

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**RİDVÂN B. ABDÜLMENNÂN'IN TERCEME-İ AHLÂK-I
MUHSİNÎ'Sİ (1B-85B, İNCELEME-METİN)**

Selma ATAÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2021

©2021- Selma ATAÇ

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**RİDVÂN B. ABDÜLMENNÂN'IN TERCEME-İ AHLÂK-I
MUHSİNÎ'Sİ**

(1B-85B, İNCELEME-METİN)

**TERCEME-İ AHLÂK-I MUHSİNÎ OF RİDVÂN B.
ABDÜLMENNÂN**

(1B-85B, REVIEW-TEXT)

Hazırlayan

Selma ATAÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU

Kırşehir-2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Selma ATAÇ tarafından hazırlanan “*Rıdvân B. Abdülmennân’ın Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî’si (1b-85b, İnceleme-Metin)*” adlı tez çalışması 12.04.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2021

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2021

Selma ATAÇ

ÖZET

RİDVÂN B. ABDÜLMENNÂN'IN TERCEME-İ AHLÂK-I MUHSİNÎ'Sİ

(1B-85B, İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Selma ATAÇ

Danışman: Doç. Dr. Fatih KOYUNCU

2021– XX+172

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ

Doç. Dr. Fatih KOYUNCU

İnsanın yaratılıştan itibaren getirmiş olduğu ve kişinin iyi ya da kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ile ahlak; tarihsel süreç içerisinde her ferdi ve toplumu ilgilendiren bir mesele olmuştur. İslam'ı kabul eden milletlerin ahlak konusunda fikirleri ve ideal görüşleri Kur'an ve hadislere dayalı olarak gelişmiştir. İslam'ın kabulüyle beraber Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ahlakî eserler kaleme alındığında İslam ahlakı işlenmiş ve ortak yönlere vurgu yapılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında dinî-ahlakî bahislere önem verildiği ve bu konuda birçok eser yazıldığı bilinmektedir. Bu dönemde telifi ahlak kitaplarının yanında Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu eserlerden biri de başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere çevrilen Fars edebiyatının velud müelliflerinden Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (ö. H 910/M 1504-1505) 900/1494-95 yılında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Muhsinî*'dir. Yazıldığı zamandan itibaren her asırda Türkçeye aktarılan kitabın tercümelerinden biri Rıdvân b. Abdülmennân tarafından yapılmıştır. İçerisinde ibadet, dua, şükür, sabır, edeb, tevazu, vefa, adalet gibi konuların ayrı başlıklar halinde ele alındığı kırk bölüm vardır. Her bir dinî-ahlakî kavram ayet, hadis, kıssa, atasözü, konuya uygun Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerle izah edilmiş ve ideal bir yöneticide olması gereken ahlakî vasıflar kırk olarak kabul edilmiştir. Bu değerlerin bir kısmı hükümdarla Allah arasında, bir kısmı da halkla hükümdar arasındadır. Bundan dolayı müellif eserini kırk bâba taksim etmiştir. Eserde genellikle orta nesir üslubunu tercih eden yazar, mevzuları izahta akıcı bir dil kullanmıştır. Metinde ele alınan kavramlar açıklanırken mevzuyla ilgili hikâyelere yer verilmiş, bu şekilde tahkiyeli anlatım tercih edilmiştir. Özellikle kıssalardaki şahısların İslâm büyükleri veya Arap ve Fars edebiyatında önemli kabul edilen kişiler olmasına dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada ahlak konusuna değinilmiş, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi ile Rıdvân b. Abdülmennân'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'nin 1b-85b varakları arasında yer alan bâbları incelenmiş olup gerekli tespitler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Ahlak, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, Rıdvân b. Abdülmennân, Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî.

ABSTRACT

**TERCEME-İ AHLÂK-I MUHSİNÎ OF RIDVÂN B. ABDULMENNÂN
(1B-85B, REVIEW-TEXT)**

M. Sc. Thesis

Preparer: Selma ATAÇ

Advisor: Assoc. Dr. Fatih KOYUNCU

2021- XX+172

Kırşehir Ahi Evran University, Institute Of Social Sciences

Turkish Language and Literature Department

Jury

Assoc. Dr. Ahmet DOĞAN

Assoc. Dr. Ramazan EKİNCİ

Assoc. Dr. Fatih KOYUNCU

Morality, with the characteristics that human beings have brought from the beginning and that cause the person to be qualified as good or bad; It has been an issue that concerns every individual and society in the historical process. The ideas and ideal views of the nations who accepted Islam on morality have been developed based on the Quran and hadiths. With the adoption of Islam, when moral works were written in Arabic, Persian and Turkish literatures, Islamic morality was studied and common aspects were emphasized.

It is known that in Classical Turkish literature, the importance is given to religious-moral bets and many works have been written on this subject. Besides the copyrighted ethics books in Classic Turkish literature the number of works translated from Arabic and Persian is quite high. Among these, there is a work named Ahlak-ı Muhsinî, written in 900/1494-95 by Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (d. H 910/M 1504-1505), one of the authors of Persian literature. One of the translations of the book, which has been translated into Turkish every century was written by Ridvân son of Andulmennân. There are forty chapters in which subjects such as worships, prayer, thank you, patience, decency, humility, loyalty and justice are discussed under separate headings. Each religious-moral concept is explained by verses, hadiths, stories, proverbs, Arabic, Persian and Turkish poems appropriate to the subject. The moral characters that should be in an ideal manager are accepted as forty. Some of these values are between the ruler and Allah, and some are between the people and the ruler. Therefore, the author divided his work into forty chapters. The work has codes representing the late Middle Ages period of Persian moral literature.

In the work, which has a complex language, the author's style is fluent in explaining elegant and beautiful subjects. Each concept is first explained as a term and then the verses and hadiths related to the subject are included. While explaining the concepts discussed in the work, the stories related to the subject were included, and narrative narration was preferred in this way. While explaining the concepts discussed in the work, the stories related to the subject were included, and narrative narration was preferred in this way. Especially the persons in the stories are Islamic elders or persons considered important in Arabic and Persian literature. In this study, the subject of ethics was mentioned and information was given about the life and works of Hüseyin

Vâiz-i Kâşifi and Rıdvân b. Abdülmennân. The texts between the leaves 1b-85b were examined and the necessary determinations were made.

Keywords: Classical Turkish Literature, Morality, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, Rıdvân b. Abdülmennân, Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî.

ÖN SÖZ

İnsanın yaratılıştan bu yana beraberinde getirdiği özellikleri ile ahlak; tarihsel süreç içerisinde her ferdi ve toplumu ilgilendiren bir mesele olarak süregelmiştir. İslâmiyet'in kabulüyle beraber Müslüman milletlerin ahlak konusunda fikirleri ve görüşleri Kur'an ve hadislerle dayalı olarak gelişmiştir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ahlakî eserler kaleme alınırken İslâm ahlakı işlenmiş ve ortak yönler ele alınmıştır.

İslam güzel ahlak dinî olduğu için din ve ahlak kavramlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Buna bir de tasavvuf eklendiğinde, bu üç alanın sınırlarının birbirine iyice karışmış olduğu görülmektedir. Birbiriyle harmanlanmış üç alan içerisinde çeşitli manzum ve mensur eserler vücuda getirilmiştir. Bundan dolayı Arapça ve Farsçadan çok sayıda ahlakî eser Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserlerden biri de başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiş olan Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Ahlâk-ı Muhsinî*'sidir.

Yazıldığı zamandan itibaren Türkçeye aktarılan kitabın tercümelerinden biri de Rıdvân b. Abdülmennân'ın kaleme aldığı (982/1574'ten sonra) *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'dir. Tercümenin biri Ankara Milli Kütüphane 60 Hk. 40 numarada diğeri Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. nr. 980'de kayıtlı olmak üzere iki nüshası tespit edilmiştir. Müellif hakkında kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu çalışmada genel hatlarıyla ahlak kavramı üzerinde durulmuş ve okuyucuların bilgi sahibi olabilmesi amacıyla Giriş Bölümü'nde ahlak kavramı izah edilmiştir.

I. Bölüm'de *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin yazarı Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin Türkçe tercüme kısımları kısaca tanıtılmıştır.

II. Bölüm, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'nin müellifi Rıdvân b. Abdülmennân'a ayrılmıştır. Rıdvân Ağa hakkında bilgi veren kaynaklar incelenerek yazarın hayatı hakkında bilgi verilmiş ve manzumelerinden örnekler seçilerek müellifin edebî kişiliği izah edilmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl konusu olan *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî* detaylı olarak incelenmiştir. Burada eserin adı ve yazılma sebebi üzerinde durulmuştur. Eserin muhtevası ayrıntılı olarak incelenmiş, dil ve üslup özellikleri metinden örneklerle ele alınmıştır.

III. Bölüm'de metin tespitinde tutulan yol ve eserin tam bir nüshası olan Ankara Milli Kütüphane 60 Hk. 40. numarada kayıtlı yazmadan hareketle 1b-85b varakları arasındaki metin ortaya konmuştur. Son olarak "Kaynakça" başlığı altında çalışmada yararlanılan kaynaklar sıralanmış ve "Öz geçmişi" ile çalışma sonlandırılmıştır.

Bilgi ve ilgisini her zaman hissettiren, ilim ve tecrübesiyle de üzerimde çok emeği olan ve çalışma hayatındaki titizliğini her daim kendime örnek almaya çalıştığım, tez konusunun belirlenmesinde, gerekli kaynakların toplanmasında ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını gördüğüm, kendisine kelimelerle değer biçemeyeceğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Fatih KOYUNCU'ya şükranlarımı sunarım.

Lisans yıllarımdan beri kıymetli bilgi ve tecrübelerinden istifade etme şansını yakaladığım, bilgisinin yanında samimiyetini ve güler yüzünü hiç eksik etmeyen pek kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet DOĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Beni büyütüp bu günlere getiren, sevgi ve merhametleriyle çalışmamın başlangıcından bitişine kadar her anında bana destek veren sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim. Çalışmam esnasında beni destekleyen ve bana yardımları dokunan arkadaşlarım Sevilay Buse GÖK ve Ershad Ahmad RAHİMİ'ye teşekkür ederim.

Kırşehir – 2021

Selma ATAÇ

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
Ahlak Kavramı	1
Türk Edebiyatında Ahlak Kitapları	4

I. BÖLÜM

Hüseyin Vâiz-i Kâşifî ve Ahlâk-ı Muhsinî'si

1.1. Hayatı	7
1. 2. Eserleri	7
1.3. Ahlâk-ı Muhsinî	9
1.4. Ahlâk-ı Muhsinî'nin Türkçe Tercümeleleri	11
1.4.1. Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si.....	11
1.4.2. Azmî Pîr Mehmed'in Enîsü'l-ârifîn'i	11
1.4.3. Ebulfazl Mehmed Defterî'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si.....	12
1.4.4. Rıdvân b. Abdülmennân'ın Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si.....	12
1.4.5. Hocazâde Abdülazîz'in Ahlâk-ı Sultân Ahmedî'si	13
1.4.6. Ömer Efendi'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si	13
1.4.7. Osmanzâde Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî'si.....	14
1.4.8. Ragıp İmamoğlu İyilerin Ahlâkı	15
1.4.9. Murat Demirkol Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifî'nin Ahlâk Kitabı.....	15

II. BÖLÜM

Rıdvân b. Abdülmennân ve Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî

2.1. Hayatı	16
2.2. Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî	17
2.3. Eserin Muhtevası	19
2.4. Şekil Hususiyetleri	26
2.5. Dil ve Üslup	27

SONUÇ	30
-------------	----

III. BÖLÜM

METİN

3.1. Nüsha Tavsifi.....	33
3.2. Metnin Kurulmasında Esas Alınan Usûl.....	34
3.3. METİN.....	35
Bāb-1 Evvel: Der-‘ İbādāt	41
Bāb-1 Dvüm: Der-İhlāş	43
Bāb-1 Svvüm: Der-Du‘ ā	44
Bāb-1 Çehārum: Der-Şükr.....	46
Bāb-1 Pencüm: Der-Şabr.....	50
Bāb-1 Şeşüm: Der-Rızā.....	52
Bāb-1 Heftüm: Der-Tevekkül.....	54
Bāb-1 Heştüm: Der-Ĥayā	56
Bāb-1 Nühüm: Der-‘ İffet	60
Bāb-1 Dehüm: Der-Edeb	61
Bāb-1 Yāzdehüm: Der-‘ Ulüvv-i Himmet	64
Bāb-1 Dvāzdehüm: Der-‘ Azm	66
Bāb-1 Sızdehüm: Der-Cidd ü Cehd.....	68
Bāb-1 Çehārdehüm: Der-Şebāt.....	72
Bāb-1 Pānzdehüm: Der- ‘ Adl.....	75
Bāb-1 Şānzdehüm: Der-‘ Afv	89
Bāb-1 Heftdehüm: Der-Ĥilm.....	93
Bāb-1 Hejdehüm: Der-Ĥulķ u Rıfķ	97
Bāb-1 Nüzdehüm: Der-Şefķat ü Merķamet.....	101
Bāb-1 Bistüm: Der- Ĥayrāt ü Mvberrāt.....	106
Bāb-1 Bist ü Yeküm: Der-Seķāvet ü İķsān	110
Bāb-1 Bist ü Dvüm: Der-Tevāzu‘	124
Bāb-1 Bist ü Svvüm: Der-Emānet ü Diyānet	129
Bāb-1 Bist ü Çehārum: Der-Vefā be-‘ ahd.....	134
Bāb-1 Bist ü Pencüm: Der-Şıdķ	139
Bāb-1 Bist ü Şeşüm: Der- İncāķ-1 Ĥācāt	142
Bāb-1 Bist ü Heftüm: Der-Te‘ennī vü Te‘emmül.....	145

Bāb-1 Bīst ü Heştüm: Der-Meşveret ü Tedbīr.....	149
Bāb-1 Bīst ü Nühüm: Der-Ĥazm	154
Bāb-1 Sīvüm: Der-řecā' at	157
KAYNAKÇA.....	167
ÖZ GEÇMİş	172

KISALTMALAR DİZİNİ

age.: Adı geçen eser

bk. : Bakınız

Bl.: Belediyesi

d: Doğum Tarihi

DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

H.: Hicrî

haz.: Hazırlayan

Ktp. : Kütüphanesi

M : Milâdî

MÖ : Milattan Önce

No. : Numara

öl. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfa

ss.: Sayfa Sayısı

vr.:Varak

GİRİŞ

Ahlak Kavramı

Arapça bir kelime olan ahlak, kişilerin davranışlarını düzenleyen ve toplum tarafından uyulması gerektiği kabul edilen kurallar ve kaideler bütünüdür. Tanımdan da anlaşılacağı üzere ahlak, insanda yerleşmiş bir karakter yapısına işaret eden ve fertlerin irâdi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmuştur. Zamana, toplum ve kültürlere göre farklılık gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlak daha çok zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarını göstermektedir (Çağrı, 1989: 1; Kılıç, 2012: 2).

Ahlak ilkelerine tarihin her döneminde ve tarihte varlığını sürdürmüş her toplumda rastlanır. Ahlaki kaidelerin oluşmasında inanç sistemlerinin doğrudan etkili olduğu bir gerçektir. Müslüman toplumlarda ahlakın temelini başta Kur'an ve hadisler olmak üzere dinî kaynaklar oluşturur. Kur'an'da ahlak anlayışı, iman ve ibadet ile iç içedir. Kur'an imanını yanı sıra ibadet etme ve güzel ahlaka sahip olma gereğine birçok ayette işaret eder.¹

Ahmed Naim'e göre ahlakın ilk kaynağı ve en değerli desteği; ahlak kurallarını, insan ve toplum hayatını düzenleyen kanunları insanlara öğreten dildir. Ona göre ahlak kuralları hangi toplumun dilinde ayrıntılı bir şekilde bulunmuşsa o toplum dünya sahnesinde etkili olmuştur. Bu kurallar arzu edilen mutluluk ve refahı sağlayamamışsa bu eksiklik felsefeciler tarafından sağlanmaya çalışılmıştır (Naim, 2005: 34-35).

Her dinin ve görüşün kendine mahsus özellikleri olduğu gibi İslâm'ın da kendine özgü ahlakî esasları vardır. İslâm ahlakının temel kaynağı *Kur'an* ve onun ışığında gelişen sünnettir. "Kur'an bir sanat eseri değildir. Lakin eşsiz i'câzı ve sade anlatımıyla şiir ve nesrin birbirinden ayırt edilemeyecek derecede imkânsız bir buluşmasıdır. Şiir değildir fakat kendisine göre bir ritmi vardır. Dil ve üslûbu her bakımdan kendine özgüdür. Okuyanı derinden sürükleyen, ruhu uçuran bir belâgat çağlayanıdır. Kur'anla birlikte İslâm toplumlarında edebî zevk ve eleştiri anlayışı farklı bir yöne kaymış, edebî ürünlerde anlamı kalbe indirme yolunda Kur'an belâgatı ilke edinilmişlerdir" (Koç, 2007: 11).

Bütün semavî dinlerin esas amacı ahlak ve faziletin yükselmesi olmuştur. Bu nedenle din ile ahlak arasında çok güçlü bir bağ vardır; çünkü ahlakın kaynağı esas olarak dindir. Kur'an-ı Kerîm, zaman zaman önceki kavimlerin olumlu veya olumsuz yönlerinden ahlak, tavır, hal ve hareketlerini zikrederek ibret almayı ve övülen davranışlara yönelmeyi, kötü hal ve hareketlerden sakınmayı tavsiye eder. Bir diğer ayette ise:

¹ Mesela, "Muhakkak ki sen pek yüce bir ahlâk üzerindesin." Kur'an, Kalem, 68/4.

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”² Bu ayetten de anlaşıldığı üzere adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreden Kur’an; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. Üç emir ve üç yasak olarak nitelendirilen bu durum ahlaklı bir toplum sayesinde gerçekleşecektir. Bir başka ayette ise: “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah’a inanırsınız...”³ Bu ayetten hareketle: “Hayırlı bir ümmet olmanın temel şartının iyiliği emir, kötülükten sakındırmak.” olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Öncelikle insanların güzel ahlaklı olmasını sağlamak için birey ve toplum için çalışmalı, ahlaklı olmayı da ahlaklı olmaya davet etmeli ve bu konuda çaba sarf etmeliyiz (Dilek, 2014: 315).

Necip Fazıl’ın ahlak anlayışımızla ilgili söylediği: “Bizim, olmuş ve olabilecek ahlak kaynağımız, adıyla ve sanıyla İslâm ahlakıdır. Bunu anlayamadık; anlaşılacak olan buydu; anlaşılacak olan budur!” ifadesi İslâm sonrası ahlak anlayışı ile ilgili önemli bir iddiadır. Bu iddiaya göre ahlakın iki kaynağı vardır: Dinler ve din yerinde felsefi mezhepler (Kısakürek, 2010: 93).

Kur’an ve sünnetin, mutlak kaynak kabul edildiği ahlak eserleri gelenekçi ahlak kitaplarıdır. Bu ahlak metinlerinde daha çok Kur’an-ı Kerîm ve hadislerde yer alan emirler, kaideler, kurallar benimsenir; işlenen konularla ilgili ayet ve hadislerden birçok örnek verilir. Bu alanda yazılmış önemli eserlerden biri Abdullah b. Mübârek’in (ö. 181/797) *Kitâbü’z-zühd ve’r-Rekâ’ik* adlı eseridir. Buhârî’nin (ö. 256/870) *el-Edebü’l-müfred*’i gibi yalnızca ahlaka dair hadislerin bulunduğu eserlerden başka, İslâm kültür tarihi boyunca kırk hadis yazma geleneği de yaygın olmuştur. Ayrıca fıkıh kitaplarında amelî ahlak konularıyla tefsir ilminde “Ahkâmü’l-Kur’an” türündeki eserler ahlakla ilgili konuların bu ilimde de ele alındığını göstermektedir. Geleneksel İslâm ahlakından bahseden eserler oldukça fazladır. Bunların en önemlilerinden biri Mâverdî’nin (ö. 450/1058) *Edebü’d-dünyâ ve’d-dîn* isimli kitabıdır. Eser muhtevası ve edebî olma özelliğiyle her devirde İslâm ülkelerinde rağbet görmüştür. Hz. Muhammed’in ahlakını insanlık için bir hayat ideali olarak gösteren İbn Hazm’ın dinî-felsefi mahiyetteki *el-Ahlâk ve’s-siyer*’i edebî yönüyle de ahlak kitapları arasında önemli bir yere sahiptir. Ebû Nasr et-Tabersî’nin (ö. 548/1154)

² “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye size böyle öğüt veriyor.” Kur’an, Nahl, 16/90.

³ Kur’an, Âl-i imrân, 3/110.

Mekârimü'l-ahlâk'ı da Hz. Muhammed'i hayatın her alanındaki tutum ve davranışlarıyla bir ahlak ideali olarak gösteren geleneksel bir ahlak kitabıdır (Çağrıca, 1989: 3).⁴

Ahlak konusunda Fars edebiyatında da önemli eserler vücuda gelmiştir. Fars edebiyatında yazılmış ahlak kitaplarının en eski şekilleri pendnâmelerdir. Fars toplumunda öğretici metinler Sasaniler döneminde ve sonraki devirlerde oldukça önemsenmiştir. Fars edebiyatında İslâm'dan önce kaleme alınan eserler İslâm sonrası ilk çağlardan itibaren Arap ve İslâm toplumlarında benimsenmiş ve İbn Mukaffâ (ö. 142/759) gibi tercümanlar vasıtasıyla birçok eser Arapçaya çevrilmiştir (Yıldırım, 2005: 51-53).

Fars edebiyatındaki önemli eserlerden biri de Ubeyd-i Zâkânî'nin (ö. 14. yy.) yaşadığı dönemdeki bir kısım insanların ahlak ve davranışlarını eleştirdiği *Ahlâku'l-eşrâf* adlı eseridir. Yazar, ahlakla ilgili temel kavramların ve konuların yanında hikmet, şecâat, iffet, adâlet, hilm ve hayâ gibi konular üzerinde durmuştur (Şahinoğlu, 1989: 18-19).

Fars edebiyatında ahlakî konuda yazılmış bir diğer önemli eser ise Nasîruddin Muhammed b. Hasan et-Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eseridir. Ahlak ve ahlak felsefesi konularının esas alındığı eserde beşeri sıfatlar, huylar ve alışkanlıklar inceleme konusu yapılmış, ruhî ve manevî hastalıkların teşhisi ve tedavi yolları aranmış ve ahlakî koruma ve güzelleştirme yolları gösterilmiştir. *Ahlâk-ı Nâsırî'nin* temel kaynağı İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk* isimli eseridir (Şahinoğlu, 1989: 17-18).

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin 900/1494-95 yılında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Muhsinî* isimli eseri, Fars edebiyatında yazılmış önemli ahlak kitapları arasında yer alır. Müellif Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın yakın dostu olması hasebiyle eserini sultanın oğlu Ebu'l-Muhsin'e ithaf etmiştir. *Ahlâk-ı Muhsinî* yazıldığı dönemden itibaren îtibar görmüş ve birçok dile çevrilmiştir.⁵ Bu eserde ideal bir yöneticide olması gereken ahlakî unsurlar kırk olarak belirlenmiştir. Özellikle metindeki kıssalarda adı geçen şahıslar İslam büyükleri, Arap ve Fars edebiyatında önemli kabul edilen kişilerdir. Eser, bu yönüyle Sultan Baykara'nın oğlu Ebu'l-Muhsin'in ahlaklı ve iyi bir yönetici olması için âdeta

⁴ Ayrıca bk. Mustafa Çağrıca, *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 61-66.

⁵ Bu hususta 16. asrın meşhur âlim ve müderrislerinden Kınalızade Ali Çelebi (ö 979/1572), *Ahlâk-ı Muhsinî'nin* yazımından yaklaşık yetmiş sene sonra 1564 yılında Şam'daki kadılık vazifesi sırasında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Alâ'î* isimli eserinde bazı ahlak kitaplarının meşhur olduğunu söyler. *Ahlâk-ı Muhsinî'nin* toplumda benimsendiğini ve *Ahlâk-ı Nâsırî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den daha çok şöhret bulduğunu şu cümlelerle ifade eder: "... Ba'dehu fasîh-i cihân ve belîg-i nüktedân vâ'iz-i hitta-i Horâsân Mevlânâ Hüseyin-i Vâiz, Mirza Muhsin bin Hüseyin Baykara nâmına Kitâb-ı Ahlâk-ı Muhsinî tasnif eyledi. Her çend esâlib-i mebânîsi evvelkiler (Ahlâk-ı Nâsırî ve Ahlâk-ı Celâlî) gibi tahkîkât-ı hikemiyye ve tedkîkât-ı ilmiye üzerine müstemil değildir, ammâ çün terâkib ü me'ânîsi vuzûh u zuhûr ile müttesim ve elfâz u ibârâtı levh-i uzûbet ü sühûlet üzre mürtesimdir. Kulûb-ı âmmede cây-gîr ve evvelkilerden ziyâde şöhret-pezîr olmuştur" (Koç, 2007: 32).

danışmanlık vazifesi görmüştür (Koyuncu 2019: 54-56).

Ahlâk-ı Muhsinî, 16. yüzyıldan itibaren birçok defa Türkçeye tercüme edilmiş ve Klasik Türk edebiyatı tarihinde kaleme alınan bazı ahlak kitaplarına da kaynak olmuştur. Örneğin, Nişancı Celalzade Mustafa, *Mevâhibü'l-hallak fî Meratibi'l-ahlak* adlı eserinde *Ahlâk-ı Muhsinî*'den faydalanmıştır. Çoğu bölüm adı, eserle aynı olup bazı bâblarda *Ahlâk-ı Muhsinî*'de yer alan izahlar ve hikâyeler birebir aktarılmıştır. Yine *Ahlâk-ı Muhsinî*, Bostanzade Yahya'nın *Miratü'l-ahlak* adlı eserine de kaynaklık etmiştir (Koyuncu-Ataç, 2020: 123).

Türk Edebiyatında Ahlak Kitapları

Edebiyatımız İslâmiyet'in kabulünden sonra büyük bir değişim geçirmiş, İslâm kültür ve medeniyeti hemen her alanda bizim kültürümüze sirâyet etmiştir. Ali Nihad Tarlan'ın: "İslâmiyet dairesine girmiş Türk ırkı deyip geçtik. Fakat bu ne demektir biliyor musunuz? Metafizik tefekkürden yani imandan tutun da hayatın en basit hadiselerine yani amâle kadar bütün insan hayatını nizam altına alan bir mefhum bir rejim, demektir" (Tarlan, 1990: 34).

Ahmed Yesevî ile başlayan dinî-tasavvufî edebiyat Anadolu'ya Türklerin göç etmesiyle burada da etkili olmuştur. Bu yoğun hareketle tasavvuf yaygınlaşmış; dinî- edebî ürünler meydana gelmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da yerleşmesi ve hâkimiyetinin artmasıyla da din dışı ve özellikle dinî-edebî birçok metin ortaya çıkmıştır. Ağâh Sırrı Levend divan edebiyatında İslâmî eserlerin önemini, "*Ümmet çağındaki Türk edebiyatının en önemli ve bereketli ürünleri dinî eserlerdir*" (Levend, 1963: 35). ifadesiyle izah etmektedir.

Müslüman toplumlarında yazılan eserlerdeki ahlakî unsurlar toplumun geneline hitap etmektedir. Bundan dolayı dilimize telifi eserlerin yanında Arapça ve Farsçadan birçok ahlakî eser tercüme edilmiş, bu eserlerdeki değerler benimsenmiştir. Özellikle "*İhyâu Ulûmi'd-dîn, Pend- i Attar, Bostan ve Gülistan*" gibi Arapça ve Farsça yazılan ve Osmanlı medreselerinde okutulan eserlere örnektir.

Klasik Türk edebiyatında ahlakı, dinî kurallar ve tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmayacağından bir eserin dinî, tasavvufî veya ahlakî olarak kategorize edilmesi oldukça zordur. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî- tasavvufî bir eser aynı zamanda ahlakî bir metin olma özelliğini taşır. Bundan dolayı sadece kapsadığı esas fikre bakarak esere dinî, tasavvufî ya da ahlakî denilebilir. Mesela, yüz hadis veya kırk hadis konusunda

yazılmış eserler dinî ve ahlakî açıdan önem arz etmekle birlikte hadisler esas olarak dinî çerçevede içerisinde yer alır (Levend, 1972: 35).

Agâh Sırrı Levend ahlak kitaplarını konularına ve amaçlarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır: Genel Ahlak, Siyasetnâmeler, Nasihatnâmeler, Meviza Yollu Eserler, Ahlakî Güzel Sözler, Fütüvvetnâmeler, Kabusnâme Çevirileri, Kelile ve Dimne Çevirileri, Hikâyelerle Süslenmiş Ahlakî Eserler, Ahlakî Fıkralar ve Hikâyeler, Atasözleri, Türlü Eserler (Levend, 1963: 96-97).

Bu bölümlerde ayrı gruplarda yer alan eserler arasında bazı konularda ortak noktalar vardır. Mesela, siyasetnâmelerde daha çok zulüm ve adalet konusu işlenir. Bu bahisler genel ahlak kitaplarında da ele alınmıştır. Genel ahlak türünde yazılan eserlerde işlenen konulara nasihatnâmelerde rastlamak mümkündür. Manzum ve mensur eserlerin aynı sınıfta yer alması bu tasnifteki problemlerden biridir. Ancak mesneviler için bu tasnif tamamen geçerli değildir (Yeniterzi, 2007: 435).

Ahlak kitapları başlığı altında değerlendirilen siyasetnâmeler genellikle devlet yönetimini konu edinmişlerdir. Bu eserlerde asıl gaye ise devleti idare edenlere veya herhangi bir idarecilik vazifesinde bulunanlara idare sanatı üzerinde önerilerde bulunmak ve bilgiler vermektir. İslâm kültüründe yazılan siyasetnâmelerin en önemli kaynaklarından biri Fars edebiyatında yazılan eserlerdir. Siyasetnâme türündeki eserlerde genel olarak devlet yönetimi konu edilmiştir. Bu eserler özellikle ilk ve orta çağlarda siyasal otoriteyi elinde tutan hükümdarlar için kaleme alınmıştır. Bu türdeki kitaplarda başta hükümdarlarda ve idarecilerde olması gereken özellikler ve devleti yönetmenin şartları ve esasları açıklanır ve devlet idaresinde olması gereken ideal yöneticilik vasıfları için öğütler verilir. Bu tür eserler arasında siyaset sanatının dışında ibâdet, ahlak ve âdâb-ı muâşeret gibi konuların işlendiği dinî-ahlakî siyasetnâmeler de vardır (Canatan, 2014: 6-7).

Edebiyatımızda ahlak başlığı altında tasnif edilen nasihatnâmeler için yapılan ayrı gruplandırma Mahmut Kaplan tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Konularına göre nasihatnâmeler: Dinî-tasavvufî nasihatnâmeler, sosyal muhtevalı nasihatnâmeler, çeşitli ilimlerle ilgili nasihatnâmeler.

2. Nazım şekillerine göre nasihatnâmeler: Mesnevî şekliyle yazılan nasihatnâmeler, kaside şekliyle yazılan nasihatnâmeler, gazel şekliyle yazılan nasihatnâmeler, terci-i bend şekliyle yazılan nasihatnâmeler.

3. Te'lif veya tercüme oluşlarına göre nasihatnâmeler: Feridüddin Attar'ın

Pend-nâme'sinin çevirileri, Hoca Mes'ud'un Ferheng-nâme-i Sa'dî'si Zaifi'nin Bâğ-ı Bihişt'i ve Emirî'nin Mir'atü'l-Ebrâr'ı, İshak Rızaî'nin Nazmu'l-Ulûm adlı eserleri örnek gösterilebilir (Kaplan, 2008: 2).

Edebiyatımızda ahlak kitapları üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Bursalı Mehmet Tahir'in *Ahlâk Kitaplarımız* isimli eseridir. Tahir, burada manzum-mensur toplam 108 eser hakkında kısa bilgi vermiştir. Yazar eserine *Zamanımız Erbâb-ı Ma'ârifî Taraflarından Ahlâka Dair Yazılan Matbû Âsâr* başlığı altında 99 eser ilave etmiştir.⁶ Ahlak kitapları hakkında yapılan bir diğer müstakil çalışma Mehmet Ali Aynî tarafından kaleme alınan *Türk Ahlâkçıları* isimli eserdir. Burada on ahlak kitabı örnekler verilerek tanıtılmıştır.⁷

Ahlak kitapları hakkında yapılan bir diğer önemli çalışma Agâh Sırrı Levend'in "Ümmet Çağında Ahlak Kitapları" isimli makalesidir. Bu yazıda 283 ahlak kitabı; yazarı, kütüphane numarası, eser hakkında varsa yapılan çalışmaların bilgisi verilerek tanıtılmıştır. Bu kitapta sadece İstanbul ve Ankara kütüphaneleri taranmıştır (Levend, 1963: 89-115).

Edebiyatımızda ahlak konusu üzerinde önemle durulmuştur. Yazarlar bu konuda topluma katkı sağlamak amacıyla kendi bilgi ve düşüncelerini eserlerinde ortaya koymuşlardır. İlk yazılı metinler arasında yer alan Orhun Yazıtları'ndan⁸ itibaren öğüt verme devam etmiş, her dönemde ahlak konusunda telif ve tercüme birçok eser kaleme alınmıştır. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i,⁹ Edip Ahmet Yükneki'nin *Atabetü'l-hakâyık*'ı,¹⁰ Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'i,¹¹ Âşık Paşa'nın *Garibnâme'si*,¹² Mevlânâ Celâleddin'in *Mesnevî'si*,¹³ Hatiboğlu Mehmed'in *Bahrü'l-hakâyık*'ı,¹⁴ Nâbî'nin *Hayriyye'si*,¹⁵ Sünbülzade Vehbî'nin *Lutfiyye'si*¹⁶ edebiyatımızdaki manzum ahlakî eserlerden bazılarıdır.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaplan, *Ahlâk Kitaplarımız*, Malatya, 2002.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul, 1939.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Reşit Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Reşit Rahmeti Arat, *Edip Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*, TDK Yayınları, Ankara, 2006.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Hayati Bice, *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Yavuz, *Âşık Paşa Garib-nâme* Cilt: I-II., TDK Yayınları, Ankara, 2000.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ Mesnevi* 6 Cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Vahit Türk, *Bahrü'l-Hakayık*, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara, 2008.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Süreyya Beyzadeoğlu, *Lütfiyye*, Bedir Yayınları, İstanbul, 2004.

I. BÖLÜM

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi ve Ahlâk-ı Muhsinî'si

1.1. Hayatı

Asıl adı Hüseyin olan İranlı şair, müfessir ve mutasavvıf olarak bilinen Hüseyin Vâiz-i Kâşifi; Molla Hüseyin, Mevlâna Hüseyin ve Kemâleddin Hüseyin olarak da anılır. Yazarın kaynaklarda yer alan tam adı ise Kemâleddîn Hüseyin bin Alî-i Beyhakî-yi Sebzevârî'dir. İran'ın Horâsân bölgesinde Sebzevâr'da doğduğu bilinmekte ve 1456 yılında Meşhed'e gittiğinde otuz yaşlarında olduğu kabul edilirse doğduğu tarih olarak 1427 yılı civarı tahmin edilmektedir (Koyuncu, 2019: 45). Vaazlarıyla tanındığı için "Vâiz" lakabını almış ve şiirlerinde ilmî meseleleri çözdüğü için ona "Kâşifi" mahlası verilmiştir. İyi bir eğitim gören yazar, Herat'a gittiğinde ilmî şahsiyeti ve vaazlarıyla kendisini halka kabul ettirmiş ve kısa sürede şöhreti etrafa yayılan Hüseyin Vâiz-i Kâşifi bir süre Nişabur'da bulunmuş oradan da Meşhed'e gitmiştir. Dönemin ünlü Nakşibendi Şeyhi Sadeddin-i Kâşgârî'nin Herat'ta öldüğü haberi üzerine onu rüyasında görmüş mezarını ziyaret etmek için Herat'a gitmiştir. Müellif, Herat hükümdarı Hüseyin Baykara ve onun veziri Ali Şir Nevâyî'nin himayesine girmiş ve onların teşvikiyle birçok eser telif etmiştir. Herat'ta yirmi sene vaizlik görevi yapmıştır. Molla Câmî'nin ölümünden sonra doğduğu yer olan Sebzevâr'a dönmüş ve 910/1505 yılında burada vefat etmiştir. Türbesi Sebzevârın güneybatısında Dervâze-i Nişâbûr'dadır (Karaismailoğlu, 1999: 16-18).

Şiirler de kaleme alan Kâşifi'nin eserlerindeki üslûbu değişiklik gösterir. Özellikle ilmî eserlerinde sade bir dil kullanır bazen de Sâdî'nin *Gülîstan*'ı tarzında eser kaleme alır. *Ahlâk-ı Muhsinî* ve *Ravzatü's-Şühedâ* adlı eserleri böyledir. Nesirde müstakil bir tarzı olamamakla birlikte kimseyi de taklit etmemiştir (Özçelik, 2015: 3-9).

Handmir'e göre, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin astronomi ve nesir ilminde benzeri yoktur. Tesirli sesinden dolayı vaazlarının kalabalık olduğunu da belirtir. Nevâyî'ye göre ise Hüseyin Vâiz-i Kâşifi ilim sahibi nazik bir kişiliğe sahiptir. Vaazlarında oluşan izdihamın sebeplerinden biri olarak da Kâşifi'nin sesinin Hz. Davud gibi güzel olması gösterilmektedir (Koyuncu, 2019: 46).

1. 2. Eserleri

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi tefsir, tasavvuf, edebiyat ve gizli ilimler başta olmak üzere birçok konuda eser kaleme almıştır. Kâşifi mahlasıyla şiirler de yazmış; fakat şâir olarak önemli bir etki yaratmamıştır. Yazar, nesir alanında daha çok dinî-ahlakî eserleriyle

meşhur olmuştur. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin eserleri şu şekildedir: *Cevâhirü't-tefsîr li-Tuhfeti'l-emîr*, *Mevâhib-ı Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî)*, *Ravzatü'ş-şühedâ*, *Ahlâk-ı Muhsinî*, *Envâr-ı Süheylî*, *Mahzenü'l-inşâ*, *Esrâr-ı Kâsımî*, *Fütüvvetnâme-i Sultânî*, *Bedâyi'ü'l-efkâr fî Sanâyi'i'l-âsâr*, *Risâle-i Hâtimiyye (Kıyas u Âsâr-ı Hâtim-i Tâ'î)*, *Letâ'ifü't-tavâ'if*, *Lübâb-ı Ma'nevî (Lübâb-ı Mesnevi)*, *Lübb-i Lübâb-ı Ma'nevî*, *er-Risâletü'l-aliyye Fi'l-Ehâdisi'n-nebeviyye*, *Sahîfe-i Şâhî*, *İhtiyâratü'l-Kâşifi*, *Seb'a-i Kâşifiyye*, *Fatimiyyât*, *Tuhfetü's-salât*, *Zâdü'l-ârifîn*, *Mersadu'l-esnâ*, *Kitâb-ı Der-Ed'iyye ve Evrâd-ı Me'sûre*, *Tuhfetü'l-aliyye fî İlmü'l-hurûf* ve *Beyân-i Esrârihâ*, *Ayine-i İskenderi*, *Câm-ı Cem* isimli eserleridir (Koyuncu, 2019: 47-53; Karaismailoğlu, 1999: 17).

1.3. Ahlâk-ı Muhsinî

Fars edebiyatının önde gelen müelliflerinden Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin dinî- ahlakî eseridir. Yazar, bu kitabı Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebu'l-Muhsin Mirza için H. 900/M. 1494-95 yılında kaleme almıştır. “*Ahlâk-ı Muhsinî*” ve “*Ahlâk-ı Muhsinîn*” diye iki isimle anılan eserin yaygın kullanımı *Ahlâk-ı Muhsinî*'dir. Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebu'l-Muhsin'e mâledilerek bu isim kullanılır. İkinci olarak da bazı kütüphane kayıtlarında da yer alan “iyilerin ahlâkı” anlamına gelen “*Ahlâk-ı Muhsinîn*” adı zikredilmektedir. Eser, *Ahlâk-ı Nâsrî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den sonra Farsça yazılmış ahlak kitapları arasında çok meşhur olmuş ve itibar görmüştür. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâ'î* isimli eserinin ön sözünde *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin üslûp açısından açık, akıcı ve anlaşılır olduğunu, *Ahlâk-ı Nâsrî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den daha ziyade toplumda daha çok benimsendiğini ve şöhret bulduğunu ifade etmiştir (Koyuncu, 2019: 54).

Hüseyin Baykara'nın övüldüğü mukaddime bölümünde Ebu'l-Muhsin Mirza'dan da bahsedilmiştir. Kâşifi, insanın ahlakî kurallara uyması gerektiğini vurgulamış ve ahlakî değerlerden bahsetmiştir. Hikmetli sözler, etkileyici hikâyeler ve yazarın üslubunun akıcı olması eserin değerini arttırmıştır. Kitapta genel itibarıyla toplumun her kesimine hitap eden konular ve hikâyeler olmakla birlikte; idarecilerin davranışları üzerinde durulmuştur. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, Mevlânâ'dan, Hâfız'dan, Hâkim Senâî'den, Sa'dî'den birçok şiir almış, Aristo ve Platon gibi büyük filozofların öğütlerine de yer vermiştir. Mecaz, istiare, mübalağa ile müteradif kelime ve cümlelerle dikkat çeken eserde Sebki Hindî üslubu etkili olmuştur.

Eser geleneksel İslâm ahlakından kırk konu üzerine inşâ edilmiştir. Bunlardan ilk otuz tanesi çalışmamız içerisinde yer almaktadır. Bu bâblar sırasıyla şunlardır:

1. İbâdet, 2. İhlâs, 3. Duâ, 4. Şükür, 5. Sabr, 6. Rızâ, 7. Tevekkül, 8. Hayâ, 9. İffet, 10. Edeb, 11. Ulüv-i himmet (Himmetin yüce olması), 12. 'Azm (Sağlam ve kat'î karar), 13. Cidd ü Cehd (Çalışma ve Çabalamak), 14. İstikâmet (Yerinde durmak, kararlı olmak), 15. Adâlet, 16. 'Afv, 17. Hilm (Yumuşak huyluluk), 18. Hulk u Rıfk (İyi huyluluk), 19. Şefkât ü Merhâmet, 20. Hayrât ü Müberrât (Yapılan iyilikler), 21. Sehâvet ü İhsân (Cömertlik), 22. Tevâzu vü İhtirâm' (Alçak gönüllük ve hürmet), 23. Emânet ü Diyânet (Güvenilir ve Dindâr), 24. Vefâ be-ahd (Sözünde durmak), 25. Sıdk (Doğruluk), 26. İncâh-ı Hâcât (İhtiyaçları karşılamak), 27. Te'ennî vü Te'emmül (Dikkatli davranmak), 28. Meşveret ü Tedbîr (Danışma), 29. Hazm ü Dûrendiş (Basiretle hareket etmek), 30. Şecâ'at

(Yiğitlik), 31. Gayret, 32. Siyâset (Yöntem), 33. Sakt-ı Hayret (Uyanıklık), 34. Firâset (Çabuk kavrayış), 35. Kitmân-ı Esrâr (Sırları Saklamak), 36. İğtinâm-ı Fırsat ve Sekbâyî (Fırsatı kaçırmamak, fırsattan faydalanmak), 37. Ri‘âyet-i Hukûk (Hakları gözetmek), 38. Sohbet-i Ahyâr (İyilerle görüşmek, arkadaşlık etmek), 39. Def‘-i Eşrâr (Kötülükleri ortadan kaldırmak), 40. Terbiyet-i Hadem ü Haşem (Hizmet edenleri yetiştirmek, eğitmek).

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin dinî-ahlakî konulu bu eseri genel anlamda çok rağbet görmüş ve birçok dile çevrilmiştir. Kâtip Çelebi, *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin Doğu dillerinde itibar gören ve elden ele dolaşan bir kitap olduğunu ifade eder. Genel siyasetnâme türünde yazılan eserde siyaset sanatı dahil ibadet, yaratılış, adalet, haya gibi konular işlenir. Bu eserde ideal bir yönetici de olması gereken ahlakî karakterler kırk olarak kabul edilmiştir. Eser Fars ahlak edebiyatının geç orta çağ dönemini temsil eden kodlara sahiptir. Özellikle kıssalardaki şahıslar İslâm büyükleri veya Arap ve Fars edebiyatında önemli kabul edilen kişilerdir. Eser, böylece Sultan Baykara'nın oğlu Ebu'l- Muhsin'in ahlaklı ve iyi bir yönetici olması için danışmanlık vazifesinde bulunmuştur (Koyuncu, 2019: 55).

Bu eserin diğer bir özelliği Timurlular idaresindeki İslâm devletlerinde kamu düzenini koruyan ve denetleyen muhtesibin varlığını desteklemesidir. Yazara göre dinî hükümleri uygulamak isteyen her sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir; ancak şeriatın ve ahkâmın uygulanması için ülkenin her tarafına muhtesipler görevlendirilmelidir. Muhtesipler dinde kararlı ve vatanperver olmalı, iffet, sakınma, emanet, doğruluk ve tokgözlülük vasıflarını taşımalıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi *Ahlâk-ı Muhsinî* XVI. asırdan başlayıp XX. yüzyıla kadar birçok dile tercüme edilen ve rağbet gören bir eserdir (Koyuncu, 2019: 57).

1.4. Ahlâk-ı Muhsinî'nin Türkçe Tercümeleri¹⁷

Tercümeler sırasıyla şu şekildedir:

1.4.1. Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si

Hüseyin Vâiz-i Kaşifi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* isimli eserinin edebiyatımızdaki ilk tercümesi, Kütahya'da Firâkî Abdurrahman Çelebi tarafından yapılmıştır.

Asıl adı Abdurrahman olan Firâkî, Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Kütahyalı bir zatın oğludur. Talebeliği sırasında içki müptelası olmuş, tahsilini tamamlayıncaya kadar bu alışkanlığını bırakmış ve Bursa'da Abdülmümin zaviyesinde çile çıkarmıştır. İyi bir eğitim alan Firâkî medrese öğrenimini tamamladıktan sonra babasının isteği üzerine memleketine dönmüş ve orada vâizlik yapmıştır. Firâkî'nin ölüm tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda muhtelif tarihler zikredilmiştir. Hasan Çelebi ve Riyazî H. 988/M. 1580-81, Gelibolulu Âlî H. 990/M. 1582-83, Müstakimzâde ve Kafzâde Fâizî H. 993/M. 1585, Bursalı Tahir, H. 983/M. 1575- 76 senelerini göstermişlerdir. Yazarın *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, *Kırk Sual* ve 5.000 beyitlik manzum bir tarih olan *Sa'âdetnâme*'si vardır (Koyuncu, 2019: 59).

Firâkî eserini kaleme alırken genel olarak süslü bir dil kullanmamış, orta nesri tercih etmiştir. Eserin dili giriş bölümünde özellikle de Şehzâde Bâyezid'in övgüsünün yapıldığı kısımlarda süslü nesre yaklaşmıştır. Müellif, deyim ve atasözlerine sıkça yer vermiştir. Firâkî'nin bu eseri Anadolu sahasında yazılan ilk *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesi olması bakımından önemlidir (Avçin, 2011: 95-97). Bu eser üzerine yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹⁸

1.4.2. Azmî Pîr Mehmed'in Enîsü'l-ârifîn'i

Defterdâr Pîr Ahmed Çelebi'nin (ö. 950/1543) oğlu olan şâirin asıl adı Pîr Mehmed (veya Muhammed/Mehemmed)'dir. "Azmî" mahlasını kullanan, ayrıca babasından dolayı "Defterdâr-zâde" diye de anılan müellif, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi hakkında bir bilgi olmamakla birlikte Azmî'nin 1550'li yıllarda müderris olduğundan hareketle, onun 1520'li veya 1530'lu yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Azmî Pîr Mehmed Bey sadece ilmiye sınıfına mensubiyeti ile değil, şâirliği ve nâsirliği ile de tanınmıştır. 16. asrın önemli

¹⁷ Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Fatih Koyuncu, *Enîsü'l-Ârifîn Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019. Fatih Koyuncu, "Ahlâkî Eğitim Rehberi Olarak Azmî Pîr Mehmed'in Enîsü'l-Ârifîn'i" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 2015, ss. 241-258. Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kaşifi", *DİA*, Cilt: 19, 1999, ss. 16-18. Mehmet Demirkol, *Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifi'nin Ahlâk Kitabı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁸ Bk. Mehmet Avçin, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî (1b – 99a) (İnceleme – Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011.

münşileri arasında sayılmıştır. Azmî'nin şâirliğinden ziyade nâsırlığı ön plandadır. Bu eser, Azmî'nin en tanınmış ve rağbet görmüş eseridir (Koyuncu, 2019: 70-73).

1.4.3. Ebulfazl Mehmed Defterî'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si

Ahlâk-ı Muhsinî'nin Türkçe tercümelerinden biri de Ebulfazl Mehmed Defterî tarafından yapılmıştır.

Asıl adı Mehmed olan Ebulfazl, Tevârih-i Âl-i Osmân yazarı İdris-i Bitlisî'nin oğludur. Soyu Ebû Tâlib-i Mekki'ye dayan Ebulfazl ilk eğitimini babasından almış ve zamanının önde gelen âlimlerinden ders görmüştür. Müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuş ve yaptığı hizmetlerin beğenilmesi sonucunda Anadolu Defterdarlığı'na getirilmiştir. Yazara "Defterî" nisbesi bu görevinden dolayı verilmiştir. 1554 yılında Mimar Sinan'a bir cami, bir mektep ve kendisi için bir türbe yaptırmıştır. Müellif H. 982/M. 1574-75 yılında hac yolcuğu için gittiği Şam'da vefat etmiştir. Burada vefat ettiği için yaptırdığı türbeye defnedilememiştir. Velûd bir yazar olan Defterî'nin başlıca eserleri şunlardır: *Zeyl-i Heşt Bihişt*, *Selimşâhnâme*, *Divân*, *Tarih-i Ebûlfazl*, *Kıyas-ı Enbiyâ*, *Ceride-i Âsâr ve Harîde-i Ahbâr*, *Terceme-i Tefsîr-i Hüseyin Vâiz*, *Terceme-i Hulâsâ-i Târih-i Vassâf*, *Terceme-i Tefsîr-i Mevâhibü'l-aliyye*, *Medâricü'l-i'tikâd fi Tercemeti Menâhici'l-ibâd*. Müellif ayrıca Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanına nazire yazmıştır. Ebulfazl Mehmed'in kaleme aldığı önemli eserlerden biri de *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'dir.

Defterî'ye göre, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* isimli eseri Anadolu'da tanınmış; fakat eserin dili Farsça olduğu için halkın geneli bu kitaptan istifade edememiştir. Ebulfazl Mehmed'den *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin Türkçeye tercüme edilmesi istenmiş fakat yazar, ilk önce bu eseri çeviremeyeceğini söylese de özellikle devlet erkânından birinin ısrarı üzerine kitabı tercüme etmiştir. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'den birkaç eser tercüme eden Ebulfazl Mehmed bu eserini Türkçeye aktarırken süslü bir anlatımdan kaçınmış, daha çok sade ve orta nesri tercih etmiştir (Koyuncu, 2019: 59-61).¹⁹

1.4.4. Rıdvân b. Abdülmennân'ın Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si

Bu eser tezimizin esasını teşkil ettiği için bir sonraki bölümde detaylı şekilde bilgi verilecektir.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Koyuncu, *Enîsü'l-Ârifîn Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

1.4.5. Hocaîade Abdülazîz'in Ahlâk-ı Sultân Ahmedî'si

Ahlâk-ı Muhsinî'yi Ahlâk-ı Sultân Ahmedî ismiyle tercüme eden Hocaîade Abdülazîz Efendi (ö. 1027/1618), Sultan III. Murad'ın hocası Şeyhülislam ve tarihçi Hoca Saadeddin Efendi'nin oğludur. Abdülazîz Efendi H. 983/M. 1575 yılında dünyaya gelmiştir. Babasından tahsil gören Abdülazîz Efendi mülâzım olduktan sonra babasının nüfûzunun da yardımıyla birçok medresede müderrislik vazifelerinde bulunmuştur. Abdülazîz Efendi 1602 yılında Bursa kadılığına, bir yıl sonra da Galata kadılığına, 1604 yılında İstanbul kadılığına, 1606 yılında da Anadolu Kazaskerliği'ne atanmıştır. 1608 yılında bu vazifesinden alınmış, Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1610 yılında Hocaîade'nin görevi sona erdirilmiş; fakat 1612 yılında tekrar Rumeli Kazaskeri olmuştur. İki sene kadar daha bu vazifesini devam ettirmiş ve 1615 yılında Gelibolu arpalığına tayin edilmiştir. 1617 yılında oğlu Mehmed'le hac farızasını yapmak için Hicaz'a gitmiştir. 1618 yılında yakalandığı siroz hastalığından vefat etmiştir. Hocaîade'nin Farsçadan Türkçeye tercüme olan üç eseri vardır. Bunlar: *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesi olan *Ahlâk-ı Sultân Ahmedî*, *Miftâhu's-sa'âde fi Kavâ'idî's-siyâde tercümesi* ve *Gül-i Sad-Berg* isimli Hz. Ali'nin yüz sözünün tercümesidir (Koyuncu, 2019: 63).

Hocaîade Abdülazîz, Sultan I. Ahmed'in emri üzerine 1612 yılında *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi *Ahlâk-ı Sultan Ahmedî* adıyla çevirmiştir. Müellif eserinin giriş bölümünde sanatlı bir üslûp kullanmış, metin içerisinde secilere yer vermiştir. Ayrıca yazar bire bir tercüme yoluna gitmemiş, metne bazı ilavelerde bulunmuştur. Bu eser üzerine yüksek lisans tezleri yapılmıştır (Altınpay, 2008: 83).

1.4.6. Ömer Efendi'nin Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si

17. asırda kaleme alınan *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümelerinden biri de "Mesnevi şârihi" olarak bilinen Abdullah Bosnevî'nin babası Ömer Efendi tarafından Sultan II. Osman zamanında yapılmıştır.

Ömer Efendi'nin hayatı hakkında eserin giriş kısmında Abdullah Bosnevî olarak bilinen şâirin babası olduğu bilgisi bulunmaktadır. Biyografik kaynaklarda Ömer Efendi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Eserin 1b varağında onun Eğri Kalesi komutanlarından olduğu ve H. 1031/M. 1622 yılında vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır. Ömer Efendi'nin *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî* ve *Miftâhu'l-kulûb* isiminde iki eseri vardır. Ayrıca Gazâlî'nin *Kimyâ-yı Saadet*'ini eksik bir şekilde tercüme etmiştir (Koyuncu, 2019:

65-66).

Ahlâk-ı Muhsinî tercümesini 1621 yılında tamamlayan yazar, kitabı tercüme ederken ağdalı bir üslûptan kaçınmış, eserinde genel olarak orta ve sade nesri tercih etmiştir. Yazar kitabı aslına uygun çevirmeye dikkat etmiş ve son bölümünde Farsça bir duaya yer vererek eserini tamamlamıştır (Koyuncu, 2019: 65). Bu eser üzerine iki tane yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²⁰

1.4.7. Osmanzâde Tâib'in *Ahlâk-ı Ahmedî'si*

Ahlâk-ı Muhsinî'nin 18. asır Anadolu sahasındaki Türkçe tercümesi Osmanzâde Taib (ö. 1136/1724) tarafından yapılmıştır. *Ahlâk-ı Ahmedî* ismiyle yapılan çeviri III. Ahmed'e sunulmuştur.

Asıl adı Ahmed olan Osmanzâde Taib'in İstanbul'da H. 1070/M. 1659-60 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Düzenli bir medrese tahsili görmüş ve Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'den mülazım olmuştur. 1724 yılında Mısır Valisi'ne yaptığı latife yüzünden zehirleterek öldürülmüştür. *Sıhhatâbâd, Ahmedü'l-âsâr fî Tercemeti Meşâriki'l- envâr, Divan, Münşeât, Ahlâk-ı Ahmedî, Hulâsatü'l-ahlâk, Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb, Telhîsü'n-nesâyih, Simâru'l-esmâr, Hadîkatü'l-mülûk, Hadîkatü'l-vüzera* isimli eserleri vardır (Koyuncu, 2019: 66).

Velûd bir yazar olan Osmanzâde, *Ahlâk-ı Ahmedî* isimli eserini H. 1121/M. 1709-1710 yılında kaleme almıştır. Osmanzâde bu eseri dönemin padişahı olan III. Ahmed'e ithaf etmiş ve eserine de onun adını vermiştir. Bu eseri Türçeye aktarırken anlaşılması kolay kelimeler ve sade bir üslûp kullanmak istemişse de dili daha çok orta nesre yakındır. Eserde Arapça ve Farsça manzum kısımlar ve tamlamalar fazladır. Ayrıca müellifin üslûbundan iyi bir inşâ yazarı ve şâir olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanzâde Tâib, giriş bölümünde yazdığı bir manzumede eserin yazım tarihini bildirmektedir:

Târîhidür izâfe ile ism-i pâkine

Dîbâce-i mekârim-i Ahlâk-ı Ahmedi

Bu beytin son dizesi tarih mısraıdır. Harflerin sayı değerleri toplandığında eserin

²⁰ Bk. Fatma Hilal Kurt, *Ömer Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Metin-İnceleme (K98-B-198-A)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019. Esra Yılmaz Bozo, *Ahlâk-ı Muhsinî: Metin-İnceleme (1A-98B)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019.

yazım yılı olan H. 1121/M. 1709-10 tarihine ulaşılmaktadır. Eser H. 1256/M. 1840 yılında basılmıştır. Bu eser üzerine yüksek lisans tezi yapılmıştır²¹ (Koyuncu, 2016: 67).

1.4.8. Ragıp İmamoğlu İyilerin Ahlâkı

Ahlâk-ı Muhsinî Ragıp İmamoğlu tarafından 1965 yılında “İyilerin Ahlâkı” adıyla tercüme edilmiştir.

Ragıp İmamoğlu, 1927 yılında Bayburt'ta dünyaya gelmiş ve tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. 1949 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı sınav sonucunda Torul vaizliğine atanmış, müftülük ve vaizlik gibi makamlarda bulunmuştur. Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Ragıp İmamoğlu'nun *İyilerin Ahlâkı* ve *Hadis Mecmuası* isimli iki eseri mevcuttur. Dr. Ragıp İmamoğlu 26 Mart 1974 tarihinde vefat etmiştir (Koyuncu, 2019: 68).

Yazar, eseri aslına bağlı kalarak, fakat eksik bir şekilde tercüme etmiştir. Eserin arka yüzünde ikinci kısım yazarın basılacak eserleri arasında sıralanmış; fakat böyle bir baskı tespit edilememiştir. Eserin giriş kısmında Timurlular dönemi ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin hayat ve eserleri hakkında bilgiler mevcuttur. Yazar, *Ahlâk-ı Muhsinî* hakkında da bilgiler vermiş, ardından eserin ilk bâbı olan “İbadet” bahsinden başlayarak on beş bâbı tercüme etmiştir. Eserin dili oldukça sade olup, günümüz okuyucusunun rahatlıkla anlayabileceği ve istifade edebileceği yetmiş sayfalık bir kitapçıktır (İmamoğlu: 1965).

1.4.9. Murat Demirkol Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifi'nin Ahlâk Kitabı²²

Prof. Dr. Murat Demirkol'un Farsçadan tercüme ettiği *Ahlâk-ı Muhsinî* Ayasofya 2829 numarada kayıtlı bulunan ve müellifin vefatına oldukça yakın bir tarihte istinsah edilmiş olan yazma nüshasının tıpkıbasımıyla okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

---

²¹ Bk. Murat Turğut, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî İsimli Eseri (İnceleme-Metin-İndeks)*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2019.

²² Mehmet Demirkol, *Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifi'nin Ahlâk Kitabı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

II. BÖLÜM

Rıdvân b. Abdülmennân ve Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî

2.1. Hayatı

Anadolu sahasındaki *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümelerinden bir diğeri de Rıdvân b. Abdülmennân tarafından yapılmıştır. Müellif hakkında kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanmamıştır. Nerede ve ne zaman doğduğu bilinmeyen Rıdvân b. Abdülmennân Enderunludur. Çeşnigir başı olan müellif H. 982/M. 1575 yılında gurebâ-yı yesâr ağası olmuştur. Selânikî Tarihî'nde bu husus şu şekilde anlatılır: “Ve oda-başı ve hazînedâr-başı tekâ'üd ile taşra çıkarıldı. Ve Kapucı-başı Kaytas Ağa, ki mukaddemâ mîr-âhûr idi ve diğeri Kapucı Behzad Ağa sancağa çıktılar. Kaytas Ağa Niğde beği oldu. Çeşnigîr Rıdvân Ağa Gurabâ-i yesâr Ağası oldu.” Kısa bir süre sonra ulûfeciyân-ı yemîn ağası olmuştur. Müellifin vefat tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Gurebâ ağalığına 1575 yılında getirilen Rıdvân b. Abdülmennân'ın eserini 1575 veya 1576 yılında tamamlamış olması ihtimali vardır. Müellifin vefat tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (İpşirli, 1999: 103). Ayrıca tarihî bir belgede 1649 yılında Yıldırım Bayezid vakfı mütevellisi Rıdvân Ağa İbn Abdülmennân adında bir kişinin mahkemeye müracaat ederek vakıf kapsamında bulunan cami, türbe, medrese ve bimarhanenin onarılması için keşif yapılmasını talep ettiğine dair bir bilgi vardır²³ (Yılmaz, 2017: 44). Bahsi geçen bu kişinin *Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî* sahibi Rıdvân b. Abdülmennân ile aynı şahıs olduğunu söylemek biraz güç olacaktır.

Müellif, eseri tercüme sebebinde *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin ahlâk kitapları arasında meşhur olduğunu ve padişahlar için gerekli önemli sıfatların bu eserde bulunduğunu belirtmiş fakat eser Farsça olduğu için bu dili bilmeyenlerin *Ahlâk-ı Muhsinî* ile bir ilişki kuramadıklarını ve eserdeki güzelliklerden faydalanamadıklarını belirtmiştir. Müellifin kendisine ait bir tercüme aşağıdaki gibidir:

“Binâsı devletin ider hârâb ol kişi kim

Gice ile yiyüp içüp şabâhdek ide nev”

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere Rıdvân b. Abdülmennân eseri Türkçeye aktarırken süslü ifadeler kullanmaktan kaçınmış, herkesin anlayabileceği şekilde sade bir dili tercih etmiştir. Aslına uygun, kolay ve anlaşılır bir tercüme yapmak istediğini ifade

²³ Ayrıca Rıdvân Ağa bin Abdülmennân'ın vâkîfı olduğu iki adet vakfiye kaydının bulunduğu bilinmektedir. Bk. İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 143.

eden yazar, *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi dîbâce kısmından başlayarak tercüme etmiş ve kendi kaleminden çıkan manzumelerinde çeşitli öğütler vermiştir. Yazarın kaynaklarda *Ahlâk-ı Muhsinî* dışında herhangi bir eserine ulaşamamıştır.

2.2. Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî

Müellif, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Eserden tercümenin yazım tarihi ile ilgili ipuçları edinilmektedir. Müellif metnin giriş bölümünde eserini, 22 Aralık 1574'te tahta çıkan III. Murad'ın saltanatı zamanında yazdığını, “es-sultân ibnü's-sultân Sultân Murâd Hân bin Sultân Selîm Hân bin Sultân Süleymân Hân” ifadesiyle belirtir. Yazar, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'nin “Hâtîme” bölümünde de eseri Türkçeye aktarmaya başladığı zaman gurebâ ağalığına getirildiğini ve kısa bir zaman sonra metni tam bitirmeden ulûfeciyan-ı yemîn ağalığına görevlendirildiğini, “...tesvîd ü taḥrîri tamâm olunmadın ‘ulûfeciyan-ı yemîn ağalığı müyesser olmuşdur.” ifadeleriyle bildirmektedir. Gurebâ ağalığına 1575 yılında getirilen Rıdvân b. Abdülmennân'ın eserini 1575 veya 1576 yılında tamamlamış olması ihtimaller dahilindedir.

Müellif, İsmihan Sultan'ın talebi doğrultusunda eseri tercüme etmeye başladığını şu ifadelerle anlatır: “...Aḥlâḳ-ı Muḥsinî ile müsemmâ olan kitâb niçe dürer-i taḥkîkâta ve güher-i tedkîkâta şâmindür ve selâḫin-i nâmdârlara lâzım olan mühimmât u sıfâta câmi' dür. Ve zarâ'if-i ḥikâyâta ve leṭâ'if-i vâkı'âta müstemil olmaḡla kulüb u tıbbâ' da câygîr ve cümle aḥlâḳ kitâblarından zamânda meşhûr-peḫîr olmuşdur. Lîkin zebân-ı Fâris ile tamâmca münâsebeti olmayanlar dürer-i fevâ'idinden ve gurer-i mezâ'idinden behremend olmadıkları cihetden şâhibetü'l-ḡayrât ve râbitatü'l-ḡasenât el-mevşûfet u bi-ekârimi'l-aḥlâḳ ve eḡâsinü's-şifât Râbi' atü'z-zamân ve Fâtîmatü'd-devrân netîce-i âl-i 'Oşmân a' nî bihâ Ḥâzret-i İsmihân Sultân binti Sultân Selîm Hân edâma'llâhu sa'âdetehâ ve iḡbâlehâ ilâ intihâi'z-zamân ve bevâ'e âbâ'ehâ a' lâ ḡurefi'l-cinân ol kitâbuñ terceme olmasını bu bende-i ḡaḫîr el-mültecî-i ilâ rahmeti Rabbihi'l-müste'ân Rıdvân bin 'Abdü'l-mennân bendelerine fermân olunmaḡın emr-i 'âliyelerine imtişâl olundu...” (Rıdvân b. Abdülmennân, vr. 3a-3b).²⁴

Yazar, *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Türkçeye aktarırken süslü ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Sadece eserin giriş kısmında süslü nesri tercih etmiş, devamında ise orta nesir örneği olacak ifadelere yer vermiştir. Metinde “olavuz, kanden, kankı, ancılayın, eyittiler”

²⁴ Metinden alınan örnekler için eserin Ankara Milli Kütüphanede bulunan 60 Hk 40 numaralı yazması tercih edilmiştir.

gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kelimelere ve ek kullanımlarına yer vermiş, Birebir tercüme yoluna giden yazar, bazı bölümlerde kendisine ait bazı manzum parçaları eklemiştir. Müellif, “Hâtîme” bölümünde *Ahlâk-ı Muhsinî*’yi Azmî Pîr Mehmed’in de tercüme ettiğini; fakat onun eserinde fesahat ve belagatin muğlak mana üzerine bina edildiğini, bundan dolayı herkesin anlam çıkaramayacağını şu ifadelerle dile getirmiştir: “... ve mevâlî-i ‘izâmîdan niçe kimesneler te’lif-i kitâba t̄alib ve h̄usn-i h̄itâba r̄aḡib olup bu risâlenüñ meymenet-i ciheti için işbu kitâbı me’h̄âz idinmişlerdür. Cümleden birisi, faḥru’l-‘ulemâ Mevlânâ ‘Azmi Efendi Enîsü’l-‘Ârifin adlu risâle te’lif idüp bu sülûka sâlik olmışdur; ammâ t̄arîḳ-ı mecma’ı ihtiyâr idüp bu kitâbuñ ba’z-ı kelâm-ı dürer-bârını iḳtişâr idüp terk eylemişdir ve yâdında olan eḫâdiş-i Nebeviyye’den ve kelimât-ı ekâbirden ve ebyât-ı eş‘âr-ı şu‘arâdan münâsebetle getirüp tesvîd ü taḥrîr eylemişdür. Lîkin feşâḫat u belâḡati muḡlaḳ ma‘nâ üzerine olmaḡın herkes anuñ istiḫrâcına mâlik ü ḳâdir degüldür.” (Rıdvân b. Abdülmennân, vr. 175b). Müellif her ne kadar bu cümleleri kullansa da elli beş nüshası tespit edilen Enîsü’l-ârifin, en fazla raḡbet gören ve methedilen bir *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesidir. Rıdvân b. Abdülmennân’ın aslına uygun olarak yaptığı tercümenin iki nüshası tespit edilmiştir.²⁵

Yazar, eseri nasıl tercüme ettiğini “Sebeb-i Terceme-i Kitâb” bölümünde genel olarak açıklamıştır. Buna göre tercümedeki asıl amacın hikâyeleri kavratmak ve ibareleri öğretmek olduğunu belirtmiştir. Bunun için mananın açıklanması ile yetinilip çeviriye *Ahlâk-ı Muhsinî*’nin dibacesinden başlanılmıştır: “Ve çünki ḡaraż-ı aslı tefhîm-i ḫikâyet ve ta’lîm-i ‘ibâretdür. Beyân-ı feḫvâ ile iktifâ olunup kitâb-ı mezbûruñ dibâcesinden iftitâḫ olundu. Vâḳi‘ olan sehv ü ḡalaṫ ‘afv buyurulmaḳ me’mûl u mes’ûldür.” (Rıdvân b. Abdülmennân, 3b-4a). Müellif eseri tercüme ederken bazı yerlerde manzumeler eklemiş ve bunları “li-mü’ellifihî” başlığıyla da belirtmiştir. Burada Rıdvân b. Abdülmennân’ın metni nasıl tercüme ettiğini görebilmek adına “edeb” bâbındaki bir bölümü eserin aslından yapılan tercüme ile karşılatıracağız:

“Edep, kişinin nefsinin çirkin söz ve kötü davranışlardan koruması, hem kendisine hem de diğer insanlara saygı duyması ve hiç kimsenin şerefini ayaklar altına almamasıdır. Edebin hakikati, okul dâhil her alanda yetkin edepli olan ve “Rabbim beni terbiye etti ve edebimi güzelleştirdi.” diyen Hz. Peygamber’e uymaktır. Kimse onun kadar edepli ve terbiyeli değildir.

²⁵ Bk. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nu. 980; Milli Kütüphane, 60 Hk 40.

“Edebi sen edipten öğren zira
O edebi Allah’tan öğrenmiştir

Sen dersini öyle birinden al ki
O dersini Levh-i Mahfuz’dan alır” (Demirkol 2019: 108).

Aynı parçayı Rıdvân b. Abdülmennân şu ifadelerle tercüme etmiştir:

“Edeb: Şıyânet-i nefsdür aqvâl-i nâ-pesendîdeden ve ef’âl-i kabâyiğden ve insan pây-e-i hürmetini hıfz idüp kendinüñ ve gayrılarıñ âb-ı rüyını dökmekdür. Ve haqîkatde edeb oldur ki cemî‘ aḥvâlinde risâlet-penâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretlerine mütâba‘atı tamâm eyleyeler ki edîb-i kâmil ol ḥazretdür. Mekteb-i ḥâne-i edebde اَدَبِي رَبِّي 26 mücibi ile hiçbir ihdânuñ edeb-i manendi mü’eddeb ü mühezzeb olmamışdur.

Beyt

ادب آموز از ان ادیب که او
ادبا ز حضرت خدا اموخت²⁷

بر کسی خوان ادب کی در همه حال
سبق از لوح کبریا اموخت²⁸ (Rıdvân b. Abdülmennân, vr. 16b-17a).

2.3. Eserin Muhtevası

Ahlâk-ı Muhsinî’de çeşitli hikâyeler, peygamber kıssaları, tarihî şahsiyetlerin hayatlarından kesitler ve bu kişilerin davranışlarından örneklerle verilen mesaj gerçek hayatla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Metinde zaman zaman peygamber kıssalarından ve dört halifenin hayatlarından örnekler verilmiş; Me’mun, Nûşirevân, Gazneli Mahmut gibi hükümdarların menkıbeleri de anlatılmıştır. Bu anlatış tarzı, esere bir canlılık katmış; soyut fikirlerin okuyucu tarafından daha kolay kavranmasını sağlamış; başka bir deyişle ifade edilen konunun somutlaştırılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca anlatılan konu ile ilgili olarak Kur’an ayetlerine ve Hz. Muhammed’in hadislerine de daima yer verilerek savunulan ahlakî değerler, aklî argümanlara ek olarak dinî delillerle de kuvvetlendirilmiştir.

²⁶ “Allah beni sevgisine uygun, güzel hasletlerle edeblendirdi.”

²⁷ “Edebi sen edipten öğren zirâ; o kişi edebi Allah’tan öğrenmiştir.”

²⁸ “Sen dersini öyle bir kişiden al ki; o dersini Levh-i Mahfuz’dan alır.”

Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî adlı eser kırk bölümden oluşmakta ve ilk otuz bölümü çalışmamıza dâhil olmaktadır. Eserde yer alan bölümlerin özeti şu şekildedir:

Birinci bölüm ibâdet hususundadır. Öncelikle ibâdetin tanımı yapılır. İbâdetin evvela Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve Hz. Peygamberin sünnetine ittiba (uyma) ile olacağı belirtilir. Gündüzlerde halka hizmet etmenin, gecelerde ise Hakk'a yapılan ibadetlerin yöneticilerin vasıflarından olması gerektiği ile ilgili bir hikâyeye yer verilmiştir. Allah'a itaat etmeyen hükümdarın kendisine de itaat edilmeyeceği vurgulanır. Son olarak da halkın kendisini idare edenlerin yolunu tuttuğundan hareketle halkın ibâdet etmesi için öncelikle hükümdarın ibâdet etmesi gerektiği anlatılır.

İkinci bölüm ihlâs hususundadır. İhlâsın başka bir amaç veya gaye gütmeden niyeti yalnızca Allah'a bağlamak olduğu belirtilir. Yapılan her işte öncelikle Allah rızasının güdülmesi gerektiği söylenir. Yapılan her iş muhakkak Allah için, Allah adına yapılmalıdır. Eğer bu niyetle yapılmıyorsa ihlastan ve saflıktan uzaktır. Bu konuyla alakalı olarak da Horâsân hükümdarlarından biriyle ilgili bir kıssadan bahsedilir.

Üçüncü bölüm dua konusundadır. Duanın dileği Allah'ın dergâhına bildirmek olduğu ve kişinin bütün isteklerini O'ndan dilemesi olduğu söylenir. Çünkü Allah "Dua edin, duanıza icabet edeyim" diye buyurmaktadır. Duanın ya fayda elde etmek ya da zararları savmak için yapıldığı belirtilir. Duanın bu özelliğinin hükümdarlara göre açıklaması yapılır. Fayda elde etmenin hükümdar için saltanatının devam etmesi, zararların ise düşmanın hücumu ve üstün gelmesidir. Bu da ancak dua ile önlenir. Dua ile ilgili ayet ve hadislere atıflarda bulunulur.

Dördüncü bölüm şükr hususundadır. Şükrün verdiği nimetler karşılığında Allah'ı övmek olduğu belirtilir. Hükümdarlık nimetinin ise en büyük nimet olduğu söylenir. Şükrün sadece dille değil kalp ve diğer organlarla da yapıldığı anlatılır. Ardından şükür konusunda Sultan Sencer ile bir derviş arasında geçen hikâyeden bahsedilir. Ayrıca konu ilgili hadis ve ayetlerle de temellendirilir.

Beşinci bölüm sabır hakkındadır. Sabır, kula Allah tarafından gelen sıkıntılara katlanmak olarak tanımlanır. Sabrın her türlü felaket ve sıkıntılara tahammül göstermek olduğu çünkü bunların Allah'tan geldiği anlatılmaktadır. "Allah sabredenlerle beraberdir" ayeti hatırlatılmış, dünyada Allah'ın yardımına mazhar olanların sabredenler olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra sabırla ilgili bir hikâyeye geçilir.

Altıncı bölüm rızâ hakkındadır. Rızâ, Allah'ın takdir ettiği her şeyden kulun memnun olması, şeklinde tanımlar. Kaza oklarına karşı en güçlü siperin rızâ olduğu belirtilir. İlgili ayet ve hadislerle konu temellendirilir. Müellife göre Allah'ın rızâsına vasıta olacak en önemli şey, kaza ve kadere rıza göstermektir. Allah'ın takdir ettiklerine razı olmak kişinin mertebesini yüceltir.

Yedinci bölüm tevekkül hakkındadır. Tevekkülün kişinin kalbini sebeplerden uzaklaştırarak Allah'a yönelmesi, işlerinin başarıya ulaşmasını O'ndan dilemesi ve bütün işlerini O'na bırakıp ortaya çıkan her şeyde O'nun keremine dayanması olduğu söylenir. Hükümdarların ise tevekkül yolunu terk etmemesi gerektiği belirtildikten sonra ilgili ayet ve hadislerle de konu genişletilir.

Sekizinci bölüm hayâ hakkındadır. Öncelikle hayânın tanımı yapılır. Hayânın âlemin düzenini sağlayan şartlardan olduğu söylenir. Hayâ öyle bir ahlaktır ki Hz. Muhammed hayâyı imandan bir şube olarak nitelemiştir. Eğer hayâ ve utanma vasıfları olmasa dünyada düzenin kalmayacağı belirtilir ve konuya ilişkin Nûşirevân'la alâkalı bir kısma nakledilir.

Dokuzuncu bölüm iffet hakkındadır. İffetin dine göre haram olan şeylerden özellikle de şehvetten sakınmak olduğu ifade edilir. Daha sonra iffetin iyi bir huy olduğu belirtilir. İffet sayesinde akıllı kimseye iyilik, mutluluk ve kurtuluş kapılarının açılacağı söylenir.

Onuncu bölüm edeb konusundadır. Bu bölümde öncelikle edebin ayrıntılı bir tanımı yapılır. Edebin gerçek anlamının ise bütün işlerde Hz. Peygamberin yolunda gitmek olduğu belirtilir. İlgili hadislerle başvurulur ve edep dairesinde en yüksekte bulunan kişinin Hz. Peygamber olduğu söylenir. Edebin her insan için güzel bir haslet olduğu ancak özellikle de hükümdarlarda daha güzel bir vasıf olduğu ifade edilir.

On birinci bölüm ulüvv-i himmet (himmetin yüce olması) konusundadır. Konuya öncelikle ilgili bir hadisle başlanır. Şeref yüksekliğinin himmetin yüceliğine bağlı olduğu belirtilir. Bu iki kavramın da birbirinden ayrılamayacağı belirtildikten sonra himmeti az olan hükümdarın saltanatının şevketinin de aşağı olacağı söylenir. Yakub-ı Leys'le ilgili bir hadiseye yer verilerek burada da insanın kıymetinin himmeti derecesinde olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra İskender-i Rûmî ve Aristo arasında geçen bir hadise nakledilir. Ayrıca konuyla ilgili Türkçe ve Farsça manzumelere yer verilir.

On ikinci bölüm azm hususundadır. Azmin amaç kafilesinin önderi olduğu ve önemli işlerin başarılması için gerekli bir vasıf olduğu belirtilir. Kişi amaçları doğrultusunda yılmadan, durmadan ve rehavete kapılmadan ilerlemeli işlerin tamam olması için azmi elden bırakmadan işleri yola koymalıdır. Ayrıca boş işlerden uzak olup önemli işler üzerinde de azmetmek gereklidir. Azim olmadan güçlü bir hükümdarlığın olmayacağı söylenir. Ardından ilgili bir hikâyeye nakledilir. Hikâyede bir hükümdarın azim sayesinde kendisine musallat olan kötü huydan nasıl kurtulduğu anlatılır.

On üçüncü bölüm cidd ü cehd konusundadır. Öncelikle ciddin tanımı yapılır. Daha sonra da ciddin cehd ile olan farkı anlatılır. Cidd ü cehdin ancak büyük hükümdarların hasleti olduğu belirtilir. Ancak bu özelliklerin de himmete bağlı olduğu söylenir. Kimin himmeti üstün olursa onun cidd ü cehdinin de üstün olacağı belirtilir. Ardından Yakup bin Leys'in cidd ü cehdinden bahsedilir. Son olarak da bir devletin yıkılış sebeplerinden olarak atâlet ve tembellik gösterilir.

On dördüncü bölüm sebât ve istikâmet hususundadır. Sebatın ağır ve önemli işleri başarmak, sıkıntı ve zorlukları ortadan kaldırmak için direnmek olduğu ve sebatın sonucunun da bereket olacağı belirtilir. Sebat sıfatının en çok hükümdarlarda olması gerektiği söylenir. Konuya ilişkin Gazneli Mahmut'la ilgili bir kıssa nakledilir. Bu kıssada hükümdarın verdiği karardan asla taviz vermemesi gerektiği anlatılmaktadır.

On beşinci bölüm adâlet hususundadır. En hacimli bölüm budur. Öncelikle adalet tanımlanır ve devleti aydınlatan bir ışık olduğu söylenir. Konuyla ilgili ayetlere başvurulur. Daha sonra adaletle ihsan arasındaki fark anlatılır. Ardından bir hükümdarla ilgili bir hikâyeye nakledilir. Bu hikâyede hükümdarın bir saatini adalet isteyen birine hasretmesinin altmış hac sevabına denk olduğu açıklanır. Daha sonra Haccâc-ı Zâlim ile Nûşirevân-ı Âdil kıyaslamasına gidilir. Nuşirevan'ın ateşperest olmasına rağmen Müslüman olan Haccac-ı Zalim'den üstün olduğu anlatılır. Çünkü Haccâc adaletsizken Nûşirevân adildir. Yine bu bölümde adaletle ilgili hadisler ve çeşitli hükümdar ve salih zâtların adaletle ilgili kıssalarına yer verilir.

On altıncı bölüm afv (affetmek) hakkındadır. Bu bölüm affin tarifi ile başlar. İslam dini güzellik dinîdir. Allah müminlerin birbirine karşı hoşgörülü ve bağışlayıcı olmasını emreder. Affin özelliklerinden ve kimlerde bulunduğu bahsedilir. Hata işleyenleri affetmenin faziletinden bahsedilip ayet ve hadislerle de konu delillendirilir. Ardından günah ve cürümleri bağışlayanların faziletinin büyük olacağı söylenir. Arap biri ve padişah

arasında geçen hikâye anlatılarak afvın bütün günahların da üstünde olduğu vurgusu yapılmıştır

On yedinci bölüm hilm hususundadır. Hilmin anlamı yumuşak huyluluktur. Bu bölüme hilmin Allah'ın isimlerinden ve ilahî ahlaktan biri olduğu belirtilerek başlanır. Bütün enbiya ve evliyanın hilm sahibi olduğu belirtilir. Bu konu hadisle de delillendirerek gerçek kuvvetlinin, güçlünün güç elindeyken zayıflara hilmle muamele eden olduğu üzerinde durulur. Ardından hilm sahibi olmanın sultanlara vacip olduğu vurgulanır. Padişah ne zaman ki hilmi kendine yoldaş edinir, kendini ve saltanatını ateş rüzgârından kurtarır.

On sekizinci bölüm hulk ve rıfk hususundadır. Bu bölümde konu güzel huyluluk ve yumuşaklıktır. Girişte güzel huy ve yumuşaklık tanımlanır ve kötü huyluların cennete gidemeyeceği belirtilir. Konu hadisle de güçlendirilir. Güzel huylu olmayanların cennet bahçesini göremeyecekleri belirtilir. Güzel huy cümle huylar içinde önde geleni onların örneği olarak vasıflandırılır. Hz. İsa kötü huylu biri arasında geçen hikâyede Hz. İsa güzel ahlakı on hasenede anlatır. Kimsenin ayıbını görmemek, fakir ve muhtaçlara yardımda bulunmak, dosta düşmana hoş söz söylemek, nefsini bilmek bunlardan bazılarıdır.

On dokuzuncu bölüm şefkât ve merhâmet hususundadır. Bölüm şefkat ve merhametin sultanlara lüzumundan bahsederek başlar. Şefkat ve merhametin önemi üzerine vurgu yapar. Zayıflar ve fukaranın ilahî rahmet ümidiyle süslenmeleri konusu üzerinde durur. Bu bölümde Sultan Mahmud'un atalarından Sebüktekin'in başından geçen bir av hadisesi ve Sebüktekin'in inleyen ahuyu şefkat ve merhametinden dolayı serbest bırakması ve bu davranışı neticesinde rüyasında Peygamberimizi görüp ilahî lütuflara mazhar olduğu anlatılır.

Yirminci bölüm hayrât ve müberrât hususundadır. Hayrat ve müberrât sahibi olmanın her sahib-i devlet üzerine vacib olduğu belirtilir. Hayrât ve müberrâtın bir sadaka-i cariyeye olduğu söylenir. Hayrât ve müberrâtın tesisindeki içtimai büyük ehemmiyet gösterildikten sonra, hayrât ve müberrâtın nelerden ibaret olduğu gösterilir. Ayrıca hayr yapmak gibi hayra vesile olmanın da aynı derecede olduğu anlatılmaktadır.

Yirmi birinci bölüm sehâvet ve ihsân hususundadır. Bu bölümde cömertlik ve iyilik yapma üzerinde durulur. Bölüm cömertliğin ne olduğunu belirtmekle başlar ve cömertlikten daha büyük bir özelliğin olmadığı belirtilir. Cömertliğin çiçeği dünyada iyi

nam sahibi olmak, meyvesi ise ukbâ faziletine sahip olmaktır. Bütün hüneleri gizleyenin cimrilik olduğu ve bütün ayıpların da cömertlik ile örtüleceği belirtilir.

Yirmi ikinci bölüm tevâzu ve ihtirâm hakkındadır. Bu bölümde alçak gönüllük ve hürmet ele alınır. Bölüm Hz. Peygamberin hadisi ile başlar. Tevâzu Allah katında yükselmenin değerli olmanın sebebi olarak vurgulanır ve tevâzu sahibinin insanlar arasında da kıymetli olacağı belirtilir. Alçakgönüllü kimseyi Allah'ın kendisine dost edindiği vurgulanır. Ardından Samaniye hükümdarı Nasr bin Ahmed'in oğluna mala, zenginliğe yani varlığa güvenmemesini aksine tevâzu ve keremi elden bırakmamasını öğütleyen kıssasıyla bölüm sonlandırılır.

Yirmi üçüncü bölüm emânet ve diyânet hususundadır. Bu bölümde emanet ve diyanet konusu işlenmiştir. Emanet, övülmeye değer hasletlerden büyük bir rükündür. Diyânet ise “beğenilmiş ahlakların en büyüklerindedir”, şeklinde tanımlanır. İmânın temeli emânet ile kurulur ve en güzel kanun ve kaideler diyânet ile düzenlenmiştir. Yaratılan bütün mahlûkat üzerinde Hakk'ın tecellisini görmek gözün, doğru ve güzel şeyler işitmek kulağın, hak yolda olmak ayağın emanetidir diye ifade edilmiştir. İnsanların bu emanetlerle tersi yönde olmaları hıyanet olarak değerlendirilmiştir. Emâneti korumayanın ona ihanet ettiği belirtilir ve Allah'ın verdiği emânetleri korumamanın O'na hıyanet olacağı vurgulanır.

Yirmi dördüncü bölüm ahde vefâ konusundadır. Bu bölümde öncelikle ahde vefanın öneminden bahsedilir. Konu ayet ve hadislerle desteklenir. Ayetlerde insanların aralarında ahdlerine vefâlı davranmaları gerektiği ve böylece Allah'ın da onlara vefâ göstereceği belirtilir. Ardından El-sine-i Nâkilin adlı eserde geçen bir padişahla divanenin ahde vefâyla ilgili hikâyesi ibretlik olarak anlatılır. İran ve Turan şahı Efrasyab'ın ahde vefâ ile ilgili küçük hikâyesiyle vefânın önemi okuyucuya gösterilir. Ayrıca vefasızlık dindar olmayanlarda görülen bir özellik olarak ifade edilmiş ve ahde vefâ göstermenin gerekliliği ile ilgili ayetlere yer verilmiştir. Vefâ göstermenin er kişiyi yücelttiği ve mertebesini artırdığından bahsedilmiştir.

Yirmi beşinci bölüm sıdk konusundadır. Bu bölümde sadakat konusu ele alınır. Bölüm sadakatin tanımı ile başlar. Doğruluğun her iki dünyada da kurtuluş vesilesi olduğu belirtilir. Yalancılıkla doğruluğun ne kadar zıt oldukları ve asla birlikte olamayacakları izah edilir. Doğru yolda olan oka, yalan dolan üzerinde olup eğri sözler söyleyen de yaya benzetilir. Yay nasıl ok karşısında tevazu gösterip eğilirse yalancılar da dimdik ve

dostdoğru olan sıdk sahipleri karşısında o kadar alçalır ve eğilir. Ardından Müstersid halifenin oğluna doğru sözlü olmanın ona kazandıracaklarını anlatması gelir. Daha sonra bir esirle Haccâc-ı Zâlim arasında geçen hikâyede, doğru sözlü olmanın o esiri nasıl kurtardığı anlatılır.

Yirmi altıncı bölüm incâh-ı hâcât konusundadır. Bu bölümde insanların ihtiyaçlarını giderme konu edilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını Allah'ın rızası için giderenlerin kendi ihtiyaçlarının da Allah tarafından giderileceği belirtilir. Bu bir hadis-i şerifle desteklenir. Ayrıca merhameti ve şefkati ön plana çıkaran müellif merhamet etmeyene merhamet edilmez, hadisine de vurgu yapar. İskender-i Zülkarneyn'in bir gün kimsenin ihtiyaçını gidermediği için o günü yok saydığı anlatır. İhtiyaç sahibinin ihtiyaçını gidermenin vacip olduğu ve nimetin temeli olduğu vurgulanır.

Yirmi yedinci bölüm teennî ve teemmül hakkındadır. Bu bölümün konusu teennî ve teemmüldür, yani aceleci olmama, düşünerek, akıllıca davranmadır. Bölümde bunların önemi anlatılır. Bölüm şu sözle başlar: “Yavaşlık, sakinlik rahmanî; acele ise şeytanîdir.” Teennî ve teemmülün kişiye vereceği meziyetler, sıfatlar üzerinde durulur ve tüm söz ve davranışlarda kişinin teennî ve teemmül sahibi olmasının rahmanî olduğu vurgulanır. İyice ölçüp tartmadan hareket etmenin pişmanlık getirebileceği, aceleci davranmanın bazı durumlarda geri dönülmez sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulmuştur.

Yirmi sekizinci bölüm meşveret ve tedbir hususundadır. Bu bölümde istişare etmenin önemi üzerinde durulur. Bölüm konuyla ilgili bir ayetle başlar. Ardından istişarenin öneminden ve de faydalarından bahsedilir. İstişarede herkesin meramını tam olarak ifade edebileceğinden, sevap kazandıracadından, fitne ve fesadı önleyeceğinden, sıkıntıların kolayca çözüleceğinden, cemiyetin aklının bireyin aklından üstün olacağından bahsedilir. Ayrıca bir kimsenin düşünemediğini bir başkası fikr edebileceği için işlerin hayırla ve en güzel şekilde sonuçlanmasına iman vermektedir.

Yirmi dokuzuncu bölüm hazm hakkındadır. Bu bölümde doğru karar verme, sağlam oy anlamına gelen hazm konusu işlenir. Bölüm hazmın tanımıyla ve de yöneticilerde bundan daha iyi bir hasletin olmayacağını belirterek başlar. Efrasiyâb'ın her kim hazm zırhını üzerine giyerse düşmanın hışmından emin olur sözüne de yer verilmiştir. Yani şüpheyi hiçbir zaman elden bırakmamak ve insanlarla ilgili ihtiyatlı davranmak gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca hazmın bir diğer anlamı da ileri görüşlü olmaktır. Bu haslet de sadece akıl sahiplerinde ve âlimlerde bulunur. Cahil kimse kendisinin de içinde bulunduğu

durumların farkında değildir. Ardından hazm'ın üstünlükleri, kişiye kazandırdıkları anlatılır. Ardından konuyla ilgili İbrahim Emmâm'ın Ebu Müslîm'i Horâsân'a göndermesini anlatan hikâye zikredilir.

Otuzuncu bölüm şecâat konusundadır. Şecâatin faziletlerin ana esaslarından olduğu ve Allah'ın cesur kimseyi kendine dost tuttuğundan bahsedilir. Ölüm karşısında bile korkmamak, hak için savaşmak ve mücadele ederek ölmek er kişinin özelliği olduğu anlatılmaktadır. Öncelikle cesaretin ne olduğu açıklandıktan sonra konu ayetlerle desteklenerek Allah'ın şecâati sevdiği belirtilir. Şecâat erbabının duasının Allah katında diğer insanların duasından daha makbul olduğu söylendikten sonra konuya ilişkin Halid bin Velid'le ilgili bir kıssa nakledilir. Ardından Hz. Ali'nin cesaretinin büyüklüğünü ve ölüme bakışını anlatan bir hikâye anlatılır. Bu hikâyede O'nun korkusuzluğu, mertliği, cesareti üzerinde durulur.

2.4. Şekil Hususiyetleri

Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî, genel bir siyasetnâme özelliği taşımakta ve siyaset sanatı dâhil ibâdet, yaratılış, adâlet gibi konuları barındırmaktadır. Bu eserde ideal bir yöneticide olması gereken ahlakî karakterler kırk olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı müellif eserini kırk bâba taksim etmiştir. 1b-85b varakları arasında toplam otuz bölüm yer almakta olup kıt' a, mesnevi ve nesir kısımlarına yer verilmiştir. Şair tüm bunları yaparken sanatlı bir üslubu tercih etmiş ve secilere sıkça yer vererek edebî bir dil kullanmıştır. Her bölümde ilgili ayet ve hadislere yer verilmiş konuların daha iyi anlaşılması sağlanmış ve metin zenginleştirilmiştir. Örneğin: Derviş şordı ki: “Şükri ne nev²⁹ ve ne güne ile edâ iderdün?” Sulţān eyitdi: “Kelime-i ²⁹ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بِالْحَمْدِ اللَّهُ ile ki cemi^c -i ni^c metlerün şükri bu kelimeye mündericdür.” Derviş hüşn-i hîţâb ile didi ki: “Ey Sulţān! Sipasdarlık tarîkını bilmez ve şükri-güzarlık vazîfesini yerine getürmez imişsin. Senün şükri ni^c met-i ilâhîye ve mevhibet-i nâ-mütenâhîye ola ki devlet-i rûzgârına hâşıl ve şevket-i eyyâmına şâmildür. Yoğsa şükri bu degüldür ki: Bir nefes-i ^c andelib-i nağme-seray. Zebân-ı elhân ve Dâvüdi şadâ ile Gülşen-i ³⁰ الْحَمْدُ üzerine müterennim ve müteğannim ola. Müellifin kaleminde çıkan bir kıt'a aşağıda yer almaktadır:

Eserde birkaçı dışında şiirler Farsça olarak verilmiş ve aynı zamanda dili Türkçe olan şiirler de mevcuttur. Örneğin: Ve emîr ol miqdâr zehre ki şabr itdi âhîr murâd-ı dili ve maşşûd-ı gönli hâşıl kıldı.

²⁹ “Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.” Kur'an, Fatiha, 1/1.

³⁰ “Allah'a hamdolsun.”

Beyt

کرت چو نوح نبی صبر هست در طوفان

بلا بکرد دو کار هزار ساله براید³¹

Şabr ile olur menzile sâlik vâşıl

Şabr ile olur cümle maķāşid ĥāşıl

Ger rāh-ı talebde leng ola tevsen-i şabr

Arapça ve Farsça ibare ve şiirlerin yer aldığı eserde sebep-i telif bölümünden sonra müellif asıl konuya geçer ve burada kırk bâb yer alır. Her bâbda dinî-ahlakî bir kavram üzerinde durulur.

2.5. Dil ve Üslup

16. ve 17. asır Klasik Türk edebiyatı metinlerinde sade, orta ve süslü nesir örneklerine rastlamak mümkündür. Bu asırda kaleme alınan eserlerde soyut kavramlar kullanılmış, bir önceki asra ait yalın ifadeler yerine birleşik cümlelere, Arapça-Farsça tamlamalara yer verilmiştir. Mensur eserlere manzum parçalar ekleyerek anlatılan fikri kuvvetlendirme esas alınmıştır. Ayrıca farklı türlerden örnek eserler sayıca artmıştır. Şair tezkireleri, ahlak kitapları, dinî-tasavvufî eserler ve şerhler gibi birçok sahada kitaplar kaleme alınmıştır.

Rıdvân b. Abdülmennân'ın kaleme aldığı bu ahlakî metnin giriş kısmında dönemine göre ağır ve ağıdalı bir dil ve süslü bir üslup hâkim iken devamında orta nesir özelliği görülmektedir. Her bir kavram önce terim olarak izah edilir ve daha sonra konuyla ilgili ayet ve hadislere yer verilmiştir. Eserde ele alınan kavramlar açıklanırken mevzuyla ilgili hikâyelere yer verilmiş, bu şekilde tahkiyeli anlatım tercih edilmiştir. Özellikle kıssalardaki şahıslar İslâm büyükleri veya Arap ve Fars edebiyatında önemli kabul edilen kişilerdir. Eser, böylece Sultan Baykara'nın oğlu Ebu'l-Muhsin'in ahlaklı ve iyi bir yönetici olması için adeta danışmanlık vazifesinde bulunmuştur. Arapça ve Farsça tamlamalar, hadisler, ayetler ve Kur'an'dan alıntılar yer almakta olup sanatsal bir eser niteliği taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesi özelliği olan düz ünlülerden sonra görülen yuvarlaklaşma burada da görülür. Eserin giriş kısmında yer alan süslü nesir tarzından bir örnek aşağıda yer almaktadır:

³¹ “Nûh'un tufan günü yaptığı gibi sabredersen bela gider sen bin yıllık muradına erersin.”

Ve ahlāk-ı hamīde ve evşāf-ı pesendīde cümle-i ādem efrādından zībā vü müstahşendür. Huşūşā bir cema‘ atden ki bi-ḥükmi ³² وَيَخْتَارُ zīmām-ı iḳtidārı anlaruñ ḳabza-i ihtiyārına teslim itmişdür ve ‘ ināyet-i bī-gāyet ³³ تُوْتِي الْمَلِكُ مِنْ تَشَاءِ miftāḥı ile ebvāb-ı sa‘ ādet ve salṭanatı ol ehl-i sa‘ ādetüñ yüzine meftūḥ ḳılmışdur.

Der-Medḥ-i Pādişāh-ı İslām: Ve el-ḥamdü li’llāh ki Ḥāzret-i pādişāh-ı dīn-penāh mazḥar-ı envār-ı es-sulṭānu zıllu’llāh sulṭān-ı selāṭin-i zamān, maşdar-ı ‘ adl ü faẓl u iḥşān, es-sulṭān ibnü’s-sulṭān Sulṭān Murād Ḥān bin Sulṭān [2b] Selīm Ḥān bin Sulṭān Süleymān Ḥān ḥalleda’llāhu mülkehu ve devletehu eyyede bi-sevā‘ idi’t-tevfīḳi’l-ezeliyyü nuşretehu bi- Muḥammed ḥātemü’l-mürselin ve aşḥābihi’l-ekremin,

Beyt

Serv-i iḳbāl ü nihāl-i devleti ser-sebz ola
Gülşen-i ‘ ömri gülüne irmeye bād-ı ḥazān

Devletiyle ola dāyım kām-bin ü kām-yāb
Nuşretiyle ola her dem kām-kār u kām-rān

Eserde yer alan orta nesir tarzındaki metinden bir örnek de aşağıda yer almaktadır:

“Du‘ ā ya taḥşil-i menfa‘ at veyā def‘ -i maẓarrat içündür. Selāṭin ü mülukuñ du‘ āları daḥi bu ikiden ḥālī degüldür. Biri cerr-i menāfi‘ içündür ki nizām-ı memleket ve ḳıvām-ı salṭanatdur. Bunu daḥi Ġaniyy-i kār-sāz ḥāzretinden dilemekdür, tā ki serir-i ferāgatde bī-gām mütemekkin olmağa mümkün ola. İkinci mekkārelerin maẓarratları def‘ i için olur ki ḥaşmuñ hücumundan ve düşmenün gālib olmasından... Ve yāḥūd şol emrāz-ı muḥtelife ki ecsām u ebdāna ‘ arız olur, ol daḥi ancılayın du‘ ā ile mündefi‘ olur ki tazarru‘ ile olmuş ola. Nitekim bu ma‘ nāda Ḥāzret-i Mevlevī ḳuddise sırruhu *Meşnevī-i Mā’nevī*’sinde buyurmuşdur.”

Ahlakî kavramlar tanıtılırken öncelikle kavramların anlamı verilir daha sonra ayet, hadis, şiir ya da hikāye gibi bahislere geçilir. Örneğin: Şükr ü sipās mün‘ ime vācibdür ki; her bir ni‘ meti üzerine şükr eyleye. Huşūşā mülüke salṭanat ni‘ meti bir ulu ni‘ metdür ki bārī-i te‘ ālā añı her bir ḳuluna revā vü münāsib görmemişdür. Pes ni‘ met-i salṭanat dāyım ü ḳāyim olması için pādişāh-ı ‘ ālī-miḳdāra şükr-güzārlik ve sipāsdarlık lā-büddü lāzımdur. Ve daḥi şükr oldur ki gönül ile ve dil ile ve a‘ zā’ ile ve cevāriḥ ki cisimdür bunlar ile edā

³² “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer.” Kur’an, Kasas, 28/68.

³³ “Sen mülkü dilediğine verirsin.” Kur’an, Ali İmran, 26/200.

ola. Ammā gönül şükr eylemek oldur ki mün‘im-i haqīqīyi añlaya ve bile ki Hakk sübhānehū ve te‘ālādan her bir ni‘met ve devlet ki [8b] aña irişür. Ğāyetsiz feyzinden ve nihāyetsiz luţfuñdandır.

Beyt

Mün‘im ki saña bezl ide envā‘-i ni‘am
İn‘āmını her vechile çün kıldı e‘amm

Ey yār-i münāsib saña oldur bil vācib
Şükr eyleyesin şıdqla sen de her dem

Eserde bir kişinin sözünü eyitdi, buyurdu, mezkûrdur gibi sözlerle aktararak vermiş, kimi zaman da eserdeki anlatımlar karşılıklı konuşma şeklinde verilmiştir. Örneğin: Derviş sulţāna eyitdi ki: “Ey şāh! Selām virmek sünnet ve selām almağ farzdur. Ben sünneti yerine getürdüm. Sebeb nedür ki edā-i farzı sulţān yerine getürmeye?” “Şehriyār-ı ‘ādil rüy-ı inşāfdan ve şalābet-i İslāmdan esbüñ ‘inānın girü döndürüp nazār-ı dervişe gelince ma‘zūr [9b] dut ki şükr-güzārılığa meşğül idüm. Anuñ içün cevābından ğāfil bulunmuşam.” didi.

SONUÇ

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eseri, yazımından hemen sonra muhtelif dillere tercüme edilen ve Osmanlı coğrafyasında rağbet gören bir ahlak kitabıdır. Her asırda tercümesine rastlanan bu eseri Rıdvân b. Abdülmennân, 1574'ten sonra Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın isteği üzerine kaleme almıştır.

Eserde ibadet, dua, adalet, edeb, tevazu, afv ve hayâ gibi kırk ana konu işlenir ve bunlardan ilk otuz tanesi çalışmamız içerisinde yer almaktadır. *Ahlâk-ı Muhsinî* muhteva olarak siyasî meseleler dâhil olmak üzere yaratılış, ibadet gibi dinî-ahlakî konuların işlendiği mensur bir ahlak kitabıdır. Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'nin giriş kısmında süslü nesir örnekleri görülürken devamında ise daha çok orta nesir üslubu tercih edilmiştir. Mütercim, eseri Türkçeye aktarırken “olavuz, kanden, kankı, ancılayın, eyittiler, çancarı, yanısar, gitmeyiser, olısar” gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan bazı kelime ve eklere yer vermiştir. Aynı zamanda Arapça ve Farsça tamlamalara sıkça yer veren yazar, secili ifadelerle birlikte “dükeli, durışum, arışı, argacı, yaluñlanup, yilüp” gibi Türkçe arkaik kelimeler kullanmıştır.

Birebir tercüme yoluna giden yazar, bazı bölümlerde kendisine ait manzum parçalar eklemiş ve bunları “li-müellifihi” başlığı ile belirtmiştir. Eserde bahsi geçen konuların okuyucular üzerindeki etkisini artırmak için ayet ve hadislere yer verilmiş, devamında konu ile ilgili kıssalara değinilmiştir. Kıssaları anlatılan kişilerin tarih içerisinde kabul görmüş ve örnek gösterilebilecek şahıslar olmasına dikkat edilmiştir. Bu yönüyle tercüme okuyucuların dikkatini çeken ve erdemli birer insan olmaya yönlendiren önemli bir eser özelliği taşımaktadır.

İnceleme konumuz olan *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, ihtiva ettiği Farsça manzum parçalar ve onların Türkçe tercümeleleri; müellifin kendisine ait beyit ve kıtaları; hikâye, kıssa ve menkıbelerin sanatlı dille süslenerek anlatılışı bakımından edebî bir eserdir. Bu çalışma ile Klasik Türk edebiyatında rağbet görmüş ve kendisinden sonra pek çok eserin yazılmasına kaynaklık etmiş edebî-ahlakî bir eserin tercümesi okuyucuların ilgisine

sunulmuştur. Ayrıca *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, değerler eğitimi açısından önemli bir eser olarak görülmektedir.

Transkripsiyon Alfabeti

Transkripsiyon Alfabeti			
ا	a / e / ā	ض	ž, ḏ
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	ʿ
ج	c	غ	ġ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	q
د	d	ك	ḵ/k
ذ	ḏ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	a/ e /h
ش	š	و	u/ü/o/u/v
ص	ṣ	ی	ī/y
ع	ʿ		

III. BÖLÜM

METİN

3.1. Nüsha Tavsifi

Rıdvân bin Abdülmennân'ın eserinin yapılan kütüphane ve katalog araştırmaları neticesinde toplam iki nüshası tespit edilmiştir. Eserin nüshaları ve tavsifleri şu şekildedir:

3.1.1. Ankara Milli Kütüphane Rıdvân b. Abd el-Mennân 60 Hk 40.

175 varak olan bu yazmanın her yaprağında 19 satır bulunmaktadır. 212x130-141x78 mm. ölçülerinde olan yazma, söz başları kırmızı, halkarî salbek şemseli, köşebentli, zencirekli, mıklebli, vişne rengi meşin mukavva ciltli, sertabı vişne rengi meşinle tamir edilmiş, sırtı yıpranmış, kurt yenikli, yaprakları kurt yenikli, şirazesi kısmen bozuk, son yaprakları lekeli, 1. yaprak delik sol deffe ciltten kısmen ayrıktır. Yazmanın arkasında bir boş yaprak yırtılmıştır. 1a'da Abdullatif yazılı bir mühür ve vakıf kaydı vardır.

Yazar, bazı kelimelerde (gibi) belirtme hâl ekini esre işareti veya hemze işareti ile göstermiştir. Ayrıca yazmanın bazı yerlerinde sahh kaydı vardır.

Başı: Pâdişâh-ı ‘ale’l-ıtlâk vâhib-i mekârimü’l-aḥlâk, ‘azzet kelimetehü ve cellet ‘azametehu na‘t-ı nebî sulṭânü’l-mürselin ve ḥâtemü’n-nebiyyin, mütemmim-i aḥlâku’l-muḥsinin, Muḥammedü’n-nebiyyi’l-ümmiyyi’l-emînün menşür-ı nübüvvetini ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ve aşḥâbihi ekmelü’ş-şalavâtu ve efdalü’t-teslîm...

Sonu: Çünkim şıfat-ı şecâ‘at ehl-i devlet ve ehl-i sa‘âdet üzerine bir bihterîn şıfatdur. Bu meyânda kelâmı ḥadd-i itnâba irişdi.”

3.1.2. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nu. 980.

195 varak olan bu yazmanın her yaprağında 17 satır bulunmaktadır. Bu nüsha 210x130-142x80 mm. ölçülerindedir. Söz başları, duracaklar kırmızı, kahverengi meşin mukavva ciltli, şirazesi kısmen kaymış ve yaprakları lekeli. Nesih hatla yazılmış eserin son kısmı mevcut değildir. Yazmada yırtık sayfalar mevcuttur. Müellif, bazı varaklara derkenar eklemiş ve bazı kelimelerin üzerini çizmiş, karalamıştır.

Başı: Pâdişâh-ı ‘ale’l-ıtlâk vâhib-i mekârimü’l-aḥlâk, ‘azzet kelimetehü ve cellet ‘azametehu na‘t-ı nebî sulṭânü’l-mürselin ve ḥâtemü’n-nebiyyin, mütemmim-i aḥlâku’l-

muḥsinīn, Muḥammedü'n-nebiyyi'l-ümmiyyi'l-emīnūñ menşūr-ı nübüvvetini ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve aşḥābihī ekmelü’ş-şalavātu ve efḍalü’t-teslīm...

Sonu: Çünkim şıfat-ı şecā‘at ehl-i devlet ve ehl-i sa‘ādet üzerine bir bihterīn şıfatdur. Bu meyānda kelāmı ḥadd-i ıtnāba irişdi.”

3.2. Metnin Kurulmasında Esas Alınan Usûl

Metnin Latin harflerine aktarımı için transkripsiyon sistemi (Times Turkish Transcription) kullanılmıştır.

Arapça ve Farsça uzun ünlüler “Ā, ā, Ū, ū, Ī, ĩ” şeklinde gösterilmiştir.

Metinde geçen ayetler harekeli bir şekilde (تُوْتِي الْمُلْكُ مَنْ تَشَاءُ) gibi yazılmış, diğer Arapça ve Farsça hadis veya ifadeler aslî harfleriyle yazılarak anlamları verilmiştir.

Farsça olan beyitlerin asılları orijinal hâliyle vermeye çalışılmıştır. Birleşik kelimeler bir çizgi (-) ile ayrılmış, fakat “pâdişâh, âfitâb, vb.” gibi kalıplaşmış kelimelerin bitişik yazılması yoluna gidilmiştir.

Metinde -ub, -üb şeklinde yazılan zarf-fiil ekleri, Türkçe kelimelerin sonunda b olmayacağı fikrinden hareketle -up, -üp şeklinde (kılup, görüp gibi) yazılmıştır.

Bazı Farsça kelimelerde görülen “vâv-ı madûle”ler ḥāh şeklinde gösterilmiştir.

3.3. METİN

Terceme-i Ahlāk-ı Muhsinî

[1b] Pādişāh-ı ‘ale’l-ıtlāk vāhib-i mekārīmü’l-aḥlāk, ‘azzet kelimetehu ve cellet ‘azametehu na‘t-ı nebī sulṭānū’l-mürselin ve ḥātemü’n-nebiyyin, mütemmim-i aḥlāku’l-muhsinīn, Muḥammedü’n-nebiyyi’l-ümmiyyi’l-emīnūn menşūr-ı nübüvvetini ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve aşḥābihī ekmelü’ş-şalavātu ve efḍalü’t-teslīm ³⁴ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ḥiṭābiyla müzeyyen ve muraqqa‘ eyledi. Zirā ki ḥüsn-i ḥulq bir nürdur ḥikmet-i ilāhī envārından ve bir sırdur ‘izzet-i pādişāhī esrārından ki ol nūr-ı şerif ile dīde-i başiret münevver ve ol sırr-ı ‘aziz ile ḥüsn-i şifāt-ı ma‘rifeti müyesser olur. Ve ḥadīs-i şihḥat misāk-ı meşhūru’l-āfāk ³⁵ بعث لائتمم ³⁶ تخلق باخلاق الله kelimesine meḥāsin-i evşāfdur. Lā-cerem ol ḥazretūn zebān-ı mu‘ciz-beyānı ³⁶ kelimesine nātiq oldu. Tā ümmet-i ‘ālī-himmeti ma‘lūm idineler ki bu taḥalluḥ ile taḥaqquḥ bir emr-i lāzım ve bu dereceye vuşul ü irtikā [2a] bir farz-ı müteḥammimdür ve ol nesne ki yevm-i kıyāmet mizānında vezn olunur aḥlāk-ı ḥasenedür. Andan soñra a‘māl-i ḥasenedür ve ḥadīs-i Nebevīde vārid olmuşdur ki: “Taḥkīkan mü’mīn ḥulq-ı ḥüsn vāsıtasıyla ol kimesnelerūn derecesine ve mertebesine irişür ve bulur ki gicelerde kāyim ve gündüzlerde şayim olalar.” Ve ḥükemā dimişlerdür ki: “Ḥulq-ı ḥasen, bir tarīq-ı rüşendür ki ol minhāc meslegine sālīk olmaḥdan ğayrı sebep ile şeref ü ma‘ālī ser-menziline irilmez. Ve ol tarīq-ı müstaḥim semtine sülūk eylemekden özge bir vecihle bādiye-i ḥayvāniyyetden dārü’l-mülk-i insāniyyete varılmaz.” Ve aḥlāk-ı ḥamīde ve evşāf-ı pesendide cümle-i ādem efrādından zībā vü müstaḥsendür. Ḥuşuşā bir cema‘atden ki bi-ḥükmi ³⁷ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ³⁸ نُؤْتِي تُوْتِي ināyet-i bī-ġāyet ³⁸ المُلْكُ مِنَ تَشَاءُ miftāhı ile ebvāb-ı sa‘ādet ve salṭanatı ol ehl-i sa‘ādetūn yüzine meftūḥ kılmışdur.

Der-Medḥ-i Pādişāh-ı İslām: Ve el-ḥamdü li’llāh ki Ḥazret-i pādişāh-ı dīn-penāh maḥzar-ı envār-ı es-sulṭānu zıllu’llāh sulṭān-ı selāṭin-i zamān, maşdar-ı ‘adl ü fazl u iḥsān, es-sulṭān ibnü’s-sulṭān Sulṭan Murād Ḥān bin Sulṭān [2b] Selīm Ḥān bin Sulṭān Süleymān

³⁴ “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Kur’an, Kalem, 4/68.

³⁵ “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” Muvatta, Hüsnü’l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, 2/381.

³⁶ “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.”

³⁷ “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer.” Kur’an, Kasas, 28/68.

³⁸ “Sen mülkü dilediğine verirsin.” Kur’an, Ali İmran, 26/200.

Hān halleda'llāhu mülkehu ve devletehu eyyede bi-sevā' idi't-tevfīki'l-ezeliyyü nuşretehu
bi- Muḥammed ḥātemü'l-mürselin ve aşḥābihi'l-ekremīn,

Beyt

Serv-i iḳbāl ü nihāl-i devleti ser-sebz ola
Gülşen-i 'ömri gülüne irmeye bād-ı ḥazān

Devletiyle ola dāyım kām-bīn ü kām-yāb
Nuşretiyle ola her dem kām-kār u kām-rān

Neşr: Bir şehinşāh-ı dīndār u dīn-perverdür ki dāmen-i nefsi muḥaddesesi denis-i
kebāyirden belki şaḡāyirden muṭahhardur. Vaşiyet-i 'adāletleri eṭrāf-ı 'ālemde meşhūr ve
āvāze-i nisfet ü merḥametleri eknāf-ı cihānda cümle elsine vü efvāhda mezkūr olmuşdur.
İttişāf-ı aḥlāḳ-ı seniyye vü evşāf-ı rażiyyeden ḳısm-ı eczāsı ḥāyız ve sehm-i eşmel
fāyızdır.

Der-Medḥ-i Vezīr-i A'zam: Ve vüzerā-yı 'ālī-rāyları -ki her birinüñ mekārīm-i
aḥlāḳı gün gibi āfāḳa lāmi'dür- ḥuşūşā vezīr-i a'zam ve mir-i eḫḫām şāḥibü's-seyf ve'l-
ḳalem ve ma'denü'l-cüdi ve'l-kerem, semmiyy-i ³⁹من قال انا افصح العرب والعجم

Beyt

Muḥammed-nām u Yūsuf-rüy u Mūsā-dest ü 'İsā-dem
Sikender-cāh u Hızır-ilhām vāşif-ı rāy-ı Cem-fermān

Ḥazret-i Meḥemmed Paşa ⁴⁰ما يريد و ما نشاء ⁴⁰ ki 'adl ü nişfet ile pīrāste ve zekā
vü feṭānet ile ārāste metānet-i fikr ü rezānet-i rāy ile ma'rūf [3a] ve şalāḥ u emānet ve dīn ü
diyānet ile mevşūfdur. Ḥüsn-i tedbīrlerine bürhān-ı sātı' ve naşş-ı ḳātı' bu yeter ki tebdil-i
salṭanatda bu zamāna gelince nice fitne vü fetret zūhūr idegelmiş iken iki def'a vāḳi' olup
ikisinde daḫi hiçbir kimsene rencide-i ḥāṭır olmaya. Ḥuşūşā birisinde 'asker-i İslām ser-
ḥadd-i dār-ı İslāmdan ḥāric olup vilāyet-i küffār-ı ḥāksāra dāḫil bulunmuş idi. Bu mertebe-i
velāyet ve dāyire-i kerāmetdür.

Beyt ⁴¹

همیشه تا فروز شمع اختر
چراغ دولتتس بادا منور ⁴²

³⁹ “Ben Arab’ın ve Acem’in en fasihiyim (en açık, anlaşılır konuşanıyım).”

⁴⁰ “Allah her istediğini yapabilir.”

⁴¹ Metindeki Farsça beyitlerin tercümesi için şu kaynaktan yararlanılmıştır: Demirkol M. (2019). *Ahlāk-ı Muhsinî Kâşifi'nin Ahlāk Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

⁴² “Onun şans mumu (ışığı) sönene kadar hükümdarlığı var ola.”

Sebeb-i Terceme-i Kitāb

Ve li-hāzā her diyārda ‘ulemā-i İslām mekārim-i ahlāk şerhinde etbāk-ı evrāk selātin-i veliyyü’n-ni‘amuñ meḥāmidi ile meşḥūn kılup te’lif eyledikleri kitāblarda memdūḥları olan pādişāhları cāmi‘iyyet-i ḥulḳ-ı kerīm lüzūmınuñ evşāfiyla ta‘rif u tavşif itmişler. Ḥuşūşā kıdvetü’l-müfessirīn ve zübdetü’l-müzekkirīn el-mülteciyyü ilā rahmeti rabbihi’l-ḥāfız Mevlānā Ḥüseyn bin ‘Ali el-Vā‘iz el-mevşūfu bi’l-Kāşifi ‘āmilehu’llāhu bi-luḫfihi’l-ḥafiy taht-nişīn-i vilāyet-i Herāt olan Sulṭān Bayḳara evlādından şāhzāde Mirzā Ebu’l-Muḥsin ismine te’lif itdüğü *Ahlāk-ı Muḥsinī*’yle müsem mā olan kitāb niçe dürer-i taḥkikāta [3b] ve güher-i tedkikāta şāmildür. Ve selātin-i nāmdarlara lāzım olan mühimmāt u şifāta cāmi‘dür. Ve zārāyif-i ḥikāyāta ve leṭāyif-i vākı‘āta müştēmil olmağla ḳulüb u ṭibā‘da cāygir ve cümle ahlāk kitablarından zamānda şöhret-pezir olmışdur. Lākin zebān-ı Farsīyle tamāmca münāsebeti olmayanlar dürer-i fevāyidinden ve gurer-i mezāyidinden behremend olmadıkları cihetden şāhibetü’l-ḥayrāt ve rābitatü’l-ḥasenāt el-mevşūfet u bi-ekārimü’l-ahlāk ve eḥāsini’ş-şifāt Rābi‘atü’z-zamān ve Fāṭimetü’d-devrān netice-i āli-‘Osmān a‘nī bihā Ḥazret-i İsmiḥān Sulṭān binti Sulṭān Selim Ḥān edāma’llāhu sa‘ādetihā ve iḳbālihā ilā intihā’i’z-zamān ve bevva’e abā’ihā a‘lā gurefu’l-cinān ol kitābuñ terceme olmasını bu bende-i ḥākīr el-mülteciyyü ilā rahmeti rabbihi’l-müste‘ān.

Rıdvan bin ‘Abdülmennān bendelerine fermān olunmağın emr-i ‘āliyelerine imtişāl olundu. Egerçi bu bende-i ḥākīrde ol derecede bizā‘at ve ol mertebede istiṭā‘at yokdur ki kitāb-ı mezbūruñ esrār u rumūzına itṭilā‘ müyesser ola. Likin Feyyāz-ı mu‘inüñ i‘ānetine i‘timād ve mü’ellif-i ‘azizüñ rūḥ-ı pūr fütūḥından istimdād idüp maḳdūr olan yuḳaddirü’l-vūs‘a ve’l-ımkān semt-i taḥrīr u taḳrīre geldi. Ve çünki ğaraż-ı aṣlī tefhīm-i ḥikāyet ve ta‘līm-i ‘ibāretdür. [4a] Beyān-ı feḥvā ile iktifā olunup kitāb-ı mezbūruñ dibācesinden iftitāḥ olundu. Vākı‘ olan sehva ü ğalaṭ ‘afv buyurulmaḳ me’mül u mes’uldür. Muḳaddemā ‘arz maḳāmına ‘arz olunur ki çün zümre-i beni Ādem bi’ṭ-ṭab‘ medenīdür. Ya‘nī bunlaruñ birbiriyle ictimā‘ vü ülfetleri lābid ü nāçardur. Ve emzice vü ṭibā‘ muḥālifdür. Her mizācuñ bir iḳtizāsı ve her ṭab‘uñ bir muḳtezāsı vardır. Pes bunlaruñ içinde bir ḳānūn vaż‘ı lazımdur ki ol ḳānūn ile biri biriyle mu‘āşeret ideler. Ve hiçbir kimseye zūlm u ta‘addī olmaya. Ve ol ḳānūn şeri‘atdür ki evzā‘ınuñ ta‘yini ṭarīḳ-ı ilāhī vechiyle olmuşdur. Ve anuñ vāzi‘ına peyğamber dirler. Ve çün peyğamber ḳānūn u ḳā‘ide vaż‘ eyleye. Bir kimse gerekdür ki ol ḳānūnı tünd ü ḳudret ve şevketile ḥıfz u muḥāfaza eyleye. Ḳomaya ki bir ferd ol ḥudūd-ı ri‘āyetden tecāvüz eyleye. Ve bu kimseye pādişāh dirler. Pes pādişāhlık

derecesi nübüvvet mertebesiniñ pāyesi ve ikincisidir. Zīrā ki beni şerī‘at vāzī‘dur. Ve pādişāh ol şerī‘atunñ hāfızı ve hāmisi olur. Ve li-hāzā dimişler ki: “⁴³ الملك و الدين تو مان” ve çün Hāzret-i Hāḡḡ sübhānehū ve te‘ālā kendü emr-i şerīfine ve ferāyizine t̄a‘at ve peygamberine ita‘atden soñra mülük u [4b] nāmdar ve selāḡin-i dīndār fermānına imtişāl u inkiyād buyurdu: “⁴⁴ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ” Pes pādişāh-ı şāhib-şerī‘at ahlāḡıyla müteḡallik olmak gerekdir. Tā ḡudūd-ı şerī muḡafāzasına şerāyiḡiyle iḡāmet itmege ḡādir ola. Ve daḡi fikr ü te‘emmül buyura ki çün Hāḡḡ celle ve ‘alā anuñ ḡaḡḡında bunuñ gibi kerāmeti erzānī buyurmışdur. Ve anı kendü ḡullarından bir t̄a‘ifeye ḡākim itmişdür. Ve anuñ ‘azamet-i livā’sını ⁴⁵ تَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ saḡasında bülend ü ser-firāz ḡılmışdur. Ve irādet-i ezeliyye efser-i iḡtiyārātuñ fark-ı iḡtidārına ḡodu. Ve meşiyet-i lem-yezeliyyesini maḡlūḡātdan bir cema‘atunñ emr ü nehy zimāmını taḡt-ı taşarruf ḡabzasına virdi. Her āyete lāzım geldi ki kendü zāt-ı ‘ālīsini şıfāt-ı ḡāmīde ve simāt-ı pesendīdeye mevsüm u mevsūf ḡıla. Ve pādişāha ḡırḡ şıfat ri‘āyeti lāzımdur ki bunlaruñ ba‘zısı kendüyle Hāḡḡ te‘ālā mābeynindedür. Ve bir ḡissesi kendü ile ḡaḡḡ arasındadır. Ve bu ḡırḡ şıfat ḡırḡ bābda irād olundu. Ammā aşḡāb-ı inşānuñ tekellüfünden ḡāli merḡūm oldu ve mina’llāhi’l-i‘āneti’t-tevfīḡ ‘aleyhi tevekkeltü ve ileyhi ünīb. [5a]

Bāb-1 Evvel: Der-‘İbādet

Bāb-1 Dūvüm: Der-İḡlāş

Bāb-1 Süvüm: Der-Du‘ā

Bāb-1 Çehārum: Der-Şükr

Bāb-1 Pencüm: Der-Şabr

Bāb-1 Şeşüm: Der-Rızā

Bāb-1 Heftüm: Der-Tevekkül

Bāb-1 Heştüm: Der-ḡayā

Bāb-1 Nühüm: Der-‘İffet

Bāb-1 Dehüm: Der-Edeb

Bāb-1 Yāzdehüm: Der-‘Ulūvv-i Himmet

⁴³ “Saltanat ve din ikiz kardeşdir.” Bk. Demirkol M. (2019). *Ahlāk-ı Muhsinî Kāşifi’nin Ahlāk Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. ss. 66.

⁴⁴ “Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de.” Kur’an, Nisā, 4/59.

⁴⁵ “Sen mülkü dilediğine verirsin.” Kur’an, Ali İmran, 3/26.

Bāb-1 Dūvāzdehüm: Der-[‘] Azm
Bāb-1 Sīzdehüm: Der-Cidd ü Cehd
Bāb-1 Çehārdehüm: Der-İstiķāmet
Bāb-1 Pānzdehüm: Der-[‘] Adālet
Bāb-1 Şānzdehüm: Der-[‘] Afv
Bāb-1 Heftdehüm: Der-Ĥilm
Bāb-1 Hejdehüm: Der-Ĥulķ u Rıfķ
Bāb-1 Nūzdehüm: Der-Şefķat ü Merķamet
Bāb-1 Bīstüm: Der- Ĥayrāt ü Müberrāt
Bāb-1 Bīst ü Yeküm: Der-Seķāvet ü İķsān
Bāb-1 Bīst ü Dūvüm: Der-Tevāzu[‘] vü İķtirām
Bāb-1 Bīst ü Sūvüm: Der-Emānet ü Diyānet
Bāb-1 Bīst ü Çehārum: Der-Vefā be-[‘] ahd
Bāb-1 Bīst ü Pencüm: Der-Şıdķ
Bāb-1 Bīst ü Şeşüm: Der- İncāķ-ı Ĥācāt
Bāb-1 Bīst ü Heftüm: Der-Te’ennī vü Te’emmül
Bāb-1 Bīst ü Heştüm: Der-Meşveret ü Tedbīr
Bāb-1 Bīst ü Nühüm: Der-Ĥazm ü Dūrendiş
Bāb-1 Sīvüm: Der-Şecā[‘] at
Bāb-1 Sī vü Yeküm: Der-Ġayret
Bāb-1 Sī vü Dūvüm: Der-Siyāset
Bāb-1 Sī vü Sūvüm: Der-Saķķ-ı Ĥayret
Bāb-1 Sī vü Çehārum: Der-Firāset
Bāb-1 Sī vü Pencüm: Der-Kitmān-ı Esrār
Bāb-1 Sī vü Şeşüm: Der-İĠtinām-ı Fırşat ve Sekbāyī
Bāb-1 Sī vü Heftüm: Der Ri[‘] āyet-i Ĥuķūķ

Bāb-1 Sī vü Heştüm: Der-Şoĥbet-i Aĥyār

Bāb-1 Sī vü Nühüm: Der-Def -i Eşrār

Bāb-1 Çihilüm: Der-Terbiyet-i Ĥadem ü Ĥaşem ve Edeb-i Īşān [5b]

Bāb-ı Evvel: Der-‘ İbādāt

“İbādēt, Hāḫḫ te‘ālāya ṭapmaḫdur, ferāyīz ü vācibāt edāsıyla ve ḫabāyih ü muḫarremāt terkiyle ve evāmir ü nevāhī-yi ilāhīye inḫıyād ve Hāzret-i Risālet-penāhī sūnnetine ittībā‘ u i‘tikād, ṣalavātu’llāhi ve selāmuḫu ‘aleyh... Bu muḫarrerdür ki ṭā‘at u ‘ibādēt-i Hāzret-i Hāḫḫ vāsıta ḫılır dūnyāda selāmetlīḡa ve ‘uḫbāda rābıṭa ḫılır necāta vü kerāmāta.

Beyt

سرمايه سعادت دنيا عبادتست

پیرایه کرامت ی عقبی عبادتست⁴⁶

Neṣr: Pes pādīṣāha lāzımdur ki aḫvālī ṣafḫasını ‘ibādēt raḫamı ile ārāste ḫıla. Tā Hāḫḫ te‘ālā dūnyāda vü āḫiretde lāzım olanını aña ‘atā eyleye. Ve fermān-ı Hūdāya imtiṣāl eylemegi kendü ḫalka fermān-revā olduḡunuñ ṣūkrānesi muḫābelesinde lāzım bilmek gerek. Gündüz ḫalkuñ meṣālīḫine ve gice kendü mühimmātına meṣḡul ola.

Kütüb-i aḫbārda gelmişdür ki: Emīrū’l-mü’mīnīn ‘Ali İbn Ebī Ṭālib raḫıya’llāhu ‘anh ḫilāfeti zamānında gündüzlerde ādemīlerüñ meṣālīḫine meṣḡul olup ve gicelerde ḫālīḫuñ ‘ibādetine ve ṭā‘atine iṣṭiḡāl iderdi. Eyitdiler: “Yā emīre’l-mü’mīnīn! Niḫün bu deñlü ta‘ab u renc ü miḫneti kendüñe revā görürsin, ne gündüzde āsāyīṣuñ ve ne gicede ārāmīṣuñ var?” Buyurdılar ki: “Eger gündüzde istirāḫat eyleyem ra‘ıyyet zāyi‘ ḫalur [6a] ve eger gice ārām idersem yarın ḫıyāmetde ben zāyi‘ ḫalurum. Pes gündüzde ḫalkuñ mühimmātın görüp ve gice de Hāḫḫ te‘ālāya ṭā‘at eyleyem.” didi.

Horasān beglerinden birisi Ṣāh Sencān ḫuddise sırruḫı ḫāzretlerinden bir vaṣıyyet ü naṣıḫat iltimās eylemiş. Buyurmışlar ki: “Eger dūnyāda necāt ve āḫiretde derecāt isterseñ gice ile Hāḫḫ te‘ālā dergāhına gedālar gibi yüz sür ve gündüzlerde bārgāhuñda gedālaruñ dādına iriṣ.”

Beyt

چون بنده کان حق همه فرمانبر تواند

تونیز بنده کی کن و فرمان حق ببر⁴⁷

⁴⁶ “Bu dünyadaki saadet sermayesi ibadettir; ahiretteki kerametın sermayesi de ibadettir.”

⁴⁷ “Bütün Allah’ın kulları senin emirlerini alıp yerine getiriyorlarsa; sen de Hak Teâlâ’nın dediklerini ve emirlerini al, yerine getir.”

Beyt

Şeh ki ‘adliyle āşinā ola ol

Sāye-i raḥmet-i Ḥudā ola ol

“Vü çün ra‘iyyetüñ aḥlāqı pādişāh ḥulḳına tābi‘dür ki ⁴⁸ الناس على دين ملوكهم Pes her gāh ki pādişāh ṭā‘at u ‘ibādete meyl ide, ra‘iyyet daḥi taḳvāya rāğıb u ṭālib olurlar. Ve re‘āyā ‘ibādetinüñ berekātı pādişāh devletinüñ eyyāmına vāşıl olur.” (vr. 5b-6a)

---

⁴⁸ “İnsanlar krallarının dinî üzeredirler.”

Bāb-1 Dūvūm: Der-İhlāş

“İhlāş, ‘ameli pāk eylemekdür, riyādan ve ğaraždan ve sāyir ‘illetlerden. Ve niyet ü ‘azīmeti rāst ü dūrūst eylemekdür Hūdā-yı ‘azze ve celle ile.

Beyt

هر که با خلاص قدم میزند

عیسی وقتست که دم میزند⁴⁹

Neşr: Pes her kişi ki bir işe şūrū‘ eyleye sezā budur ki Hāḡḡ te‘ālānuñ rızāsını hātıra getürüp kendü nefsinüñ ol [6b] bābda ašlā medḡali olmaya ki aġrāž-ı nefsanī a‘ māl-i ḡaḡḡāniyi fāsīd ü tebāh eyler.

Hikāyet olunur ki: Hūlefādan birisi, bir bī-edebi maḡall-i siyāsete getirüp ḡadd ü let urduḡları ḡaletde zebān-ı ḡabāḡat için ḡalīfeye dūšnām dilin şaḡdı. ḡalīfe bu bed-gūyılıġı istimā‘ idicek emr idüp anı ḡarb-ı ḡadden āzād ve ḡātırın şād eyledi. Hāvāşş-ı melikden biri -ki ḡilāfet bārgāhınuñ emekdārı ve pāye-i ḡaşmet-serīrinüñ ḡıdmetkārı idi- ḡalīfeden şordı ki: “Bu şūḡ-ḡeşm ü küstāḡuñ ḡünāhı için te’dīb lāzım u mūhimm iken tekrār ḡalīfeye dūšnām idüp siyāseti daḡı ziyāde vācib olduġı ḡalde sebep nedür ki ḡalīfe anuñ ḡünāhından geḡüp āzād buyurdu?” ḡalīfe-i ‘ādil ‘āḡılāne ve taşavvufāne cevāb virdi ki: “Anuñ te’dīb ü ḡarbı Allāh te‘ālānuñ emri yerine gelmek için idi, ḡünkim bana dūšnām itdi anuñ cevābında nefsim müteḡayyir ü müte’essir olup aḡz-ı intıḡām murād idinmegın dilemedüm kim Hāḡḡ te‘ālānuñ emri içinde ğaraž-ı nefsimi dāḡil eyleyem. Zīrā bu şūret şive-i iḡlāşdandır ve şāḡib-i ‘amel ki ğaraž-āmīz ola fażiletten maḡrūm ve şevābdan meḡcūrdur.”

Beyt

از سخنش آتش من تیز شد

کار الهی غرض امیز شد⁵⁰

داعیه نفس چو بنمود رو

معنی اخلاص نماند اندر او⁵¹

کار کز اخلاص نشد بهره ور

”ترک جنان کار سر وارتر [7a]⁵²“

⁴⁹ “Her kim ki saf ve temiz niyetle adım atıyorsa; kendi döneminin Hz. İsa’sı olur ki, nefesi rahmettir.”

⁵⁰ “Onun sözünden benim ateşim alevlendi; ilahî ve manevî bir iş, kötü gazezler ve kötü niyetlerle birlikte oldu.”

⁵¹ “Nefsin baskınlığı ortaya çıkınca; iyi, saf ve temiz niyetten eser kalmadı.”

Bāb-1 Sūvüm: Der-Du‘ā

“Du‘ā, ‘arz-ı niyāzdur dergāh-ı ilāhīye ve ṭaleb-i murādātdur faẓl-ı feyẓ-i nāmūtenāhīden. Ve her şāhib-devlet ki miftāḥ-ı du‘āyı eline ala elbetde ⁵³ اَدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ⁵³ va‘desiyle icābet ḳapusu anuñ yüzine açılıp ve raḥmet-i bī-girān anuñ üstine saçıla. Du‘ā ya taḥşīl-i menfa‘at veyā def‘-i maẓarrat içündür. Selāṭīn ü mülüküñ du‘āları daḥi bu ikiden ḥālī degüldür. Biri cerr-i menāfi‘ içündür ki nizām-ı memleket ve ḳıvām-ı salṭanatdur. Bunı daḥi Ğaniyy-i kār-sāz ḥāzretinden dilemekdür, tā ki serīr-i ferāgatde bī-ğam mütemekkin olmağa mümkün ola. İkinci mekkārelerüñ maẓarratları def‘i içün olur ki ḥaşmuñ hüçümundan ve düşmenüñ ğālib olmasından... Ve yāḥūd şol emrāz-ı muḥtelife ki ecsām u ebdāna ‘ārız olur, ol daḥi ancılayın du‘ā ile mündefi‘ olur ki tazarru‘ ile olmuş ola. Nitekim bu ma‘nāda Ḥāzret-i Mevlevī ḳuddise sırruhu *Ma‘nevī-i Meşnevī*’sinde buyurmuşdur:

Beyt

ای که خواهی کز بلاء جان و آخری
جان خود را در تضرع اوری⁵⁴

کین تضرع را بر حق قدر هاست
وان نهاکانراست زاریر الحاست⁵⁵

با تضرع باش تا شادان شوی
کریه کن تا بی دهان چندان شوی⁵⁶

ای خوشا چشمی کی او کریان اوست
وی همایون دل که او بریان اوست⁵⁷

اخیر هر کریه ما خنده ایست [7b]
مرد اخیرین مبارک بنده ایست⁵⁸

⁵² “Bir işte ihlas yoksa o işi bırakmak daha iyidir.”

⁵³ “Bana dua edin, duanızı cevap vereyim.” Kur’an, Mü’min, 40/60.

⁵⁴ “Ey beladan kurtulmak isteyen zat, bunu ancak yalvararak sağlarsın.”

⁵⁵ “Allah kulunun yalvarmasını dinler, O senin gönlünden haberdardır.”

⁵⁶ “Ferahlamak istiyorsan O’na eğil, Allah için dökülen gözyaşı inci tanesidir.”

⁵⁷ “O’nun için ağlayan göz bahtiyar, O’nun için yanan gönül mesuttur.”

⁵⁸ “Allah için gözyaşı dökmenin sonu gülmektir, tebrikler o kula ki ahirete nazar eder.”

Neşr: Haberde gelmişdür ki ‘ādil pādişāhlaruñ du‘āları müstecābdur. Her tîr-i du‘āyı, ki sulţān-ı ‘adālet-şî‘ār kemān-ı imkāna koyup şaş-tı dürüst ile hālāş-ı ihlāşı güşāde eyleye herāyîne hedef-i icābete ve nişāne-i isticābete irmesi muķarrerdür.

Hikāyet olunur ki: Bilād-ı İslām’dan bir şehrde muķkem bārān yağup aḫālî-yi vilāyet ādemīlerinüñ işleri düşvār ve rāh-güzārları bağlu olmuşdı ve ḫāne-i ma‘mūreleri vîrānelige yüz dutup ḫātırlarını vesvese vü dağdağa almışdı. Ehl-i nücümüñ cemī‘isi dirlerdi ki felegüñ nezāretinden delālet ider ki bu şehr vāsıta-i āb u bārānla ḫarāb olsa gerekdür. Cemī‘-i merdümān gönüllerini ḫānmāndan ve ümmīdlerini mülk ü menālden bi’l-külliyeye ref‘ eyleyüp ceza‘ u feza‘ miyān-ı ḫalāyıkā düşmiş idi. Çün kār-ı ḫadden ve kār-ı üstüḫāndan geçüp tākatleri taķ olıcaķ cümlesi sulţān bārgāhına geldiler. Pādişāh bir merd-i ‘ākıl u hūşyār ve pākīze-sīret şehriyār idi. Ehl-i şehri luṭfla tesellî-i ḫātır idüp kendüsi ḫalvetine girdi. Ve rüy-ı niyāzı yerlere sürüp didi ki: “Ey yār-ı Ḥudāyā! Ḥalkuñ cümlesi bu şehrüñ ḫarāb olması üzerine i‘tikād itmişlerdür. Yā Rab, sen ḫādir ü tüvānāsın, bunlaruñ fikr ü taşavvurlarını bātıllı ve āşār-ı ḫudret ü merḫametüñi zāhir [8a] eyle.” Fi’l-ḫāl du‘ā-yı pādişāh ḫabūl olup bārān münḫaṭı‘ ve āfitāb yüz gösterdi.

Beyt Li-mü’ellifihî

Ḥaḫḫ raḫmetine mazḫar olur luṭf idici şāh
Çoķ luṭf ider āna ol yüce pādişāh

Neşr: Bu delil-i rüşendür ki, bir pādişāh-ı dīndāruñ ki i‘tikādı pāk ve gönli ra‘iyyet ile rāst ola, her du‘āyı ki kendü ḫaḫḫında ve ra‘iyyet ḫuşuşunda dileye ümmīddür ki şeref-i icābete yaķın olur.

Beyt

پادشاهی کی نهاد از سر لطف
بر سرت افسر شاهنشاهی⁵⁹

هر چه میخواهی از خواه که او
دهدت هر چه از و میخواهی⁶⁰

⁵⁹ “Lütuf yoluna giren padişahın başına şehinşahlık tacı konur.”

⁶⁰ “Cenab-ı Hak’tan her ne dilersen bütün dileklerin sana verilir.”

Bāb-1 Çehārum: Der-Şükr

“Şükr ü sipās mün‘ime vācibdür ki; her bir ni‘meti üzerine şükr eyleye. Huşūsa mülūke salţanat ni‘met-i bir ulu ni‘metdür ki bārī-i te‘ālā añı her bir ķuluna revā vü münāsib görmemişdür. Pes ni‘met-i salţanat dāyim ü ķāyim olması için pādişāh-ı ‘ālī-miķdāra şükr-güzārliķ ve sipāsdarlıķ lābüdd-ü lāzımdur. Ve daķı şükr oldur ki gōñül ile ve dil ile ve a‘zā ile ve cevāriķ ki cisimdür bunlar ile edā ola. Ammā gōñül şükr eylemek oldur ki mün‘im-i ḥaķiķīyi anlaya ve bile ki Ḥaķķ sübhānehū ve te‘ālā’dan her bir ni‘met ve devlet ki [8b] aña irişür. Ğāyetsiz feyzinden ve nihāyetsiz luţfuñdandır.

Beyt

Mün‘im ki saña bezl ide envā‘-i ni‘am
İn‘āmını her vechile ķün ķıldı e‘amm

Ey yār-i münāsib saña oldur bil vācib
Şükr eylesin şıdķla sen de her dem

Neşr: Ve dil ile şükr eylemek tarīķi oldur ki muttaşıl bārī-i te‘ālāyı yād ve kelime-i el-ḥamdü lillāh dimekle ḥātıruñ şād eylemekdür. Zirā kelime-i el-ḥamdü lillāh vird ü zıkr eylemek ni‘metüñ şükrüne viķādur. Ammā şükr-i cevāriķ oldur ki ol ni‘metüñ kuvvetini tātde ve ‘ibādetde şarf eylemekdür. Yoḥsa bu degüldür ki Ḥaķķ sübhānehū ve te‘ālā ķullarını ekl-i ni‘met için ḥaķķ eyleye. Belki ekl-i ni‘meti insāna kuvvet ü ķudret olup tātde ve ‘ibādet itmek için ḥaķķ eylemişdür.

Beyt

Şanursuñ sen seni ḥaķķ itdi Allah
Yemek içmek temāşā seyr-i hergāh

Neşr: Ve a‘zādan her bir ‘uzva ki anuñla tātde eylemek lāyık ve münāsibdür. Añı ol tātde meşğül eyleyüp müdāvetmet göstere. Meşelā çeşm ki bir ‘uzvdur anuñ tātde oldur ki bārī-i te‘ālā ḥaķķ itdügi eşyāya çeşm-i ‘ibret ile nażar eyleyüp her birinden ḥāl u me‘āl aḥz eylemekdür. Nitekim bu ma‘nāda Şeyḫ Sa‘dī ķuddise sirruhu buyurmuşdur:

Beyt

برک درختان سبز در نظر هوشیار
هر ورقى دفترىست معرفت کردگار⁶¹

Neşr: Ve daķı ‘ulemāya ve şuleḥāya ḥürmet u ‘izzet ile nażar idüp fuķarā ve zu‘afāya ve eli altındakilerine [9a] şefķat ü merḥamet ile nigāh idüp gözetmekdür. Ammā

⁶¹ “Bu dünyadaki yaratılmış bütün nesnelere düşünen biri, Allah’ı o nesnelere bulur.”

gūşuñ t̄ā‘ati oldur ki kelām-ı ilāhīyi ve aḥbār-ı nebevīyi ve ḥikāyet-i ekābir-i dīnī vü meşāyih-i ehl-i yaqīnūñ mevā‘iz ü neşāyihini istimā‘ eylemekdür. Ve destūñ t̄ā‘ati oldur ki fuḡarāya ve mesākīne ‘aṭā eylemekdür. Ammā t̄ā‘at-i pāy oldur ki mesācid ü me‘ābide ve mezārāt-i evliyāya varup ve ḥālīş dervīşlerūñ ḥāllerin şora varup lezzet-i dūnyeviyyeden ve şehevāt-i nefsanīyyeden ṭama‘sız olan kūşe-nişiler ziyāretine varmaḡdur. Ve bu aḡvāl u ef‘āldeki rüy-ı riyā ve vechi istiḡnā olmaya. ⁶² لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ḥükmü ile bārī-i te‘ālā anuñ ni‘met ü ‘izzetini ve mülk ü māl ve cāh u celālını ziyāde eyler.

Beyt

شكر سوى شهر سعادت برد
هر كه كند بيش زيادت برد⁶³

Hikāyet olunur ki: Sulṭān Sencer-i Māzī -nevverallahū merḡadehū- bir yoldan güzer ve bir ṭarīḡdan geçerken bir dervīş-i ḥırḡa-pūş sulṭāna selām virdi. Pādişāh kırā’et ve tilāvete meşḡul olmaḡın redd-i selāmda mübārek başı ile imā ve işāret eyledi. Dervīş sulṭāna eyitdi ki: “Ey şāh! Selām virmek sūnnet ve selām almaḡ farzdur. Ben sūnneti yerine getürdüm. Sebeb nedür ki edā-i farzı sulṭān yerine getürmeye?” “Şehriyār-ı ‘ādil rüy-ı inşāfdan ve şalābet-i İslāmdan esbūñ ‘inānın girü döndürüp nazar-ı dervīşe gelince ma‘zūr [9b] dut ki şükr-güzārılıḡa meşḡul idim. Anuñ için cevābından ḡāfil bulunmuşam.” didi. Dervīş su‘āl eyledi ki: “Kime şükr iderdüñ?” Pādişāh eyitdi: “Ḥudā-yı Rabbu’l-‘ālemine ki mün‘im-i muṭlaḡdur. Cemī‘-i ni‘metleri ol virüp ve dükeli ‘aṭāları ‘aṭā idüp göndericidür.”

Beyt

از ماه تا بماهى و از عرش تا بفرش
هر ذره از و شده مستغرق نعام⁶⁴

Dervīş şordı ki: “Şükri ne nev‘ ve ne güne ile edā iderdüñ?” Sulṭān eyitdi: “Kelime-i ⁶⁵ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ile ki cemī-i ni‘metlerūñ şükri bu kelimedede mündericidür.” Dervīş ḥüsn-i ḥiṭāb ile didi ki: “Ey Sulṭān! Sipasdarlıḡ ṭarīḡını bilmez ve şükr-güzārılıḡ vazīfesini yerine getürmez imişsin. Senūñ şükrūñ ni‘met-i ilāhīyye ve mevhibet-i nā-mütenāhīyye ola ki devlet-i rüzḡārına ḡāşıl ve şevket-i eyyāmına şāmildür. Yoḡsa şükr bu degüldür ki: Bir nefes-i ‘andelīb-i naḡme-seray. Zebān-ı elḡān ve Dāvūdī şadā ile Gülşen-i ⁶⁶ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ üzerine müterennim vü müteḡannim ola. Pes pādişāh şükrü ki Mālikü’l-mülük ḡuzurunda mevḡı-ı

⁶² “Andolsun, eḡer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.” Kur’an, İbrahim, 7/52.

⁶³ “Şükretmek insanı saadet şehrine doğru götürür; şükreden insanlar, mutluluḡu elde eder.”

⁶⁴ “Gökyüzündeki aydan balıḡa, semadan yeryüzüne; her zerre ve her ufak parça onun nimetlerinden payını almıştır.”

⁶⁵ “Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.” Kur’an, Fatiha, 2.

⁶⁶ “Allah’a hamdolsun.”

ķabūle gele. Ve dađı derece-i ⁶⁷ الشاكر مستحق المزيد ola. Her nesne-yi ki ķabz u bařtuña getüresin. Aña münāsib olan řükrü edā eylemege cehd idesin. Sulţān Sencer ķuddise sirruhu iltimas eyledi ki anlaruñ üzerine beni muţtali⁶ ve ĥaberdar eyle.” Derviş ma⁶ rifet ĥazīnesin açup ve neřāyılıĥ gevhlererin řaçup [10a] didi ki: “Ey sulţān-ı salţanatın řükrü ⁶ adldür ⁶ umūm ⁶ ālemiyyān üzerine. Ve iĥsāndur cemī-i ādemoiyyān üzerine. Ve memleket fesāhatinūñ ve vilāyet vüs⁶ atinūñ řükrü re⁶ āyānuñ māl u emlākine ĥama⁶ eylememekdür. Ve fermān revāyılıĥın řükrü zīr-i fermānuñda ve emrūñde olanların Ĥaķķ-ı ĥizmetini fehmi eylemekdür. Ve baĥt-ı bülendliĥüñ ve iķbāl-i çoĥluĥunuñ řükrü Ĥāķī mezellet üzerine düşmişlere raĥm ü řefķat eylemekdür. Ve ĥızāne ma⁶ mūrluĥuñ řükrü bāb-ı řadāķati meftūĥ ve cihet-i vāridātı müsteĥaķķına muķarrer eylemekdür. Ve ķuvvet ü ķudretüñ řükrü ⁶ ācizlere ve za⁶ iflere ⁶ aķā eylemekdür. Ve řiĥĥatiñ řükrü ālām ve esķāmdan sitem irmiş bimār ü ĥastelere ķānūn-i ⁶ adālet řifāsından bir külli erzānı buyurmaķdur. Ve ⁶ asker ü leřker çoĥluĥunuñ řükrü anlaruñ belā ve āsibini mü⁶ mīn ve Müselmanlar üzerinden dūr eylemekdür. Ve ⁶ ālī bina vü saraylaruñ ve cennet-miřāl baĥlaruñ řükrü mesākīnūñ menzillerini ve re⁶ āyānuñ ĥānelerini ĥadem ü ĥařem nüzülünden mu⁶ āf eylemekdür. Velĥāşıl řükrüñ edā olmasınñ řarķı budur ki ĥadabda vü rızāda cānib-i Ĥaķķı ferāmūř itmeyüp ĥalkuñ āsāyiřini kendü ĥuzūruñdan muķaddem dutasın.”

Beyt

نيا سايد اندر ديار تو كس

چو اسايش خواهش وبس⁶⁸

Neřr: Sulţān Sencer derviş-i ĥırķa-pūřuñ kelām-ı ĥikmet-āmizinden [10b] çāřni idüp lezzet ü zevķ aĥz itmegin diledi ki atından ařaĥa inüp derviş-i ziyāret ve anuñla muřāĥabet eyleye. Çünkim derviş cānibine naşar ve durduĥı yerden ĥüzer idicek derviş-i derya-dilden zerre deñlü eřer görmeyüp ve ĥiç kes andan bir niřān virmedi. Sulţān bu kelām-ı pūr neřayılıĥı ĥall-i zerr ile levĥa-i sīmīne teştir ü taĥrīr itdürüp ve bu va⁶ z u pendī ĥatırında bend idüp bu ķār u ef⁶ ālī kendüsine ⁶ amel idindi.

Beyt

پند حكيم صيقل ايینه دلست

مقصود هر دو عالم از آن پند حاصلست⁶⁹

Ne getürdüñ cihāna geldikde

Anı yād it de varına şükr it

⁶⁷ “Şükreden kimse daha fazlasını hak eder.”

⁶⁸ “Eĥer sadece kendi rahatını ve huzurunu düşünürsen, ĥiç kimse senin ülkende huzur bulmayacak.”

⁶⁹ “Bilgenin nasihati gönül aynasını parlatır, dolayısıyla nasihati dinleyerek iki amaç elde etmiş olursun; hem bilgeyi dinlemek, hem gönül aynanı parlatmak.”

İrmedim dime dārına yārın
İrdün ise civārına şükr it”

Bāb-ı Pencüm: Der-Şabr

“Hakḳ sübhānehū ve te‘ālā cānibinden ḳullarına belā vü mekr gelse kemer-i şabrı miyānına muḥkem bağlamaḳdur. Şunlar ki şabrı kendülerine ‘ādet ve şan‘at eyleyeler: إِنَّ
70 إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ الصَّابِرِينَ maẓmūnı ile dünyāda ‘avn-i ilāhī anlar iledür. Ve feḥvā-yı
71 أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ müzdi ‘uḳbāda bisyār u bī-şümārdur. Hāberde gelmişdür ki Hāḳḳ
sübhānehū ve te‘ālā Dāvūd nebīyye şalavātullahi ‘alā nebīyyinā ve ‘aleyh vaḥy eyledi ki:
“Yā Dāvūd! Benim aḥlāḳım ile kendüni tezyīn eyle ve baña lāyık olan şıfātımuñ
cümlesinden biri oldur ki ben şābirim.”

Beyt Li-mü ’ellifihī

Şabr iden kişi irer maḳşūdına [11a]

Ādeme şabr itmekden sūdına

Neşr: Her kim ki ḥavādiş tīr-i bārānuñda siper-i şabrı yüzine çeküp ve toḥm-ı taḥammüli ḥāk-i dilinde ekse az zamānda anuñ ḥadeng-i ümmīdi hedef-i murāda irmesi muḳarrerdür. Zīrā ki şabr ferec ḳuflünüñ miftāḥı ve feraḥ bābınuñ kilididir.

Beyt

کلید در کنج مقصود صبر است

72 در بسته انکس کی بکشود صبر است

Hikāyātda getürmüşlerdür ki: Efrasiyab Şāh, kendü ümerāsına ve a‘yān-ı devletine didi ki: “Ādemīlerüñ heykel ü heybetine ve şevket ü şalābetlerine aldanmañ. Ve lāf-ü güzāf ile da‘vālarına maḡrūr olmañ. Tā ki anları şabrda tecrübe ve pāyidārılıḳda imtiḥān itmeyince. Eger anları meḥekk-i şabrda tamām-ı ‘ıyār bulursañuz merd ü merdānliklerine i‘tibār eyleñ.”

Beyt

نه بد عویست قدر و قیمت مرد

73 قیمت مرد صبر تاند کرد

Hikāyet ü rivāyet olunur ki: Bir gün bir ‘azīmü’l-ḳadr pādişāhuñ nazarında beglerden birisi ayaḡın durup pādişāha bir mühim için anuñla meşveret iderdı. Ḳazā ile anuñ libāsı içinde bir ‘aḳreb zāhir ü peydā olup her sā‘at emīre zehr ālūd nişi ile zarar-ı küllī irişdürür idi. Egerçe ‘aḳrebüñ ḍarbı elemi başdan aşmış idi. Ve lākin nazar-ı

70 “Allah, sabredenlerle beraberdir.” Kur’an, Bakara, 2/153.

71 “Sabredenlere ödülleri hesapsız ödenir.” Kur’an, Zümer, 39/10.

72 “Büyük hazinelerin kapısının anahtarı, sabırdır; kapalı kapıları açan yine sabırdır.”

73 “İnsanın asıl değer ve kıymetini, onun öfkesi ve şiddeti değil, ne kadar sabredebileceği belli eder.”

pādişāhda kaṭā bī-ḥuzūrluğun belürtmeyüp cevābın kânūn-ı ‘aḳldan ve kâ‘ide-i [11b] ḥikmetden berṭaraf itmedi. Çünkim cevāb-ı āḥir olup ḥānesine geldi. ‘Aḳrebi cāmisi içinden iḥrāc idüp iḥrāḳ eyledi. Bu ḥaber pādişāh-ı ‘ālī-miḳdāra iricek müte‘accib ve müteḥayyir oldu. İrtesi gün ki emīr-i mülāzemet melīke gelicek sulṭān: “ol mūzīnūñ şerr ü zararını nefsūñden def‘ itmesi vācib ü mümkün iken niçün imhāl u ihmāl eyledün?” didi. Emīr didi ki: “Ey melīk! Sencileyin ‘azīmü’l-ḳadrūñ mükāleme-i şerīfini bir ‘aḳrebūñ elem-i zehri ile kaṭ‘ olunmasın revā görmedim. Eger bugün meclis-i bezmūñde nīş-i ‘aḳrebe şayr ide miyim? Yarın ma‘reke-i rezmūñde düşmenūñ ḍarb-ı tīgine niçe sene şabr idebilem.” Melīke bunuñ cevābı ḡāyet ḥoş gelüp mertebesine teraḳkiler buyurdu. Ve emīr ol miḳdār zehre ki şabr itdi āḥir murād-ı dili ve maḳşūd-ı göñli ḥāşıl kıldı.”

Beyt

کرت چو نوح نبی صبر هست در طوفان

بلا بکرد دو کار هزار ساله براید⁷⁴

Şabr ile olur menzile sālīk vāşıl

Şabr ile olur cümle maḳāşīd ḥāşıl

Ger rāh-ı ṭalebde leng ola tevseni şabr

Ve emānda olur rāh-ı devālimiz menzil

⁷⁴ “Nūh’un tufan günü yaptığı gibi sabredersen bela gider sen bin yıllık muradına erersin.”

Bāb-1 Şeşüm: Der-Rızā

“Rızā, Hudā-yı rabbü'l-‘ālemīnūñ hoşnudluğu üzerine olmaqdur. Ve dañi ma‘lūm ola ki kaçā yerine münāsib bir siper olmaz. İllā rızā lāyık olur. Her bir ‘abd ki rızā āsitānında fūrūtenlik idüp ve bāb-1 teslimde baş kosa elbetde [12a] ol kimesne mesned-i şadrda ser-firāzlık birle cülūs eyler. ⁷⁵ رضو عنهم رضي الله عنه bu hālūñ mü’eyyedidür. Nitekim Hāzret-i Hābīb-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmışlardır: ⁷⁶“باب الله الا لرضا بالقضاء عظم”

Beyt

تقدیر جو سابقست تعلیم چه سود

جزینده کی و رضا و تسلیم چه سود⁷⁷

Neşr: Enbiyā-yı kirām ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhimü’s-selāmdan birisi münācātında didi ki: “Ey yārī Hudāyā, baña bir tarīk-ı müstakīmi hidāyet eyle ki senūñ hoşnudluğuña sebep ola.” Rabbi ‘izzetden hitāb geldi ki: “Benüm hoşnudluğım şaña mevķufdur. Vaķtā ki şaña bir bela irse şamīm-i kalbden kaçāma rāzı olsan şeksiz ben dañi senden rāzı olurum.”

Beyt

هر کی راضیست از قضای خدا

بهره می یابدا از رضای خدا⁷⁸

Neşr: Bir gönül ki rızā nūrı ile rūşen ve münevver olsa ve Hāķķ celle ve ‘alānuñ muķadderātından yüz döndürmeyüp maķziyyāt-ı kaçā ile ülfet-i dosta ve her nesne ki kaçdr ü mertebe iķtizāsındandır aña irişe. Hāķķ sübhānehū ve te‘ālā’nuñ belālarına rāzı ve hoşnudluğına tamām rağbet itdüğinden endüh ve māl anuñ hātırına yol bulmayup hemvāre hoş-dil ve şād-kām olduğındandır.”

Beyt

هر عزیز کی با رضا خود کرد

فرح و عیش روی با او کرد⁷⁹ [12b]

خوش در امیز در صفایی منیر

با قضا و قدر چو شیر و شکر⁸⁰

⁷⁵ “Allah ondan razı olsun.”

⁷⁶ “Kazaya rızā göstermek Allah’ın en büyük kapısıdır.”

⁷⁷ “Önceden takdir edilmişse öğretim faydasız, kullak rızā ve teslimiyetten gayrı nafil.”

⁷⁸ “Allah’ın kazasından razı olan onun rızasından hissedar olur.”

⁷⁹ “Rızâyı huy edinen bir muhterem, mutluluk ve sevinçle hemhal olur.”

Bir belā nāzil olsa itme cü‘
K’anda vār iki ŧer iŧit benden

Evvelā dostlar olur ğamġin
ŧāniyyen ŧāzımān olur dūŧman”

---

⁸⁰ “Kader sayesinde cemal ve saflık ŧeker ile sūt misali karıŧır.”

Bāb-1 Heftüm: Der-Tevekkül

“Tevekkül, dükeli sebeblerden gönli ref eyleyüp Hâzret-i müsebbibü’l-esbāba teveccüh ve tevekkül idüp ve dükeli ef’āl ve aḥvālını Hüdā-yı rabbi’l-‘ālemine tefvîz idüp i’ timād-ı tamāmı ve i’ tiḳād u ihtimāmı kerem-i ilāhîyye ide. Tā ki anuñ cümle-i kārı murādınca ola.

توبا خدا خود انداز و کار دل خوش دار⁸¹

Neşr: Ve pādişāh-ı ‘ālī miḳdāra lāzımdur ki resm-i tevekkülü her ḫalde aşığa ḳoymaya ki Hüdāvend-i te‘ālā luḫ u ‘ināyetden aña lāzım ve mühim olanını erzānī buyura.

Hikāyātda getürmişlerdür ki; bir pādişāh bir ‘ālim u fāzıldan su’āl itdi ki: “İ‘ mān ehlinüñ firşatı ve nuşreti kaç nesne iledür?” Didi ki: “İki nev’ ledür. Biri budur ki farīza olan namāzları edā ve biri daḫi rabbü’l-‘ālemīnün luḫ u keremine ittikā eylemekledür.” Pādişāh kendü işün bināsını bu iki ḫuy üzerine ḳoyup ve bu iki ḫaşlet kendü nefesine ‘ādet idindi. Nāgāh bir ḳavī düşmen leşkeri bī-girān ve sipāh-ı bī-pāyān ile dārü’l-milkete gelüp ḫaḳāret ü ḫasāret eyledi. Bu pādişāh daḫi kendünün leşker ü ‘askeri ile [13a] ḫaşm cānibine müteveccih oldı. Çünkim iki ‘asker birbirine muḳābil u muḳārin olup ḳondılar. Ve ol gicenün gününde birbiriyle ḫarb u ḫarbi muḳarrer ve muḳadder bildiler. Pādişāh ol gicede namāz u niyāza āgāz eyledi. Erkān-ı devlet ü a‘yān-ı salṫanatdan birisi: “Ey melīk! Bir miḳdār ārāmiş ü āsāyiş buyuruñ ki yārın cenk ve mişāḳ günidür.” didi. Melīk didi ki: “Ben bu gice ḫaḳḳa münāsib olan ef’ālī işleyem. Yārın ḫaḳḳ sūbhānehü ve te‘ālā aḫsen-i ef’ālinden ḳanḡısın diler ise işleye ve benüm bu ḫuşuşda ḳat‘ā ihtiyārım yoḳdur. Tevekkül zırhın giyüp kendümi ḫaḳḳuñ ḳudretine sipāriş eyledüm.” didi.

Beyt

ما کار خویش را بخداوند کار ساز

بکذاشتیم تا کرم او چه میکند⁸²

Neşr: Çünkim ‘ale’s-şabāḫ ṫarafeyn-i leşker ‘azm-i neberd idüp şaflar çekdiler. Meded ilāhī⁸³ وَأَنْزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا⁸⁴ ‘arşasından irişüp⁸⁴ fi’l-ḫāl لشکر تایید حق از ملک غیبامد بیرون⁸⁴ ki sipāhuñ gözi tevekkül iden pādişāhuñ çetr ü rāyetine düşdi ise ‘inān-ı ihtiyārları ḳabza-i iḳtidārlarından bi’l-küllīye gidüp hezimetü ḡanīmet bilüp firārı ihtiyār itdiler.”

⁸¹ “İşini Allah’a havale edersen kalbin mutmain olur.”

⁸² “Biz işimizi yaratan Hakk’a havale ettik, arık O keremiyle ne dilerse onu yapar.”

⁸³ “Ve Mü’minlerin üzerine sekinetini (güven veren rahmetini) indirdi.” Kur’an, Tevbe, 9/26.

⁸⁴ “Ona gayb âleminden Hakk’ın yardım ordusu geldi.”

Beyt

صبح ظفر از مشرق امید برآمد

اسباب غرض را شب سودا سیر آمد⁸⁵

Bār-1 elem kesbe taḥammül eyle

Her vechile esbāba tevessül eyle [13b]

Ammā ki müsebbibden olup rızq müdām

Esbāb-1 vücūd ile tevekkül eyle”

---

⁸⁵ “Ümit şarkından zafer güneşi doğdu, kindarları karanlık gece kapladı.”

Bāb-1 Heştüm: Der-Ḥayā

“Ḥayā, bir şerîf-ḥaşlet ve maḳbûl-siretdür. Ve Ḥazret-i enbiyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: “Ḥayā dıraḥt-ı ‘imandan bir budaḳdur, ⁸⁶ الْحَيَاءُ شِعْرَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ ve ḥayā niżām-ı ‘ālemüñ şerāyiḥindendür.” Eger şıfat-ı ḥayā miyān-ı ādemiyyāndan ref‘ olup ve hıçbir eḥad bir kimseden şerm itmeyüp utanmayaydı niżām-ı ‘ālem ḥalel üzre olup ḥavāş u ‘avāmuñ meşāliḥi birbirinden mu‘aṭtal kılaydı. Zırā şıfat-ı ḥayā her ef‘āl-i ḳabāyiḥüñ vüçüd bulmasına māni‘-i küllī olmuştur.

Beyt

صف شکن قلب مناھی حیاست

راه زن خیل مناھی حیاست⁸⁷

Neşr: Pes ma‘lüm oldı ki ḥāşşa vü ‘amma fi‘l-i ḥayādan fāyide-i küllī ḥāşıldur.

Beyt

کر حیا نبود بر افتد رسم عصمت از میان

و زحجایی در میان هست از تقاضای حیاست⁸⁸

Ve ḥiyānet aḳsām-ı ḥayādan bir kısımudur. Ya‘nī bir ḳul ki bir günāḥı işlese elbetde yine kendü günāḥından şürm idüp ḥayā itse gerekdür. Nitekim Ḥazret-i Ebu’l-Beşer şalavātu’llāhi ‘aleyhi ve selāmuḥu cennetde buğday yiyüp ekininden cennet ḥulleleri dökülmüş idi. Ve ‘uryānlıḳdan her bir dıraḥtuñ ardında pinhān olurdu. Ḥiṭāb geldi ki: “Yā Ādem, benden mi ḳaçarsın?” Didi ki: “Ey yār-ı Ḥudāyā, senden ne ṭarīḳ ile firāra mecāl ve ḳaçmağa ḳādir olam. Ammā kendü ḥaṭāmından şürm idüp ef‘ālimden ḥayā eylerin.” [14a]
اگر گناه بنجشید شر مساری هست⁸⁹

Ve kerem aḳsām-ı ḥayādan bir kısımudur. Zırā kerīm sā’ili maḥrûm göndermege ḥayā eyler.” Ḥadişde gelmişdür ki: “Allāh Tebāreke ve te‘ālā ḥayā ve kerem şıfatlarıyla mevşufdur. Çün muḥtāc ḳullardan birisi ḥıyn-i du‘āda iki ellerini cenāb-ı ‘āliye ref‘ eylese Ḥaḳḳ sübhānehū ve te‘ālā kendü fażl u raḥmetinden ol ḳulı maḥrûm göndermege ḥayā eyler. Belki anuñ murād-ı naḳdini kef-i ārzāsında ḳoyup du‘āsın müstecāb eyler.”

⁸⁶ “Ḥayā imandandır.”

⁸⁷ “Günahların ve yapılmaması tavsiye edilmiş hareketlerin kalbine ancak edep ve çekinme duygusu hücum edebilir; birçok hayvanı, alçak istek ve arzunun yolunu kesen edep ve çekinme duygusudur.”

⁸⁸ “Utanma ve çekinme yoksa, günahlardan uzak durmaktan ve iyilikten de eser kalmaz, eğer ki bir hicap ortada varsa o da çekinme ve utanma duygusunun gereğidir.”

⁸⁹ “Günah affedilse bile kişi utanır.”

Beyt

محالست اكر سر برين در نهی

که با ذایت دست حاجت تهی⁹⁰

Neşr: Ve keremüñ nihāyeti ü gāyeti oldur ki sā'ili kendüñden hacl ü münfa' il göndermeyesin.

Hikāyet olunur ki: Me'mün zamānında bir A' rābī şüre yerlerde perveriş olup ayı ve gürk şudan gayrı bir tatlu şu tatmamışdı. Nāgāh vilāyetinde қаhtlık peydā olup cihet-i zarūret ile tahsil-i tūşe için mesken-i me'lūfuñdan taşra geldi. Bir mevzi' a irişdi ki hāki pāk ve zirā' ati bī-idrāk idi. İttifāk ol yerde bir göl vāki' olup anda bir miqdār āb cem' olmuşıdı. Ol ābuñ şāk u lefāfetinden A' rābī'nüñ nazārına gāyet hoş gelüp 'ömründe ancılayın şuyı görmedüğinden müte' accib ü müteḥayyir oldu. Ol ābdan ki bir miqdār nūş itdi. Mezākına şirīn ve hoş-güvār olduğundan kendüsine eydür. [14b] Hāḫḫ sübhānehū ve te'ālā cennetde āb-ı şirīni ḫalk eylemişdür ki anuñ ta'am ve lezzeti hergiz tagyir olmaz. Niteki Qurān-ı 'azimde zıkr olunmuşdur: ⁹¹ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ Eger gālaḫ itmezsem Hāḫḫ sübhānehū ve te'ālā benüm faḫr u fāḫalığıma rahm idüp açlığımuñ ve bī-çāreligimüñ müzdine bevvāb-ı laḫifi cennetden dünyāya gönderdi. Maşlaḫat oldur ki bundan bir miqdārın alup ḫalīfeye hediyye iletem. Tā ki bu ḫidmetüñ muḫābelesinde baña bir miqdār in'ām ide ben ve ehl-i beytim ḫalīfenüñ in'āmı bereketiyle қаhtlık miḫnetinden ḫalāş olavuz. Pes müşkin ol şudan per idüp Bağdad cānibine revāne oldı. Çünkim Bağdad'a yakın geldi. Gördi kim Me'mün 'azm-i şikār eylemiş. Şāhuñ kevkebe-i 'azimet ve debdebe-i ḫaşmet irüp bildi ki gelen pādişāhdur. Fi'l-ḫāl melike du'ā zebānın açup ve şenā gevherlerin şaçdı. Pādişāh A' rābiyye teveccüh idüp şordı ki: “Ḳanden gelüp ve ḫanḫı tarafa gidersin?” Didi ki: “Filan bādiyyeden gelürüm lakin ol vilāyetüñ ḫalkı қаhtlık ve cū'luḫ belāsına ve cefāsına giriftārlardur. Ammā ben ḫuluñ sultānıma bir tuḫfe getürdim ki dünyāda ḫiçbir kimsenüñ dest-i ārzūsı anuñ dāmen-i vişaline irmiş degül. Ve ḫiçbir maḫlūḫuñ dīde-i temennāsı anuñ cilve-i cemālini görmüş degüldür.” Me'mün getür görelim diyicek, A' rābī müşküle [15a] ile şuyı ilerü getürüp didi ki: “Ey ḫalīfe! Bu şu cennet şuyındandır. Dünyāda bunu ne kimse görmüş ve ne lezzetin tatmışdur.”

⁹⁰ “Eğer sen bu yola başını koyarsan elinin boş çevrilmesi imkansızdır.”

⁹¹ “Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.” Kur'an, Muhammed, 15/38.

Beyt

اب مكو شيرة شاخ نبات

در مزه همشیره آب حیات⁹²

Me'mûn rikâbdârına emr idüp ol şudan bir miqdâr getürdi. Ve A' râbi'nüñ müşki râyihası aña eşer itmişdi. Me'mûn şüret-i vâkı' a-i ferâsetle añmayup ammâ kerem-i hayâ ruḥşat virmedi ki anuñ kârı yüzünden hicâbı gider idi. Pes didi ki: "Ey A' râbî! Rast söylersin, bu bir âb-ı 'âcîb ve şerbet-i ğarîbdür. Bunı herkese virmek olmaz. Andan rikâbdârına emr idüp ol şuyı kendünüñ hâş maḥarasına döküp ve müşki zâviyeye gönderüp muḥâfazasında muḥkem tenbîh eyledi. Me'mûn rûy-ı teveccüh A' râbiyye idüp Yâ veche'l-'arab, bize bir tuḥfe-i zibâ ve teberrük-i yâdigâr getürdüñ. Ḥâcetüñ nedür bilelim. didi." A' râbî: "Yâ ḥalîfetü'l-müslimîn! Faḫr u fâḫadan ve bî-nevâlîkdan ma' raz-ı helâke geldim. Ümmîdim Ḥudâ-yı rabbü'l-'âlemîn fazlına ve senüñ keremüñe dutarım." didi. Pes ḥalîfe emr idüp biñ altun getürüp A' râbiyye virdiler. Ve daḫi: "Yâ A' râbî, bu altunları dut. Ve hemîn sâ' at vaṭan-ı me'lûfuña durma git!" didi. A' râbî semm-i esb-i ḥalîfeyi pûs idüp revâne oldı. Havâş-ı melîkden birisi şordı ki: "Ḥikmet nedür ki ol şudan [15b] kimseye virmedüñüz?" Ḥalîfe didi ki: "Ol şu bed-koḫulu ve bî-meze idi. Ammâ bir şuya nisbet ki A' râbî anuñla perviş olup neşv ü nümâ bulmuşıdi. Bu anuñ yanında âb-ı cennet mişâlinde görünmişdür. Eger ol âbdan size bir miqdâr vireydim anuñ sırrına irmedin, A' râbiyi ta'n ile melâmet iderdüñüz. Daḫi ol bî-çâre kendü ḥalinden münfa' il olup ve ol laḫzada girüsine dönmeyüp bir miqdâr gideydi. Âb-ı Dicleyi görüp getürdigi şudan şermsâr ü ḥacl olurdı. Bir kimse ki bir vesile ile bizden tevaḫḫu' -ı ümmîde gelse ve ol şahş maḫrûm ve nâ-ümmîd gitmegine şerm ü hayâ eylerim." didi.

Beyt

سخی را شرم می اید کی سایل

خجل از در که او باز کردد⁹³

Ve aḫsâm-ı hayânuñ bir kısmı edebdür. Ya'nî bir 'amel ki 'aḫl u şer' mûcibi ile anuñ irtikâbı memnû' olmaya. Ḥayâ ve edeb anuñ iştigâlinde mâni' olur. Ancılayın ki Nüşirevânuñ bir ḥânesinde gül ve nergis olup ol ḥânda kendünüñ zenân u kenîzân ile mübâşeret u mu' âşeret itmezdi. Dir idi ki: "Nergisüñ çeşm-i naẓar idici gözlere beñzer. Ḥaḫîkat bu şüret ki Nüşirevân'dan vâkı' oldı ise hayâ degüldür. Zîrâ hayâ oldur ki 'imândan nâşî ola. Nüşirevân ise âteş-perest idi. Bu şüret ki andan vâkı' oldı hayâ ri' âyet

⁹² "Su değil, şekerin özü, nebât'ın sırası; su değil, ab-ı hayatın ta kendisidir."

⁹³ "Cömert kapısına dilenci gelip utanıp dönmesinden hayâ eder."

degüldür. Çün mülük-ı islām bu emşālüh şüretini mer‘î dutalar. Ol hayā ve edeb olur.”
[16a]

Bāb-1 Nühüm: Der-‘ İffet

“İffet oldur ki, muḥarremātdan ihtirāz ola, ḥuṣūṣā ṣhehvāt-ı ḥarāmıdan. Ve ‘iffet mekārim-i aḥlāḳuñ cümlesindendir. Nitekim ulular dimişlerdür: “İnsānda iki ḥaṣlet vardır: Biri ḥaṣlet-i melekiyyedür ki ‘ilme vü ‘amele māyıldür. Ve biri ḥaṣlet-i behāyimdür ki āña münāsib olan ḥırṣdur ekl ü şürb üzerine ve veḳāyi‘ üzerine.” Ve daḫi ‘aḳluñ şartı oldur ki nisbet-i melekiyyeye kuvvet virüp ḥaṣleti behāyim cānibine meyl itdürmeye.

Beyt

از ملائک بهره داری و زبھایم نیز ہم
بگذرار خط بھایم کز ملائک بگذری⁹⁴

Pes her gāh ki ḥırṣ-ḥürdanlık ādeme müstevlī olsa, ḥelālī ve ḥarāmı fark itdürmez. Ancılayın ḡalebe-i ṣhevetde miyān-ı nikāḥa imtiyāz göstermez. Pes ‘ibādet-i ‘iffet oldur ki vaḳt-i ṣhevet ḡālib olduḡda nefsuñ ‘inānın girü çeke ve dāmen-i himmet levṣ-i ḥarāmıdan pāk duta. Ve daḫi ṣer‘den ḡayrıla bu şüret üzerine iḳdām eylemeye. Ve nazarı nā-ṣāyeste vü nā-meṣru‘ ‘amellerden girü duta. Tā ki ḥayr u ṣalāḥ ve firūzī vü felāḥ ḳapısı anuñ yüzine açıla. Çün pādiṣāḥ ki ṣıfat-ı ‘iffet ile müzeyyen ü pīraste ola, elbetde fıṣḳ u fücūr zulmeti anuñ ‘arṣa-i memleketinden dūr olup bed-nāmlık ḡā’ilesi [16b] ḥiçbir aḫadüñ zen ü ferzendine irmez.

Beyt

عفت انجا کی رایت افرازد
دل و دین را تمام بنوازد⁹⁵

نفس اوزنیک خوار زار شود
”روح مقبول کردکار شود“⁹⁶

⁹⁴ “Sen hem meleklerin hem de hayvanların özelliklerine sahipsin, hayvanî özelliklerinden vazgeçersen meleklerden bile üstünsün.”

⁹⁵ “İffet nerede bayrağını açarsa, gönül ve din orada itibar görür.”

⁹⁶ “Nefis ondan küçük düşürülecektir, ruh ise Allah tarafından kabul edilecektir.”

Bāb-1 Dehüm: Der-Edeb

“Edeb, şıyānet-i nefsdür aqvāl-i nā-pesendīdeden ve ef’āl-i kabāyihden ve insan pāye-i hürmetini hıfz idüp kendinüñ ve ğayrılarıñ āb-ı rüyımı dökmemekdür. Ve haqāikatde edeb oldur ki cemī-i ahvālinde risālet-penāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hażretlerine mütāba‘atı tamām eyleyeler ki edīb-i kāmil ol hażretdür. Mekteb-i hāne-i edebde ادَبِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيِي⁹⁷ mūcibi ile hiçbir eḫād anuñ edeb-i manendi mü’eddeb ü mühezzeb olmamışdur.

Beyt

ادب آموز از ان ادیب که او
ادبا ز حضرت خدا اموخت⁹⁸

بر کسی خوان ادب کی در همه حال
سبق از لوح کبریا اموخت⁹⁹

Neşr: Ve edeb efrād-ı insanuñ dükeli ef’ālinden eyü görünür. Huşuşā mülük-ı cihāndārlara her gāh ki anlar cadde-i edeb üzerine müstaḫim olalar. Mülāzımān-ı dergāh daḫi edeb seccādesinde cülüs idüp bu vāsıta ile re‘āyā daḫi ṭarīḫ-ı edebden hāric olmazlar. Pes umūr-ı memleket nizām üzre olup ehl-i ‘ālemüñ meşāliḫi vefḫ-ı hikmet üzerine müheyyā olur.

Beyt

از خدا جویم توفیق ادب
بی ادب محروم ماند از لطف رب¹⁰⁰ [17a]

از ادب پر نور کشت این نه فلک
وز ادب معصوم پاک امد ملک¹⁰¹

Neşr: Ve ‘ulemā dimişlerdür ki: “Edeb benī ādemüñ laṭif pīrāyesi ve şerīf sermāyesidür. Bā-ḫuşuş pādişāh-ı ‘ālem-ārāya münāsib ve maḫşuş olan edebdür.”

Hikāyātda gelmişdür ki: Mışr sultānı Rum pādişāhı ile iḫtilāt idüp oğullarına kızlarını nikāḫ itmışlerdi. Bu sebep-i vuşlat ile cānibeynden rusul ü resā’il mütevāşil idi.

⁹⁷ “Allah beni sevgisine uygun, güzel hasletlerle edeblendirirdi.”

⁹⁸ “Edebi sen edipten öğren zira; o kişi edebi Allah’tan öğrenmiştir.”

⁹⁹ “Sen dersini öyle bir kişiden al ki; o dersini Levh-i Mahfuz’dan alır.”

¹⁰⁰ “Allah’tan bize edep nasip etmesini temenni ederiz; edepsiz insan, Allah’ın lütfundan uzaktır.”

¹⁰¹ “Bu felek edep sayesinde aydınlandı, ışıklandı; edepten dolayı melekler saf ve arındırılmışlardır.”

Ve bu iki şāhib-devletūñ birbiri ittifākı ile umūruñ küllisinde ve cüz'isinde mūrāca' at idüp birbirinūñ tedbīrinsiz bir iş işlemezlerdi. Bir gün melik-i 'Arab kayser-i Rum'a haber gönderdi ki: "Evlād hayātuñ ziyādı ve dirligūñ 'umdesidür vefātımızdan şoñra anlaruñ hayātından ğayrıyla bizim nāmımız añılmaz."

Beyt

زندست کسی که بر دیارش

ماند خلیقی بیاد کارش¹⁰²

Beyt Li-mü'ellifihī

Kimūñ hayru'l-ḫalef oğlı olursa

Ebed olmaz anuñ nāmı cihānda

Egerçi cismi anuñ ḫāk olur

Ḳalur zikri anuñ dārū'l-emānda

Neşr: Pes himmeti anlaruñ ḫāl-i ferāğlarına maşrūf dutmaḳ gerekdür. Ve ben oğlumuñ ma'ışet ciheti için bisyār māl ve bī-şümār mülk ü menāl müheyyā eyledim. Ol ḫazretūñ re'y-i cihan-ārāsı ḫüsn-i ihtimāmda kendü püserine ne iktizā buyurmuşlardur. Çün [17b] bu peygām kayser-i Rum sem'ine irişdi. Didi ki: "Mālımız bī-vefā ve maḫlūbumuz nā-pāyidār olduğı sebab ile lāyık degüldür ki metā'-ı dünyaya firifte olup mağrūr olavuz. Lā-cerem püserimi ḫilye-i edeb ile ārāste idüp mekārım-i aḫlāḳ ḫazīnelerini anuñçün zaḫīre ḫomış mıdur?" Zirā māl hemişe ma'rūz-ı fenāda ve menāl maḫall-i zevāldedür. Ve edeb teğayyürden ve intikālden emīn ve berīdür. Çün bu ḫaber melik-i 'Araba irişdi. Didi ki: - Rast söyler ki: "الادب خسر من الذهب"¹⁰³ dūr.

Beyt

ادب بهتر از کنج قارون بود

فزونترز ملک فریدون بود¹⁰⁴

بزرگان ن نکردند پروای مال

کی اموال راهست رو در زوال¹⁰⁵

عنان سوی علم و ادب تاختند

کی نام نیکو از ادب یافتند¹⁰⁶

¹⁰² "Kişi kendi ülkesinde diridir ancak yadigâr bir halefi kaldı ise."

¹⁰³ "Edep altından daha değerlidir."

¹⁰⁴ "Edep, Karun hazinesinden de iyidir, Feridun'un tahtından daha değerlidir."

¹⁰⁵ "Büyükler hiçbir zaman mal ve mülke ümit bağlamadılar; zira ki mal, mülk ve servetin azalıp tükenme ihtimali her zaman vardır."

ıı' a Li-mü 'ellifihı

Edeb yeg durur mülk-i ārundan
Ziyāde menāl-i Ferīdūndan
Ulular yemezler ğamın mālınuñ
Ne mülk ü ne çāh u ne emvālinüñ

Edeb cevherini daınan kişi
Eyü nām iledür anuñ cünbüşi”

---

¹⁰⁶ “İlim öğrenip bu ilimleri bütün güçleriyle uyguladılar; çünkü onların isimleri ilim ve edepten dolayı kalıcı oldu.”

Bāb-1 Yāzdehüm: Der-‘Ulüvv-i Himmet

“Haberde gelmişdür: ¹⁰⁷” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مُعَالِنَا مَوْرٌ ” Hakk sübhānehü ve te‘ālā merd-i bülend-himmeti dost dutunur ve yüce ‘amelleri nazar-ı kabül ile müşerref ider. Ve rif‘at-i ercümend-himmet-i bülenden ayrılmak muhāldür.

Beyt

مرغ همت چو بال بکشاید

عز و اقبالش اشیان باشد¹⁰⁸

[18a] پیش چوکان همت عالی

کمترین کوی اسمان باشد¹⁰⁹

Ḳıṭ‘a Li-mü’ellifihī

Murg-ı himmet açā çü bāl ü peri

‘İzz ü iqbālī āşiyānı olur

Himmeti bülend iden kişi

Āsmān anuñ āsitānı olur

Ḥuşūşā selāṭīne himmet-i ‘ālī ḥaşlet oluna ki meded-i vāfidür. Ḳanğı mülukuñ ki himmeti bisyār ola. Şevketi bī-şümār olur.

Beyt

همت بلند دار که نزد خدا و خلق

باشد بقدر همت تو اعتبار تو¹¹⁰

Ḥikāyātda getürmişlerdür: Ol zamānda ki İskender-i zü’l-ḳarneyn cihāngirlik sancağını serḥadd-i Rumdan memālik-i ‘Arab u ‘Acem zabṭına ḳaldurmak diledi. Ve rikāb-ı hümayunun ‘ālemüñ berr ü bahri teşhīr cihetine ḥareket virmege murād idincek ḡāyet endişnāk u melül-ı ḥāṭır oldı. Aristāṭalis ki İskenderüñ ḥakīmi ve vezīriydi. Çün şāhuñ ‘alāmet-i fikrini ve nişāne-i ḥayretini ki gördi. Didi ki: “Ey pādīşāh, esbāb-ı devlet müheyā vü ḥadem ü ḥaşem ḳulluḳ ve ḥidmetkarlıḳ yerinde dura. Ḥazīne ma‘mūr memleket mevḑūr ve iqbāl kemer-i muvāfaḳat miyānına bağlamış. Ve cāh u celāl āsitānuñda bende gibi ḳāyim ola. Zāmīr-i münīr-i mülkde nev‘an melālüñ sebebi nedür?” Şāh cevāb virdi ki: “Te’emmülüñ aşlı ve fikrimüñ sebebi budur ki ‘arşa-i cihān ḡāyetle

¹⁰⁷ “Gurura kapılarak insanlara burun kıvrırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez.” Kur’an, Lokmān, 18.

¹⁰⁸ “Himmet kuşu kanadını açınca ilbal ve izzet ona yuva olur.”

¹⁰⁹ “Ulu himmet sopasının önünde gökyüzü dahi küçük bir top olur.”

¹¹⁰ “Ey din ve dünyayı talep eden kişi! Himmetini yüksek tut. Hak insanının yanında kıymetin himmetinin miktarı kadardır.”

muḥaṣṣar ve heft iqlimūñ [18b] memāliki ziyāde muḥtaṣar olduğundan bu miqdār melikūñ taṣarrufi için süvār olmasına ḥicāb eylerim.” didi.

Beyt

هزار عالم ازین کر بود بکسب هنوز
کی من بعزم تصرف یدان سوار شوم¹¹¹

کرای ان نکند طول عرض هفت اقلیم
که من به نیت تسخیران سوار شوم¹¹²

Neṣr: Aristo didi ki: “Ey ṣāh! Egerçi cihānuñ eyālet-i ḥükümeti senūñ bülend-himmetūñe lāyık u münāsib degüldür. Ammā ‘arṣa-i memleket-i ebediyyeye anı zamm eyle. Tā ki ‘adl-i ‘ālem efrūzuñ bereketiyle mülk-i sa‘ādeti bākī ḳabza-i istiḥḳāḳuña gele.”

Beyt

ملک عقبی خواه کان خرم بود
ذرة زان ملک صد عالم بود¹¹³

جهد کون تا در میان این نشست
عرصة از عالمت اید بدست¹¹⁴

Neṣr: Ṣāh bu sözden tesellī-yi ḥāṭır olup ḥakīmūñ re’yine āferīn eyledi. Her kāmīlūñ ṣāhbāz-ı ‘aḳlı ki İskenderūñ hevāsı cihetinde pervāz eyleye, anuñ himmet-i himāyesi dūnyānuñ rīze-i üstühānına baş egmez.

Beyt

تو باز ساعد شاهی باستخوان منکر
”همای همت خود را بلند ده پرواز¹¹⁵”

¹¹¹ “Binlerce âlem bundan ise hâlâ azdır; çünkü ben o diyarı ele geçirmek için oraya adım attım.”

¹¹² “Yedi iklimin eni, boyu bunun kirasına bile bedel değildir ki; ben onu ele geçirmek amacıyla ata bindim.”

¹¹³ “Âhiretten mülk iste ki orası çok gösterişli ve güzeldir; âhiretin bir zerresi bu dünyadaki yüz mülke bedeldir.”

¹¹⁴ “Çabala; ta ki, bu dünyadaki oturumunda ahireti kazanabilesin.”

¹¹⁵ “Sen padişahın kolu gibisin, kemiğe bakma; irade ve istek kuşunu yükseklerde uçurt, kendini hafife alma.”

Bāb-ı Dīvāzdehüm: Der-‘ Azm

“Azm, kavāfil-i murādātuñ pişrevi umūr-ı mühimmāta kifāyet viricidür. Ve hiçbir selāṭinüñ ‘azm-i dürüst mu‘āvenetin setr-i memālik teşhīrinüñ zimāmı kabza-i iktidārına gelmemişdür. Ve sa‘y-i belig tekāpūyunsuz şehriyārlik seririnde ve cihāndārlik mesnedinde oturmamışdur. [19a]

Beyt

بی عزم درست و سعی کامل

کس را نشود مراد حاصل¹¹⁶

Neşr: Ve ‘azīmet-i dürüst oldur ki çün bir işüñ kaşdına kemer bağlayasın veya bir mühim düzmesine iştiğāl gösteresin. Lāzımdur ki hiçbir māni‘üñ men‘i ile anı men‘ itmeyüp kuşūr u fütūrı kendü ‘azmüñe yol virmeyesin. Bir ḥakīmden şordılar ki: “Pādişāhlaruñ ‘azmi ne maḥalde eyü olup ve ne vaqtüñ derecesinde işe gelür?” Buyurdı ki: “Aḥvāl-i memleket üzerinden a‘dānuñ şerlerini def‘ ü men‘ eylemek vaqtinde münāsibdür. Her gāh ki pādişāh tevekkül yüzünden ki ¹¹⁷ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ Her gāh ki pādişāh tevekkül yüzünden ki rikāb-ı ‘azīmete getüre. Elbetde fetḥ ü zafer leşkeri anuñ istiḳbāline müteveccih olur. Zirā ki ‘azm-i dürüst galebe-i nuşretüñ nişānesidür.”

Beyt

شه چو بعزم درست پای نهد در رکاب

دل شکند خصم را در کفش افتد عنان¹¹⁸

Hikāyet olunur ki: Beglerden birisi gül yemegi kendüye ‘ādet itmişdi. Ol kadar ki ḥükemā ve eṭibbā men‘ eyleyüp mażarratın söylerlerdi. Çāre idüp ekl-i gülden anı ferāgat itdürmediler. İttifāḫ ehlu’llāhdan birisi meliki görmege geldi. Anı gāyetde zār u nizār bulup ruḥsāre-i erḡuvānisi za‘ferān ve cism-i tuvānasın ‘uḳde-i mecālünde bī-fermān göricek melikden [19b] şūret-i ḥāli su’āl kıldı.

Melik vāḳı‘ayı hikāyet ve ḥaḳīḳat küşād idüp eyitdi: “Gül yemeklik ciheti ile ayağım güldü ve dest-i ḥasret-i göñüldedür.” Derviş didi ki: “Ey melik! Çün saña zarar geleceğin bilüridüñ niçün ekl-i güli terk itmedüñ?” Melik eyitdi: “Her ne deñlü şūret-i cehdi gösterdim kaç‘ā şabra taḥammül idemedim.” Derviş eyitdi: “ان عزمتم من عزمات الملوك¹¹⁹”

¹¹⁶ “Doğru bir azim ve yeterli bir çaba olmadan kimse muradına ermez.”

¹¹⁷ “Karar verdikten sonra da artık Allah’a tevekkül et.” Kur’an, Ali İmran, 159/200.

¹¹⁸ “Padişah doğru bir azimle atına binip yola koyulursa; düşmanın kalbini öyle bir kırar ki, düşman atın urganını bile elinden düşürür.”

¹¹⁹ “Padişahların azmi.”

ķandedür?” Ol ‘azm ki pādişāhlarda mevcuddur. Hiçbir nev‘ le anı anlardan red eylemesi ķābil ve mümkün degüldür.” Melik çün bu kelām-ı hikmet-āmizi güş idicek hayli müte’essir olup ‘azm eyledi ki: “Bir daği gül yime.” Ve bu ‘azminüñ bereketiyle ol mühlikden ĥalāş olup ekl-i gülden ferāğat eyledi.

Beyt

عنان عزم بهر جانبی کی بر تابی
مکن بدست تردد عنان خود راست¹²⁰

که کس بمنزل مقصود ره نمی باید
مکر بسعی تمام و مکر بعزم درست¹²¹

هر انکی پای طلب در طریق عزم نهد
”بتختگاه بزرگی رسد بکام تخت¹²²”

¹²⁰ “Azim ve niyet atını ne tarafa yönlendirirsen yönlendir; sadece azim ve niyet atının urganını tereddüt ve şüphe ile tutma.”

¹²¹ “Azmedip çabalamak yoksa hiç kimse istediği ve arzu ettiği sonuca ulaşamaz.”

¹²² “Kim kendi yolunda gayret gösterirse herkesten evvel o hedefe ulaşır.”

Bāb-1 Sızdehüm: Der-Cidd ü Cehd

“Cidd, her meṭālibde sa‘y eylemek ve cehd her iktisābda renc çekmekdür. Cidd mülük-ı cihāndārlaruñ ahlākındandır. Ve cehd şıfat-ı himmete tābī‘dür. Bir kimsenüñ kim her ne deñlü himmeti ‘ālī ve yüce olsa lā-cerem ṭaleb-i maḳşūdda cidd ü cehdi ziyāde vāḳi‘ olur. Ve himmeti ‘ālī olan [20a] ādemüñ taḥammül-i meşāḳḳatden ḥavf eylemez. Zīrā bu ḥāl ikiden ḥālī degüldür. Eger cehd ile dāmen-i maḳşūda eli irişürse fehve’l-murād, ve eger tevaḳḳuf ḥicābında mestūr ḳalursa anuñ ‘özri ‘aḳlen nazārında vāzīḥ u rüşendür.

Beyt

در طلب می کوشم اریا بم زهی بخت بلند
ور نبایم عذر من افتد بزرگانرا پسند¹²³

Terceme Li-mü’ellifihī:

Talebümde duruşum irer isem baht-ı bülend
İrmez isem ulular ‘özrimi maḳbül eyler

Ḥükemā-i Hindüñ emşālinde getürmişlerdür ki bir mūr kemer-i cehdi miyānına bend idüp ādemilerüñ naḳdüñe tūde-i ḥāḳden külfet ile müyesser olurdu. Zerre zerre anı taşra iledürdi. İttifāḳ bir murğ anuñ üzerinden güzer iderken gördi ki bir za‘if mūr neşāṭ-ı tamām ve cehd-i mālā kelām ile ol ḥāki bir ṭarafa döker. Murğ, mūra eyitdi ki: “Ey za‘if-ser ü naḥif-peyker bu ne işdür ki dutmuş ve ne mühimdür ki şürü‘ eylemişsin?” Mūr dehān açup didi ki: “Kendü ḳavmümden birisi ile nazārum vardır. Ve çün anuñ vişāline ṭālib oldum.” Bu şart oña getürüp didi ki: “Eger benüm vişālime hevesüñ vār ise ḳadem-i iḳdāmı merdāne başup işbu tūde-i ḥāki taşra ilet ḥālā ben daḥi ol kār üstüneyüm ki görürsin. Ve dilerüm ki bu şart yerine getürüp ol ‘ahdüñ ‘uhdesine ḳādir olam.” [20b] Murğ eyitdi: “Bu gümānı ki iledürsin, senüñ ārzüñ miḳdārı degül ve bu gümān-ı bī-ımkānı ki çekersin, senüñ bāzunuñ ḳuvveti degüldür.” Mūr eyitdi: “Ben bu işüñ ‘azmine cezm eyledim. Ve ḳadem-i ceddı öñe ḳodum. Eger bu ḳāruñ ‘uhdesine ḳādir olursam fehve’l-murād eger ḳādir olmazsam beni ma‘zūr dutun.” didi.

Beyt

من طریق سعی می ارم بجا
لیس لانا نسان الا ما سعی¹²⁴

¹²³ “İstediğim amaç uğruna çabalarım, elde edersem benim şanslılığımdır; eğer istediğim amaca ulaşamazsam da benim eksikliğimdir, büyükler böyle bir bakış açısını beğenirler.”

¹²⁴ “Ben elimden geldiğince çalışıp çabalarım; insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” Burada ayetten iktibas vardır. (Kur’an, Necm, 53/39).

Feridün'ün saltanat-ı ibtidâsındaki devlet reyâhîni sa'âdet riyâzında açılıp ve şadmanlık riyâhî anuñ kâmrânlığı heybetinden eserdi. Ba'z-ı memâliküñ teşhîri cihetine endîşe eyledi. Ve bu ma'nâyı erkân-ı devletüñ ba'zısıyla meşveret eyledi. Bir cem'-i melike didiler ki: “Ey melik! Hâzâyin ü defâyin ma'mûr ve taşarrufuñda eķâlîm mevfür ola münâsib degüldür ki ğubâr-ı fitneyi ğaldurup âteş-i teşvîşi hareket itdürüp râh-ı muhâţara-yı ferâmûş buyurasız.”

Beyt

در فراغت کوش و در لذت که نیست

ارزو را هیچ پایانی ندید¹²⁵

Ferîdün didi ki: “Ķanâ'at başı aşığa olan hayvanlaruñ tabi'atları iķtizâsı ve ğuşe-nişinlik işinden 'âciz ve fûrümânde olmuş himmetsüzleruñ muķtezâsıdur. Ve vaķt-i fırşat hayâl bulurdı ğibi tîz geķicidür. 'Âķıl anı ğanîmet bilüp huşul-i âmâlde ağvâl-i [21a] rükûbdan ğavf eylemez.”

Beyt

کمر سلطنت نباید بست

هر کرا غیبت تن اساییست¹²⁶

از مشقت کجا بر اساید

هر کرا همت جهان بنا نیست¹²⁷

Hikâyet olunur ki: Bir melik ğaşminuñ muğârebesine kendü oğlını ğöndermişdi. Ħaber ğetürdiler ki: “Pâdişâhzâde-i kâm-kâr, kâr-zâr zırhın çıkarup her bir menzilde iki ğiceye iķâmet ğaymesin urur.” didiler. Pâdişâhzâdeye yazup ğönderdi ki Ħaķķ sübhânehü ve te'âlâ 'izzet ki ğalk itdi tekellüfi ve meşakķati aña ğarîn kıldı. Ve mezelleti ki ğalk itdi aña ârâm u râğatı refiķ itmişdür. Ol ki 'izzeti mülûka virdi mezelleti dağı re'âyâya virmişdür. Pâdişâhuñ ğazızı memleket 'azîz olmasıyla ve ra'ıyyetüñ kısmı emn üistirâğat iledür. Pes bu iki 'aķa bir yerde cem' olmaz. Lâ-cerem pâdişâha lâzımdur ki kendü âsâyişine vedâ' idüp râğatı ra'ıyyete ğavâle ide ve eger böyle itmeyüp hużurı kendüye mağal ü münâsib ğörür ise memleketüñ 'izzetinden i'râz itmiş olur.

¹²⁵ “Rahatlık ve asayiş peşinden kim koşmaz, isteklerin sonu yoktur.”

¹²⁶ “Her kim ki bu dünyayı korumak isterse yani bu dünyanın padişahı olmak isterse, o kişi saltanatı elde etmeye çabalamalıdır.”

¹²⁷ “Bu dünyada padişahlığı seçen kişi, hiçbir zaman acı ve zorluklardan kurtulamaz.”

Beyt

لذت شهی ترابس لذت دیگر مجوی

با وجود سلطنت سرمایه دیگر نخور¹²⁸

Tiğ-veş ğayret kuşağın iki yerden kuşanur. Kim ‘arūs-ı devleti itmek dilerse dermiyān Ya‘kūb-ı Leyṣ [21b] bidāyet-i hālinde kendüsini mehālike atup ḥaṭar-ı ‘azime irtikāb iderdi ve nefsinı āsāyişden ber-ṭaraf idüp meşakḳatlerden bir nefes diñlenmezdi. Aña didiler ki: “Sen bir tuç düzici ādem olasin. Bu deñlü cefā çekmege sebep ne ve kendüñi ğarḳ-ı āb-ı helāka atmağa murāduñ nedür?” Didi ki: “Baña dirīğ gelür ki ‘ömr-i ‘azizi tuç ve bākır işlāhında şarf eyleyem. Ve rüy-ı teveccüh-i bir şan‘ata ki şerik-i bisyār ola aña getürem. Benüm ciddüm aña ve ceħdim anuñ üzerinedür ki ebnā-yı cinsimden hiçbir kimesne baña şerik olmaya.” Didiler ki: “Bu mühim be ğāyet şu‘b ve ziyāde müşkül işdür.” Ya‘kūb didi ki: “Ben bilürim ecel şerbet ṭadılmış degül. Ve fenā vü fevāt yükün kimse çekmiş degüldür. Pes dilerim ki bülend işlerde telef olup alçaḳ ‘amellerde olmayam. Bir insan ki bir dereceye irmek dilese ancılayın cidd ü ceħd eylemek gerekdür ki maṭlabına vāşıl ola.”

می باش جد و جهد درکار

دامان طلب ز دست مکذار¹²⁹

هر چیز که دل بدان کراید

کر جهد کنی بدست اید¹³⁰

Boşla kīse-i kān-ı kāse-i ‘ummān dökene

Ne ğam-ı dil ne nem-i dīde-i giryān dökene

Şol ḳadar arayayın şāhid-i maḳşūdımı kim

Cüst ü cūda ṭalebim raḥşına meydān dökene

Neşr: Ve daḫi ululuḳ bināsunuñ muḫkemliğı cidd ü ceħd iledür. Ve bu iki şıfatuñ zıddı ki beṭālet ve kesāletdür. Devlet-i şevketinin [22a] esāsın yıḳar. Āl-i ṭāhirden birine su‘āl itdiler ki: “Eyāletiñüz zevāline sebep ve devletiñüz intiḳāline vech ne idi?” Cevāb virdi ki: “Aḫşamdan şabāḫa dek uyḫu şerābın içmekle ya‘nī kāhillikden melikūñ işini

¹²⁸ “Bu dünyada padişahlar gibi hayatın var iken, saltanatı bırakıp ahireti düşünme.”

¹²⁹ “Bir işte ciddiyet ve çabayı kendine âdet olarak seç, talep ve istemekten asla vazgeçme.”

¹³⁰ “İnsanın gönlü her neye eğilirse, herhangi bir şeyin hayalini kurarsa; bunu bil ki çabalamakla elde edilebilir.”

düzmeyüp kesellikden celâlet resmini atdık. Lā-cerem ihtiyārımız sefinesi girdāb-ı zevāle ğarķ olup ümmīdimiz keştisi sāhil-i murāda irişmedi.”

Beyt

بنای دولت خویش انکسی خراب کند
که شام میخورد و خواب صبحگاه کند¹³¹

Terceme Li-mü ’ellifihî:

Bināsı devletin ider ħarāb ol kişi kim
Gice ile yiyüp içüp şabāhdek ide nev”

---

¹³¹ “Gece boyunca oturup yemek içmekle meşgul olup gündüzleri yatıp uyuyan kişiler, bu dünyada güç ve devlet binalarını kendi elleriyle yıkarlar.”

Bāb-1 Çehārdehüm: Der-Şebāt

“Şebāt, pāydārılıqdur mühimmāt kifāyetinde ve mekkārelerüñ melāmet-i def ine müdāvemettür. Ve fi'l-ḥaḳīka şebāt meyāmin ü berekātuñ müşmirdür. Ve felāḥ u necātuñ fevāyidine münticdür. Ve ṭāyife-i maḥlūkātuñ hiçbir bölüğine şıfat-ı şebāt ile vābestelik olmaz. Ancılayın ki mülük ra'ıyyet üzerine şebātla pādişāhlık emrin sürer. Ve temerrüd ü bedkārıların vaḳ' u ḳam'ı ḥāş u 'ām ḳatında rüşen olup ve ḥadem ü ḥaşem ita'at ḥayṭı üzerine baş ḳoyup bağı ü fesād ehli 'inād u 'işyān-ı mevādından iḥtirāz iderler. Pes mülūka [22b] şebātla istizhār ve mülūkuñ andañ istimdād ve istibşār vardur.

Beyt

هر سر کی یافت افسری ار کوهر ثبات
در اقتدار بگذرد از چرخ و ثباتات¹³²

Ḥükemādan biri dimişdür ki: “Her kim dilerse kim anuñ salṭanat esāsı inhidāmdan emīn ve berī ola. Lāzımdur ki kendü işi bināsını şebāt u vaḳār üzerine ḳoya.”

Beyt

بنا کار بنه بر ثبات و ایمن باش
که هر بنا که بر اصلت پایدار بود¹³³

Neşr: Ve merd-i şābit-ḳadem oldur ki kendü yolından hiçbir mevsümüñ dağdağasıyla yüz döndürmeyüp ve resm-i ṭarīḳinden bir vesvese ile mühevves inḥirāf itmeye ki meded refiḳ-ı necāt ṭarīḳ-ı şebātdan ğayrıda yüz göstermeye. Ancılayın ki ḥakīm-i ilāhī buyurmuşdur:

Beyt

در تردد ره نجات مدان
هیچ خصلت به از ثبات مدان¹³⁴

میل داری برفعت درجات
در معانی ثبات و در ثبات¹³⁵

Neşr: Ve şebātuñ nişānesi ikidür: “Biri oldur ki her bir iş üzerine ki şürü' idesin. Anuñ itmāmını zemm-i ihtimām üzerine ḳoyup anı ğāyet ü nihāyetine irişdüresin.” Rivāyet

¹³² “Her kim ki hayatında kararlılık ve sebatı kendine hayat felsefesi olarak seçerse, o kadar yükselip güç ve iktidar bulur ki gökyüzünü bile geçer.”

¹³³ “İşin temelini sebat ilkesine yerleştir ve güvende ol; zira ki doğru bir temele dayalı bina kalıcı ve sağlam olur.”

¹³⁴ “Bir karga güzel bir keklik olmayı temenni ediyordu, işte bak ki güzel bir keklik olmadığı gibi kargalığını da kaybetti.”

¹³⁵ “Tereddüt ve şüphecilikte kurtuluş yolu arama, hiçbir özellik sebatından daha iyi değildir.”

olunur ki kayşer-i Rum Nüşirevân'dan su'âl itdi ki: "Pâdişahlıġuñ beķası ne nesne iledür?" Cevâb buyurdi ki: "Hergiz kâr-ı beyhüde buyurmayup ve her mühimmi ki emr itmiş olam anı tamâmına yetişdürürüm." Kayşer buyurdi ki: "Yunan ġakîmlerüñ cümlesi hemân bu cevâbı dimişlerdür." [23a]

Beyt

هر طرح کی افکنی چو مردان

جهدی بکن و تام کردان¹³⁶

یعنی علمی کی بر فرازی

باید که دکر نکون نسازی¹³⁷

Neşr: Ve şebātuñ ikinci 'alâmeti oldur ki bir söz ki dile cārî ola anuñ naķzı mümkün ise daġı tekellüm eylemeye. Ancılayın ki tevâriġinde mezkûrdur. Sulţân Rızâ bir ġün meydân-ı Ġazneyn'de geçerken gördi ki bir ġammâl ağır taşı omuzına urup anuñ 'imâret cihetine iledürdi. Ve ol taşı getürmede renc-i 'azm çekerdı. Sulţân çün anuñ meşakķatin müşâhede eyledi. Re'fet-i cibillî yüzünden nazâr-ı 'âtıfet ki vâr idi. Didi ki: "Ey ġammâl! Arķañdan bu taşı bıraķ. ġammâl ol taşı meydân miyânında bıraġup gitdi. Bir niçe müddet ol taş anda ġalup atlar çün ol yere gelselerdi bed-çeşmlik idüp ziyâde ürkerlerdi. ġırâşdan bir cem' anuñ vaķtini 'arza yetişdürdiler ki filân ġün bir ġammâl emr-i 'âlî vü fermân-ı meymûnuñız ile bir taşı ki arķası ile getürür." didi. Meydanda bıraġup gitmişdür. Āşiyân ol yoldan ziyâde külfet ü 'işret ile geğerler. Ve ol ġammâldan ġayrı kimsenüñ ol taşı ġaldurmaġa ġâdir degüldür. Eger buyurursañız ol taşı yerinden ref' idüp yolu ġâlî ġılsun. [23b] Sulţân buyurdi ki: "Bizim zebânımızdan geçmişdür ki anı anda ġoya eger anı ġaldur dirsem insan benüm şebâtsizliġıma ġaml iderler. Ol taş hemân durduġı yerde dursun." didi. Naķl olunmuşdur ki Sulţân Rızâ'nuñ âġir 'ömrine deġin ve ol taş anda ġalup sulţânüñ vefâtından şoñra anuñ cevâbına ri'âyet için anuñ evlâdından ol taşı yerinden ġaldurmamışlardır.

Beyt

سخن شاهه هر سخن است

با همه حال پاس باید داشت¹³⁸

¹³⁶ "Sen bir işi planladığın zaman erkekler gibi çalışıp tamamla."

¹³⁷ "Bir bayrağı göġe kaldırdığında onu bir daha indirmemen lazım."

¹³⁸ "Padişahın sözü bütün sözlerin başındadır, onu gönül levhasına yazmak gerek."

تا نکرده بقیض ان ظاهر
”باید او را بلوح دل بنکاشت¹³⁹“

---

¹³⁹ “Görünen şeyin aksi ispatlanmadıkça, olanı her türlü kutlayıp ona sahip çıkmak gerek.”

Bāb-ı Pānzdehüm: Der- ‘Adl

“Adl, mülk bezeyici bir şahne ve zulmet maḥv idüp nūrı ziyāde idici bir lem‘ adur. Ḥaḫḫ sübhānehū ve te‘ālā ḫullarına bu şıfat ile emir buyurur. Ḥayşü ḫāle ¹⁴⁰ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَإِلْحْسَانِ ve ‘adl oldur ki mazlumlara dād vireler ve iḥsān oldur ki mecruḫlaruñ cerāḫat üzerine rāḫat merhemini ḫoyalar. Ve ḫaberde gelmişdür ki: “Pādişāḫlaruñ bir sâ‘at ‘adli tã‘at mizānınuñ pellesinden altmış yıllık ‘ibādetden rāciḫrekdür. Zīrā ki netice-i ‘ibādet ‘āmilden ğayrıya irmez. Ammā fāyide-i ‘adl ḫavāş u ‘avāma ve ḫurd-ı vezīr ki vāşıl olur. Dīn ve devlet erbābınuñ menāciḫ mülk ü millet meşāliḫ üzerine ve ol [24a] bereket ile ḫāyim ü muntazam olur. Ve ‘adlūñ şevābını ḫadden birün ve ḫayyiz-i ḫıyāsdan efzūndur.

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Selāḫinden birisi ḫac ārzūsın idüp ḫadem-i ḫürmeti ḫarīm-i ‘izzeti ḫavāf yerine getüre. Ve mezīd-i şafā ve icābet-i du‘ā ile eşbāhdan mümtāz ve ser-firāz eyleye.

Beyt

هست طواف حرم کردگار

درد و جهان واسطه اقتدار¹⁴¹

Eşrāf-ı memleket ve erkān-ı devlet ‘arz-ı muvaffāḫate irişdördiler ki: “Ey melīk! Ḥac ādābınuñ şartlarından birisi emndür. Selāḫinüñ ise düşmeni vāfir eger ḫayl ü ḫaşem birle ‘azm buyurursañuz bu yolda anlaruñ tedāriki ziyāde düşvārdur. Ve eger mülāzımuñ cüz‘isi ile teveccü iderseñüz ḫaḫar-ı küllī mutaşavverdür. Bā-ḫuşuş ki sultān-ı ḫükümet şehrinüñ içinde cān gibidür cesed içinde bir vaḫit ki bu ḫazretüñ sāye-i devleti müfāriḫ-ı re‘āyādan dūr ola. Ḫatılıḫ ve meşāḫḫatılıḫ zuhūr idüp ḫavāş u ‘avāmuñ mühimm-i tamāmı silk-i intizāmdan ḫaşra gider.” Sultān buyurdı ki: “Çün bu sefer müyesser olmadı. Ya n’eyleyem ki ḫac şevābın bulup bu tã‘atüñ şevābından behremend olam.” Didiler ki: “Bu vilāyetde bir dervīş vardur ki niçe müddet mücāveret-i ḫarem idüp altmış ḫaccı [24b] şerāyiḫi ile yerine getürmüş. Ḥālā küşe-i ‘uzletde mütemekkin olup āmed ü şüd ḫapusını ḫalḫuñ yüzine bağlamışdur.”

Beyt

کشته ز غوغای خلیق ستوه

پای کشیدست بدامان کوه¹⁴²

¹⁴⁰ “Allah, adil olmayı, iyilik yapmayı ve yakınlarınızda olanlara yardım etmeyi emreder.” Kur’an, Nahl, 90/128.

¹⁴¹ “Allah’ın Harem’ini tavaf etmek iki cihanda iktidara sebep olur.”

¹⁴² “Onun dağ gibi büyük ve sabır dolu bir gönlü olmalı ki, adaleti talep eden savcıya dayanabilsin.”

Andan hac şevābın şatun almak ve anuñ mesūbesinden hażz-ı kām ile irmek olur. Pādişāhuñ şıdķ-ı ‘aķıdeti ki ehlu’llāha vāridi. Hıdmet-i dervīşe varup ešnā-yı kelāmda buyurdi ki: “Zāmīr-i münīrümde hac ārzūsı olup mülk ü millet erkānı anuñ tevaķķufun şalāh görürler. Ve işitdüm ki sen ziyāde hac eylemişsün. Ne lāzım gelür eger bir haccuñ şevābın baña şatup ve sen anı ma’işet idinüp biz dađı hac şevābından maħrūm olmasak?” Dervīş didi ki: “Dükeli haccımuñ şevābın saña şatarım.” Şāh şordı ki: “Her bir haccuñı niçe muķarrer idersin?” Didi ki: “Her bir haccuma ve her bir adımuma dūnyāyı ve içindekin dilerim.” Sultān didi ki: “Dūnyā ve metā^c -ı dīnīden benüm taşarrufumda gāyetde azdur. Bu ise bir ādemüñ bahāsı olmaz. Pes nicesine bir haccı şatun almasına ķādir olam. Bu takdirce dükeli haclaruñ bahāsı hayālünde nicesine geķürebildün?” Dervīş didi ki: “Ey şāh! Bu dükeli haccuñ şevābı senüñ ķatuñda āsāndur.” Didi ki nicesine didi ki: [25a] “Çün bir mażlūmuñ ķażiyyesinde ‘adl eyleyüp dađı bir sā^c at dād-ķ^hahlıķ mūhimmine meşgūl olasın. Anuñ şevābın baña bađışla. Tā ben dađı dükeli haccımuñ şevābın saña bađışlayam. Ve henüz şarfa eyledüp bu sevdāda sūd-ı bisyār itmiş olurum. Pes ma^c lūm oldu ki selāţine ferāyizüñ ve sūnnenüñ edāsından soñra Hāķķ te’ālā’nuñ bendeleri meşālihine iştiğāl göstermekden efđal tā^c at yoğ imiş. Ve şıfat-ı nişfet ile dirilüp ‘adālet ve ħimāyet nazāriyla re’āyāyı gözetmekdür. Eger ħimāyeti ‘adālet olmayıcaķ olur ise erbāb-ı şevket ü kuvvet ħalkuñ za’iflerinden demār getürürler. Çün za’if ħallüler helāk olalar. Oķuyanlaruñ yerine varup ħalkuñ ma’işeti birbiri üzerine bađlu olur. Ve aĥvālüñ intizām-ı ‘adlden ğayrıyla mūmkin degūldür.”

Beyt

عدل نوريست كز و ملك منور كردد

وز نسيمش همه افاق معطر كردد¹⁴³

عدل پيش ار و مراد دل درويش برار

تاترا هر چي مرادست ميسر كردد¹⁴⁴

Ve ‘adāletüñ fażiletinden hemīn bu nūkte yeter ki ‘ādil pādişāh cümle-i merdümānuñ maħbūbıdır. Egerçi anuñ ‘adlinden merdümāna fā’ide irmediyse dađı ve zālīm mebgūz-ı cemī-i cihāniyāndur. Egerçi anuñ zūlmünden anlara bir zarar [25b] irmediyse bu aĥvālüñ şāhidi ve bu maķālüñ miķyāsı kışsa-i Nūşirevān ile Haccāc-ı Zālīm’dür. Zīrā Nūşirevān bir kāfir idi ki āteşperest ve Haccāc İslām firāşı üzerine dođup

¹⁴³ “Bu dūnyayı adalet aydınlattır, cihana güzel koku veren adalettir.”

¹⁴⁴ “İnsanlara adaletli davran ki dervişin yüzü gülsün, böylece sende muradına erişebilirsiniz.”

şahābe-i tābī'ini görmüş idi. Kaçan Nūşirevān'ı yād itseler taḥsīn ü āferīn iderler. Sebeb 'adāleti için ve çün Ḥaccāc'ı zıkr itseler aña ziyāde nefrīn iderler vāsīta-i zulmi için:

Beyt

داد کرى شرط جهانداريست
دولت باقى ز کم ازاريست¹⁴⁵

کار تواز عدل تو کيرد قرار
مملکت از عدل شود پايدار¹⁴⁶

هر کى درين خانه شيبى داد کرد
خانه فرداى خودا باد کرد¹⁴⁷

'Abdu'llāh Ṭāhir kendü ve oğluna şordı ki: "Bizüm ḥānedānımızda devlet-i eyālet ne zamāna degin durur?" Cevāb virdi ki: "Mādemki bu eyvān üzerine 'adl ü inşāf dōşegi dōşenmiş ola."

Beyt

تا پای پادشاه بود بر بساط عدل
بر فرق او نهاده بود تاج سرورى¹⁴⁸

چون دست از استين تغلب برون کنند
باشد نصيب کردن او طوق مدبرى¹⁴⁹

Aḥbārda vārid olmışdur ki pādīşāh-ı 'ādil Ḥudā-yı te'ālā'nuñ luṭuf sāyesidür. Yeryüzindeki her bir mazlūmı anuñla şaklayudutar. Ve bu muḳarrerdür ki her kimseye ki ḥarāret-i āfitābdan bir renc irse cihet-i istirāḥati bir sāye penāhına iledür. [26a] Tā ki anuñ renci rāḥata tebdil olur. Ve buncılayın bir mazlūm ki āfitābuñ tābından sitem ve ḥarāret ve zulm-i şerāret görse zıllu'llāh ki pādīşāhdur, aña ilticā idüp zālimlerūñ külfet-i bīdādından ol zıll-i zalil bereketiyle emn ü emānda ārāmīş ü āsāyīş bulurlar.

Beyt

شاه عادل سایه لطف حق است
هر که دارد عدل لطف مطلوبست¹⁵⁰

¹⁴⁵ "Haktan bahseden insan zenginleşir, insanları azarlamayan kul makam bulur."

¹⁴⁶ "Varlık adalet ile sağlamdır, adalet ile çalışan kişi fayda bulur."

¹⁴⁷ "Bu dünyada adalet ile çalışan kul, ahirette kendini cehennemden kurtarır."

¹⁴⁸ "Ey Sultan! Adalet ile dünyaya ayak basarsan başına tac ile taht konur."

¹⁴⁹ "Elini zorbalıktan çeker ise ona şahlık madalyası takılır.."

خلق را در سایه خود جای ده
وز شرف بر فرق کردون پای نه¹⁵¹

Ḥükemā dimişlerdür ki: “Adl, ḥalāyık cānibine nazār eylemekdür.” Ya‘nī bir bölügi bir fırça üzerine musallaḥ eylemeyüp her ṭayifeyi kendü pāyesinde ḥıfz eyleye. Ve selāṭinüñ ḥüddāmı dört bölükdür: Evvel ehl-i şimşirdür. Ümerā ve ‘askerleri gibi. Ve bunlar āteş meşābesindedür. İkinci ehl-i ḫalemdür. Vüzerā ve küttāb gibi. Ve bunlar hevā meşābesindedür. Üçüncü bāzırgānlar ve ehl-i ḫirefdür. Ve bunlar āb meşābesindedür. Dördüncü ehl-i zirā‘ atdür. Ve bunlar ḥāk meşābesindedür. Pes bu dört erkāndan birisi ğayrılara ğalebe eylese ḥalkuñ mizācı tebāh olur. Mizāc-ı melik daḫi bu dört şıfatuñ bir bölügi ğalebesiyle ḫarāb olup ‘ālemüñ şalāḫı vü umürını ādemüñ niżāmı münḫatı‘ ve bī-muntazām olur.

Beyt [26b]

هر یکی راز خلق مرتبه ایست
بیش ازین دور یافته تعیین¹⁵²

کر کس از حد خویش در کزرد
فتنها خیزد از یسار و یمین¹⁵³

هر کس را بجای او نشان
پس بدولت بجای خود بنشین¹⁵⁴

Ve daḫi ‘adālet fażiletinden birisi oldur ki sulṭān-ı ‘ādilüñ eczāsını ḥāk taşarruf eylemez.

Ḥikāyātda getürmişlerdür ki: Me‘mün’uñ meclisinde ‘ulemādan birisi bir ḥadīṣi rivāyet eyledi ki: “Ādil pādīşāhlarıñ eşḫāşı ḫabirde müteğayyir olmaz.” Me‘mün didi ki: “Ḥadīṣ-i Nebevī şıdḫına egerçi ki şekküm ve şübhem yoḫdur. Ammā murādım oldur ki Nüşırevān’ı görmeğe ḫaḫīḫaten mazḫar-ı ‘adl idi.” Ve zebān-ı mu‘ciz-nişān ile Ḥazret-i Risālet-penāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmışdur ki: “انا ولدت فی زمن الملك العادل¹⁵⁵” Ya‘nī ben melik-i ‘ādilüñ zamānında ṭoğdum. Pes Me‘mün Medāyin’e ‘azm eyledi.

¹⁵⁰ Adil bir padişahın adaletle yaptığı işlerin neticesi Allah’ın lütfudur, bilginler adil kişiye lütuf dolu bir varlıktır demişler.”

¹⁵¹ “Bütün alem senin lütfunun gölgesinde yaşasın, izzet ve bahtiyarlık göğüne ayak bas.”

¹⁵² “Herkesin bu dünyada önceden belirlenmiş bir mertebesi vardır.”

¹⁵³ “Eğer bir kimse haddini aşacak olursa sağdan ve soldan fitneler baş gösterir.”

¹⁵⁴ “Herkesi hak ettiği yere oturt, devlet olarak layık yerde dur.”

¹⁵⁵ “Ben adil bir padişah zamanında doğdum.”

Çünkü Medāyin'e irişdi. Nüşirevān'ın kabri ucına gelüp emr eyledi tā ki daħmesin açup melik-i 'ādili toprağ içinde ter ü taze yatur gördiler. Şuncılayın ki bir şahş uyğuda yatur gibi ve üç hâtem anın barmağında olup her birinün üzerine bir pend yazılmış idi. Evveli budur ki; dost ve düşman birle müdārā kııl. İkinci bu ki; 'ākıllular meşveretinsiz hıçbir işe şürü' eyleme. Üçüncisi oldur ki; re'āyā üzerinden [27a] ri'āyet terk eyleme. Ve bir ğayrı rivāyetde gelmişdür ki anın başı üzerinde altundan bir levh aşılmışdı. Ve anın üzerine yazılmışdı ki: "Her kim dilerse kim Allāhu te'ālā anın memleketini aña ziyāde eyleye." Sen aña di ki: "Zamānında vāki' olan 'ulemāyı ulu dutup ri'āyeti eylesün. Ve her kimse ki mülk ü māl ve memleket ziyādeliğın dileye." Sen aña di ki: "Kendünün şıfat-ı 'adlini bisyār eylesün." Me'mün buyurdı ki: "Ol naşihatları yazup hākini 'ıtr ile ālūde idüp kabrini pūşide kııldılar. Ve nağldür ki ol daħmede Me'mün nedimlerinden birisi söz söylemege icāzet diledi." Ba'de'l-icāzet didi ki: "Adlün hāşiyetindendür ki 'ādil kāfirün vefātından şoñra hāk kendü zararını anın üzerinden girü dutar. Eger 'ādil sa'ādet-i İslām ile müste'id olsa 'acib midür ki dār-ı 'uğbāda āteş zararını anın üzerinden girü dutarlar ise,

Beyt

عدل در دینی نیکو نامت کند

در قیامت خوب فرجامت کند¹⁵⁶

اندرین عالم معظم سازدت

چون بدان عالم رسی بنوازدت¹⁵⁷

Ve daħi dād isteyenlerün kelāmını işğā eylemek erkān-ı 'ādāletün cümlesindendür. Ya'nī kulağı mazlūmların sözi cānibine eyleyüp ve rüy-ı [27b] 'ātifet anların mühim işleri niżāmına getürmekdür. Zīrā ki pādişāh hūkm-i tabīb olup mazlūm bīmār meşābesindedür. Ve marīz olan diler ki kendü aħvālını bi't-temām tabibe bildüre. Pes eger tabīb sühan-ı bīmārı gūş eylemeye haķıķat üzerine anın marāzına muṭṭali' olmaz. Bu taķdirce anın 'ilācına baħmasına ķādir olur."

Beyt

تو طیبی زمنت بسیمارم

حال دل از چه پنهان دارم¹⁵⁸

¹⁵⁶ "Senin adaletli davranman seni saygın eder, kıyamet gününde seni kurtarır."

¹⁵⁷ "Bu dünyada seni ulu bir insan kılar, ahiret gününde rahmet görmeni sağlar."

Neşr: Bir gün bir kimesne ulularuñ birisine kendü hâlin söyleyüp diñlemedi. İkinci kerre yine söyleyicek iltifât eylemedi. Üçüncü nevbet ki ‘ arz eyledi. Didi ki: “Niçe bir baña şudâ‘ virirsin?” Ol dañi didi ki: “Senüñ başuñ ağrısını nereye alup gidem?” Ol ‘ azîze bu söz hoş gelüp anuñ hâcetini revâ eyledi.

Beyt

سریر اوردی بدولت پلی مردی کر بلطف
دسترس دادت خدا افتاده کانرا دست کیر¹⁵⁹

Neşr: Selâfînden birisi bir uluya şordı ki: “Her nesnenüñ zekâtı var dirler. Salţanatuñ zekâtı nedür?” Cevâb virdi ki: “Pâdişahlıguñ ve cihândarlıguñ zekâtı oldur ki eger bir mazlûm dâd-ğ̃âhlik şüretin gösterüp kendü mazlûmlıgı hâcetin ‘ arz eylese anuñ sözini işgâ eyleyüp anuñla mudârâ ve muvâsâ birle söyleyeler. Vağtı katı söylemeyeler. Fuğarâ vü zu‘afâ birle söz söylemege ‘âr eylemeyeler. [28a] Zîrâ fuğarâ ile mükâleme eylemek ulular haşletindendür. Süleymân ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm salţanat mevkebinde şeref-i nübüvvet ile mûr-ı za‘îfüñ sözine istimâ‘ buyururdu.”

Beyt

نظر کردن بدرویشان بز رکی را بینفراید
سلیمان با چنان حشمت نظر ها بود با مورش¹⁶⁰

Hikâyet olunur ki: Bir pâdişâh dârü’l-mülkünde zîver-i ‘adl ile ârâste ve niğâl-i hâlî şıfat-ı nişfet ile pîrâste idi.

Beyt

ستم را زیان عدل را سودا زو
خدا راضی و خلق خشنود ازو¹⁶¹

Neşr: Nâgâh anuñ sâmi‘a-i hüsnüne bir âfet yol bulup güşende-girânlık zâhir oldı. Erkân-ı devlet ve a‘yân-ı salţanatın cem‘ idüp ancılayın zâr zâr ağladı ki bi’t-temâm hâzîrân anuñ hâline bile ağlaşdılar. Ve melîke tesellî virmege tedbirler eylediler. Melik eyitdi: “Sizler şanur mısız ki kulağım aşamm olduğına ağlarum. Anı dañi bilürim ki ‘âkıbet kuşur u fütür kuvâya ve havâsa yol bulıcağdur. Pes bir nesnenüñ buğlânı üzerine ‘âqıl olam ve ğam çeker mi benüm giryeme sebep oldur ki nâgâh bir mazlûm ‘adl dileyü der-i bârgâhuma gelüp feryâd eyleye. Ve anuñ feryâd şadâsı benüm sem‘ime irişmeyüp mağrûm

¹⁵⁸ “Ben dertten hastalanmış bir kulum, sen de canımın ve gönlümün doktorusun. Dostum gönlümün halini senden neden saklayayım?”

¹⁵⁹ “Devletin güçlenince lütufkâr ol, Allah sana verdi sen düşküne ver.”

¹⁶⁰ “Dervişlerle ilgilenmek ululuğu arttırır, Muhteşem Süleyman karıncayla bile ilgilenirdi.”

¹⁶¹ “Adaletin zulme faydası ondandır, şüphesiz Allah ve kulları ondan razıdır.”

u me'yūs girü duta. 'İnda'llāh muvāḥiz olurum. [28b] Ammā bu bābda bir fikr eyledim. Ve buyurdum ki: "Bu diyārda nidā eylesünler ki hıçbir şahş cāme-i sürḥi giymeye illā şekvācı giysün. Tā ol 'alāmet ile mazlūmuñ aḥvāli üzerine muṭṭali' olup rāstlık yüzünden anlara 'adl ü dād eyleyem."

Beyt

داد مظلومان بده مقصود محرومان برار

دین و دینار ابدین داد رهش معمور دار¹⁶²

Neşr: Ve daḥi çoğ vāḳi' olur ki bir 'adl itmekle ve bir mazlūmuñ feryādına irişmekle 'uḳūbet-i 'uḳbādan necat berātın bulmuşlardır.

Aḥbārda gelmişdür ki: Sulṭān Melik Şāh-ı Selçūḳī, bir gün Zinde¹⁶³ kenārında şikār iderdi. Bir merḡ-zāra irişüp bir miḳdār cihet-i istirāḥat için atından indi. Melikūñ mülāzımlarından bir ḡulām ki melikūñ ḥāş ḥācibi idi. Gördi ki şu kenārında bir gāv otlar büyürdi. Tā ki anı zibḥ idüp etinden bir miḳdārın kebāb eylediler. Ve ol gāv bir 'acūzenūñ idi ki dört baş yetim ile anuñ südi birle geçinürler idi. Pīrezen ol vāḳi' adan ḥaberdār olıcağ kendüsinden gidüp bir köprinūñ başına geldi ve melike muntazır durdı. Tā ki sulṭānuñ kevkebe-i devleti ve debdebe-i 'azameti irişecek fi'l-ḥāl yerinden durup şāhuñ 'inānın dutdı. ḡulām-ı ḥācib bunı göricek men' için diledi ki: "Anı tāziyāne ile ura. Sulṭān incitme mazlūm u [29a] bī-çāreye beñzer. Anuñ zūlmi neden ve kimden feryād ider görelüm." didi. Pes yüzün pīrezeneye eyleyüp: "Ey bī-çāre söyleye." didi. "Pīrezen şol ḥükm ile ki mazlūm olan sözünde dilir olur dimişlerdür. Cerb zebānın küşāde idüp eger benüm dādımı işbu Zinde köprisi üzerinde alı virmez iseñ celāl-i eḥadiyyet 'izzeti ḥaḳḳı için sıraṭ köprisi üzerinde tā kendü inşāfımı senden almayam. Muḥāşamat elini senūñ dāmeniñden kütāh itmezem. Fikr eyle bu iki köprinūñ ḳaḅsın iḥtiyār idersün?" Didi:

Beyt

انصاف خود و دادمن امر و زیده

بدهی به از ان بود کی بستانندت¹⁶⁴

Sulṭān anuñ sözi mehābetinden piyāde olup didi ki: "Ey pīrezen! Zinhār ol köpride cevāba benüm tāḳatim yoḳdur. Hemīn söyle ki saña kim güç itmişdür?" Pīrezen didi ki: "Ey melik! İşbu ḡulām ki ḥuzūruñda 'uḳūbetim için tāziyāne çekmişdür. 'Iyşım çeşmesini mükedder idüp bir gāvūñ südiyle ki ben ve yetimlerüm anuñla ma'ışetimiz müheyyā

¹⁶² "Mazlumun duası seni hedefine götürür, bütün hayatını mazlumların yardımında geçir."

¹⁶³ Bu kelime Ahlāk-ı Muhsinî'nin metninde zinderüt olarak geçmektedir. Bk. Demirkol, 2019: 152.

¹⁶⁴ "İnsaf et bana hakkımı ver bugün, şimdi vermen alınmasından yeğdir."

olurdu.” Anı zibh idüp kebâb eyledi. Melik Şâh buyurdu ki: Ol gulâmı siyâset idüp ol mâ’da gâvuñ ‘avzına yetmiş gāv virdiler. Pes niçe müddetden soñra Melik Şâh âhirete rihlet eyledi. Ve henüz ol pîrezen hayâtda idi ki bir gice ol melik [29b] kabri üzerine gelüp ve rüy-ı niyâzı kıbleye idüp didi ki: “İlâhî, senüñ bu bir kuluñ ki işbu türâbuñ içindedür. Şol vaqıtde ki çâresiz idüm benüm elüm dutmuşdur. İlâhî, şimdi bu çâresizdür. Kendü faẓluñla buña destgîr ol. Ben dermânsız idüm ol maḥlûkiyyet ‘acizliğı ile nefsi baña bağışladı. Bu zamân ol dermânsızdur. İlâhî ḥālîklıgıñ kuvvetiyle kendü luḥfuñı anuñ üzerine bağışla.” ‘Ābidlerden birisi Melik Şâhı vâkı‘asında görüp su’âl eyledi ki: “Ḥaḳḳ sübhānehū ve te‘ālā senüñle ne ‘amel eyledi?” Buyurdu ki: “Eger ol pîrezei dād-ḥ’āhuñ du‘āsı benüm feryādıma irmeseydi. Ne mümkün idi ki ‘uḳūbet-i ‘iḳābınuñ çengālinden ḥalāş olaydım.”

کفت که بر ره کذران کنده پیر

کر بد عایم نشدی دستگیر¹⁶⁵

بی نظر مرحمت پادشاه

حال من غمزده بودی تباہ¹⁶⁶

داد من او را بد عاره نمود

فیض دعایش درر حمت کشود¹⁶⁷

Neşr: ‘Adlūñ bir rükni daḥi ḥükm-i ilâhîyi ḥıfz itmekdür. Ya‘nî her bir ‘adli ki eyleye aḥkâm-ı şer‘a muḥābiḳ olmaḳ gerek. Ḥışmda ve rızâda cānib-i Ḥaḳḳı ferāmüş itmeye ki anuñ emri dükeli emirlerden üstündür. Her kimse ki Ḥaḳḳ te‘ālā’nuñ emründen baş döndürmeye, hîçbir şahş anuñ ḥükmünden yüz çevirmez.

Beyt

هر جا که پادشاهی و سلطان سروریست [30a]

محکوم استان در کبریای اوست¹⁶⁸

Neşr: Naḳıdür ki Me’mün ḥalîfe zamânında bir şahş bir günâh işleyüp firâr itmişdi. Anuñ birâderini Me’mün ḥuzûrına getürdiler. Buyurdu ki kendü birâderini ḥazır getüre. Eger getirmez ise anı katle irişdüreler. Ol şahş didi ki: “Ey ḥalîfe! Eger senüñ ‘āmilūñ beni katl itmek dilese ve ḥalāşım için aña ‘alâmet gönderseñüz ol ‘āmil beni ḥalāş ider mi

¹⁶⁵ “Yolcuya dedi ki o yaşlı kadın duasıyla elimden tutmasaydı.”

¹⁶⁶ “Padişahın merhamet nazarından uzak, ağlayan gönlümün hali perişan olurdu.”

¹⁶⁷ “Çünkü adaletiyle bana dua kıldı ve ben onun duasıyla hakka kavuştum.”

¹⁶⁸ “Nerede bir izzet ve saltanat varsa hepsi onun dergahında bir memur ve mahkum gibidir.”

yoħsa itmez mi?” Haliŕfe: “Halāş ider.” didi. Pes ben bir pādişāhdan hūkm getürdim ki sen anuñ ‘ināyetiyle hūkm eyleyesin ki beni halāş eyleye. Me’mūn didi ki: “Senūñ nişānuñ kanğısıdır?” Didi ki: “Benüm nişānum budur ki; Hağğ celle ve ‘Alā kelāmı kadīminde buyurmuşdur: ¹⁶⁹“ وَلَا تَزُرُ وَاِزْرَةً وُزْرَ اٰخَرٰى ” Ya‘nī hiçbir kimesneyi āhir kimsenūñ günāhı için dutmayalar. Me’mūn müte’essir olup ağladı. Ve buyurdı ki: “Anı halāş eyleyeler. Zīrā mübrem hūkmi ve muħkem nişān getürmüşdür.”

Beyt

حکمی کی ان زباد کی کبریا بود

بالا تر از مقوله چون و چرا بود¹⁷⁰

حکمی کی صادرست نردیوان لم یزل

خود زهره مخالفتان کرا بود¹⁷¹

Hikāyet olunur ki: ‘Amr bin Leys, bir şāhib-ğarazuñ söziyle birisini ħabs eyledi. Ve ol kimsenūñ vālidesi anuñ aĥvālini [30b] bir kağıda taħrīr itdürüp ‘Amr’uñ yolu üzerine durdı. Çün ‘Amr ol araya iricek pīrezen ‘acele ile diledi ki kağıdı ‘Amr’a şuna. ‘Amr’uñ merkebi tünd idi ürkdi. Ve anuñ ürkmesinden ‘Amr müteğayyir olup bī-ħuzūr oldı. Buyurdı tā ol za‘ifeyi ol yerden ırāğ idüp ‘Amr geçdi yüriyüvirdi. Pīrezen bir kerre daĥı yoluñ başına gelüp ‘Amr’a muntazır oldı. ‘Amr gelüp geçerken Pīrezen ilerü gelüp feryād eyledi. ‘Amr şordı ki: “Bu kimdür?” Didiler ki: “Filān maĥbūsuñ atasıdır.” ‘Amr andan müteğayyir olup yüzün döndürüp mültefit olmadı. Pīrezen didi ki: “Ey melīk, bī-günāh oğlumuñ ħağğında senūñ hūkmūñ nedür?” Didi ki: “Yüz ħad uralar. Ve yüzün siyāh idüp şehri gezdüreler. Ve nidā eyleyeler ki her şahş ki sulţāna ‘āşī ola anuñ cezāsı budur.” Pīrezen didi ki: “Bu hūkmi sen mi idersin?” ‘Amr eyitdi ki: “Beli.” Pīrezen didi ki: “Ya hūkm-i Ĥudā, ħande gitti ki sen diledüğüñ işi işlersün? Bu sözüñ heybetinden ‘Amr’uñ endāmına lerze düşüp bī-hūş oldı. Çün kendüsine geldi. Emr idüp ol şahş zindāndan çıkarup ħil‘at-ı ħāş giydürüp sulţānuñ ħaş atlarından birine bindürüp şehri gezdürdiler ki ‘Amr bin Leys ola ki anuñ ħilāfeti ħaħırda geçüre.

Beyt [31a]

او حاکمست ماهمه محکوم حکم او

ما را چه اختیار بود حکم حکم اوست¹⁷²

¹⁶⁹ “Hiçbir günahkār başka bir günahkārın yükünü yüklenmez.” Kur’an, Zümer, 7/75.

¹⁷⁰ “O eşsiz padişah eğer ferman verirse kimse onu sorgulayamaz.”

¹⁷¹ “Eğer ezelden bir hüküm vermiş ise, onun fermanına karşı gelecek kimse yoktur.”

¹⁷² “O hükümdar biz onun hükmüne tâbiyiz, biz kimiz ki hüküm O’nun hükmüdür.”

Erkân-ı ‘adâletüñ birisi niyyet-i hâliş idüp re‘âyâya ri‘âyet eylemek ve anlaruñ eyü olmasına mâylil olmağdur. Mülükuñ her bâbda tamam-ı eseri muqarrerdür. Eger niyyet-i ‘adl ise cem‘iyyet ve bereket zâhir olur. Ne‘üzübi’llâh eger bunuñ hilâfın iderse dükeli maşşülâtdan bereket ref‘ olup ‘ağd-i cem‘iyyet munkatı‘ vü muzmañil olur. Şeyh Muşliñü’d-dîn Ravvañu’llâh rûhahu bu ma‘nâyı silk-i nazma çeküp beyân eylemişdür:

Beyt

در ان کوش تا هر چه نیت کنی
نظر در صلاح رعیت کنی¹⁷³

که سلطان اگر نیت بد کند
مهم جهانی بهم برزند¹⁷⁴

Hikâyet olunur ki: Bir gün Şâh Qubâd, şikâra çıkup leşker ü ‘askerinden cüdâ düşmişdi. Ve hevâ ziyâde germ idi. Teşnelikden bî-tâkât olup etrâfa nazar iderdi. Evvela ki bir sâyede âb cârî olup aña ibrişim dir idi. Nâgâh irâqdan bir qaraltu görüp Rağşın ol cânibe sürüp gördi ki bâdiye ortasında bir köhne çadır kurulmuş. Ve haymenüñ sâyesinde bir pîrezen kendü kıızıyla oturmuş. Qubâd Şâh ol araya iricek Pîrezen taşra gelüp Qubâdı atından indürdi. Ve ta‘âm-ı mâhazırdan önüne getürüp Qubâd tenâvül buyurdi. [31b] Ba‘de’t-ta‘âm uyhu galebe eyleyüp hâba vardı. Çün uyğudan bîdâr oldı. Gördi kim bî-vaqt olmuş. Ve hem ol gicede anda qalmağa niyyet eyledi. Ağşam olıcağ şahrâdan bir gāv geldi. Ve pîrezenüñ kıızı ol gāvı sağup bî-nihâye süd hâşıl oldı ki Qubâd Şâh ‘acebe kıldı. Kendüye eydür bu cemâ‘ât anuñçün şahrâda olmağı ihtiyâr iderler ki ahvallerine kimse muṭṭali‘ olmaya ve bu deñlü südi her gün bir gâvdan alurlar. Eger hefte bir gün cem‘ eyledikleri südi sulṭâna virseler bunlaruñ mālına hâlel irmez ve hâzîneye dañi yardım olur. Pes niyyet eyledi ki dârü’l-mülküne varıcağ ol murâza‘ata re‘âyâ üzerine naşb eyleye. Çünkim şabâñ oldı Pîrezen’üñ kıızı ol gāvı sağdı. Ve feryâd iderek mâderi önüne gelüp didi ki: “Ey mader, yüzüñi du‘âya getür ki pâdişâhumız zulme niyyet eylemişdür.” Qubâd Şâh ta‘accüb idüp didi ki: “Neden bildüñ?” Didi ki: “Her şabâñ bizim gāvımız vâfir süd virirdi bugün gâyet ile az virdi. Her gâh ki pâdişâh niyyetin zulme eylese Haqq sübhânehü ve te‘âlâ ol vilâyetden bereketi ref‘ ider. Qubâd rast gidüñ.” didi. Ve ol niyyet gönülünden dūr idüp duğtere var gāvıñ işiñde ol didi. Pes duğter yerinden durup gāvı bir kerre sağup bisyâr süd hâşıl oldı [32a] dönüp anasına geldi. Ve pâdişâhuñ niyeti hayra olduğınuñ

¹⁷³ “Buna çalış ki senin niyetlendiğın şeyler halkın yararına olsun.”

¹⁷⁴ “Bir sultanın niyeti kötü olursa, dünyadaki önemli şeyler alt üst olur.”

beşâretin irişdüdi. Bu nükte’i anuñçün dimişlerdür ki ‘ādil pādişāh ebr-i bārendeden ve āfitāb-ı tābendeden yigrekdür. Nitekim ferdūsı bu ma‘nāyı nazm eyledi:

Beyt

هزار نم کز ابر بهاران بود
در اندیشه شهریاران بود¹⁷⁵

چو بد کردد اندیشه پادشاه
نیابد زمین نم بوقت از هوا¹⁷⁶

چو عادل بود شه ز سختی منال
که عدلش بهست از فراخی سال¹⁷⁷

Ve hem bu ma‘nāda getürmişlerdür ki: Behrām-ı Gūr bir vaqıtde ki hevā gāyetde germ idi. Seyr iderek bir bāğa geldi. Ve ol bāğuñ bāgbānı anda hāzırıdı. Behrām didi ki: “Ey pīr! Bāgbān bāğuñda enār var mıdur?” Pīr didi ki: “Belī.” Behrām, bir qadehi enār şuyı ile pūr ile getür didi.” Pīr fi’l-hāl gidüp bir qadehi āb-ı enār ile pūr idüp Behrām’a şundı. Behrām anı nüş idüp didi ki: “Ey pīr! Bāğuñdan bir yılda ne miqdār maşşül alursın?” Didi ki: “Üç yüz altun.” Behrām eyitdi: “Hiç dīvāna hārac virir misin?” Pīr eyitdi: “Pādişāhımız meyve dırahtlarından māl ve zirā’atden ‘öşür almaz. Behrām kendüyle endişe kıldı ki memleketde bāğ bī-hadd Ve her bāğda dıraht mālāyu‘ addür. Eger bāğlaruñ [32b] maşşülünden onda birin virirler ise hāzıneye bī-nihāye māl hāşıl olup re‘āyāya daği çendān ziyān irmez. Pes emr eyleyem bāğlaruñ maşşülünden şimden şoñra hārac alalar.” Behrām didi ki: “Ey pīr! Bir qadeh daği enār suyundan getür.” Bāgbān gidüp niçe müddetden şoñra bir qadeh şu getürdi. Behrām didi ki: “Ey pīr! Nevbet evvelde varduñ ve tiz geldüñ. Bu kerre ziyāde intizār itdürüp evvelkiye münāsib şu getürmedüñ pīr bilmedi ki ol süvār Behrām’dur.” Didi ki: “Ey civan! Günāh benden degül belki pādişāhdandur ki bu vaqıtde kendü niyyetini tağyir idüp zulm endişesini hātırđan geçürmişdür. Lā-cerem meyvelerden bereket gidüp nevbet evvelde getürdüğüm bir enārdan hāşıl olmuşdı. Şimdi on enārdan anuñ berāberi şu hāşıl olmadı.” Behrām bu sözden müte’essir olup ol fikri hātırđından taşra sürdi. “Ey pīr! Bu kerre daği āb-ı enārdan bir miqdār getür.” Pīr bağuñ içine gidüp fi’l-hāl hāndān taşra gelüp āb-ı enārdan memlü bir

¹⁷⁵ “Bahar bulutlarından gelen en ufak yağmur damlası; sevgililer şehrini canlandırmak düşüncesiyle yere düşmüştür.”

¹⁷⁶ “Eğer bir padişahın düşüncesi kötü olursa; gökyüzünden yere bir damla su bile zamanında gelmez.”

¹⁷⁷ “Eğer padişah adaletli ise kıtlıktan şikâyet etme ki; padişahın adaleti, verimli bir mahsul ve verimli bir yıldan daha iyidir.”

ķadehi Behrām’uñ eline şundı. Didi ki: “Ey süvār! ‘ Aceb hāletdür ki pādişāh ‘ ale’l-fevr ol zulum niyyetini tağyār idüp fi’l-hāl eşer-i bereket zāhir oldı ki bu dükeli şu bir enārdan müyesser oldı.” Behrām şüret-i hāli pīre hikāyet eyleyüp anuñ tağyārini āşikāre didi. Ve bu söz ol melik-i devletmendden rüz- [33a] gār şafhası üzerine yādīgār ķaldı. Tā ki selātin bu sözden pend-pezīr olup re‘āyā üzerine şalāh niyyetin eyleyeler.

Beyt

هر شاه کی او نیت خود راست کند

یا بد ز خدای آنچه در خواست کند¹⁷⁸

Ve hükemā dimişlerdür ki: “ Adl bir hūb haşlet ve zulum zışt fikretdür. ‘ Adlūñ neticesi melikūñ beķālīgına ve memleket vüs‘atine ve hazāyin ma‘mūr olup ķurā vü bilāduñ ābādān olmasınadır. Ve zulumūñ şemeresi melikūñ zevāline ve memālik harāb olmasınadır.” Veşāyā-yı hūşenk İbn siyāmekde mezkūrdur ki kendü oğlına buyurur ki: “Ey oğul! Zulum āyetini maṭmūs ve cevr rāyetini menkūs eyle.” Ve sitem irmiş mazlumlarıñ āhından ve miḥnet çekmiş mağrumlarıñ nāle vü zārından perhiz ve hāzer eyle ki ulular dimişlerdür:

Beyt

انچه یک پیر هزن کند بسحر

نکند صد هزار تیر و تبر¹⁷⁹

Zulum ve sitem endişe eylemek ‘ākıbetūñ veḥāmetine ve hātimetūñ sū’indendür. Zīrā ki cevr ü sitem ni‘metūñ tebdiline ve devletūñ tağyārine sebebdür.

Beyt

از رعیت کسی کی مایه ربود

بن دیوار کند بام اندود¹⁸⁰

Erbāb-ı hikmet bu mesele münāsib ve ehl-i zāhir buña muvāfiķ bir hikāye getürmişlerdür ki: Sultān Maḥmud erkān-ı devletine [33b] ve a‘yān-ı salṭanatına didi ki: “Zamānda vāķi‘ olan ādemīlerūñ ednā ile ve ziyāde aḥmaķını zāhir ü peydā eyleñ.” Ol dergāhuñ uluları hükemā vü nüdemādan ve hoş-ṭab‘ u zīyreklerden memleketūñ eṭrāf u iknāfına gönderdiler. Ve anlar her cānibe müteveccih olup buncılayın bir şahşı bulmasına meşgūl oldılar. Āḥir bir şahşı gördiler kim bir dıraḥtuñ budāğına çıķup tīr ile oturduğı şāhuñ dibin keser ma‘lūm idindiler ki ol şāh kaṭ‘ olıcaķ elbetde ol şahş ol bülend şāhuñ

¹⁷⁸ “Her padişah ki iyi ve hayır ile niyet ederse; Allah onun muradını verir.”

¹⁷⁹ “Yaşlı bir kadının sabah ettiği beddua, yüz bin tane ok ve baltadan daha etkilidir..”

¹⁸⁰ “Halkından makam çalan bir padişah duvar kazıp çatı yapan gibidir.”

üzerinden yer üzerine düşerse farazā hezār canı daḡı olursa birisi selāmet kurtulmaz. Dükeli ittifāḡ eylediler ki ‘ālem ḡalkında bundan eblehrek kimse olmaya. Pes anı dutup sulṡān ḡużūrına getürdiler. Ve şūret-i ḡāli ‘arza yetiřdürecek buyurdu ki andan daḡı bed-ter ebleh vardur. Didiler ki: “Sulṡān anı beyān buyursun.” Didi ki: “Bir zālīm ḡākīm olsa ve cevr ü te‘addī elini kendü ra‘iyyetine dırāz eylese bu sebep ile kendüsi menküb ve periřan-ḡāl olur.”

Beyt

رعیت چو نجیند و سلطان درخت
درخت ای پسر باشد بیخ سخت¹⁸¹

تبر بربران درختی مزن
کی بالای شاخش کرفتی وطن¹⁸²

که چون سست کردید بیخ درخت
ز پای اندر اید بیک باد سخت¹⁸³ [34a]

کسی کر جفا و ستم میکند
یقینست که بیخ خود میکند¹⁸⁴

ḡāce İmam ki “ḡaṡīb-i Medeni” dirler idi. Emāli’nde mezkürdur ki Semerḡand Suḡdında bir zālīm vardı ki ḡalāyıḡ anuñ cefāsından ‘azābda ve nihāyetsiz ta‘addisinden şikenc ‘iḡābda idiler. Çün anuñ ‘adāveti ve zūlm-i şikāyeti ḡazret-i āferīde-kāruñ bārgāhına ziyāde vāḡi‘ olıcaḡ bir gice kendü penceresinde taḡt üzere yatmış idi ki nāḡāḡ hevādan bir tīr ařaḡa gelüp anuñ sīnesine doḡundu. Ancılayın ki arḡasından ḡüzer idüp fi’l-ḡāl helāk oldu. Çün řabāḡ oldu. Ol tīr te’şīri sīnesinden çıkarıp ol tīr üzerinde bu beyti yazılmış buldılar:

Beyt

تیغی و البغی سهام ینتظر
انفذ فی الاضلاع من و خز الابر¹⁸⁵

¹⁸¹ “Aḡaçta tebaa kök sultan gövdedir, oḡul aḡaç kökleriyle sağlamdır.”

¹⁸² “Aḡacın dalına çıktıysan eḡer sakın o aḡacın köküne balta vurma.”

¹⁸³ “Aḡacın kökü zayıf olur ise sert bir rüzgar ile devriliverir.”

¹⁸⁴ “Zulüm ve haksızlık eden bir kimse kendi kuyusunu kendisi kazar.”

Ya‘nī sitem idersin ve sitemkârlar için tîrler mu‘arrerdür ki a‘zâda sözünden da‘hî tîz geçer. Ve ululardan birisi bu ma‘nâyı nazm üzre beyân eylemişdür:

Beyt

هان ای نهاده تیر جفا بر کمان ظلم
اندیشه کن زنا وک دلدوز در کمین¹⁸⁶

کر تیر تو ز جوشن فولاد بگذرد
پیکان اه بگذرد از کوه آهنین¹⁸⁷

Nazm

بترس از تیر باران ضعیفان در کمین شب

که هر که از ضعف نالانتر قوی بر زخم پیکانش¹⁸⁸ [34b]

بترس از اه مظلومی که بیدارست خونبارد

”خوش تو هفته به بالین تواید سیل بارانش¹⁸⁹”

¹⁸⁵ “Sen zulmediyorsun. Zalimler uzva iğneden daha hızlı saplanan oklara hedef olurlar.”

¹⁸⁶ “Ey zulüm yayına cefa oku takan, pusuda gönül okundan sakın.”

¹⁸⁷ “Senin okun sert çeliği delerse ah oku demirden dağları deler.”

¹⁸⁸ “Zayıfların gece ağlamasından kork, zayıfın ağlaması ok darbesinden etkilidir.

¹⁸⁹ “Seherde kan ağlayan mazlumun âhından kork, yumuşak yatağına onun gözyaşı seli akar.”

Bāb-1 Şānzdehüm: Der-‘ Afv

“Afv, mücrimlerin ve günahkar olanların ‘uğubetini terk eylemektir. Hālet-i kudrette ve bu haşlet cümle-i haşâyil üzerine fazîletde fāyîkdür. Haqq sübhānehü ve te‘ālā peygamber Hāzretine şalla’llāhu ‘aleyhi ve ālihī ve sellem bu haşlet ile emr eyledi ki: “Şıfat-ı ‘afvı hātırında dut. Ve saña nisbet eyleyenlerin günāhlarından geçmesini ‘ādet idin.” Bu sebebdendir ki Hāzret-i risālet-penāh Mekke-i Mu‘azzama-i fetḥ eyledüğünde şanādīd-i Kureyş ki ol hāzrete envā-ı ızā vü azār irişdürmüşler idi. Cümlesini āzād idüp انتم الطلقاء buyurdılar ve anların göñüllerini ‘afv şemeresiyle şād buyurdu.

Beyt

ما عادت خود بهانه جویی نکنیم

جز نیکویی و نیک خوئی نکنیم¹⁹⁰

و انها کی بجای ما بدیها کردند

ما با یشان بجز نکویی نکنیم¹⁹¹

Hükemā dimişlerdür ki: “Günāh her ne deñlü ‘azīm olur ise ‘afv idicinün fazîleti andan ziyāde yücedür.” Getürmişlerdür ki günāhkarlardan birisi mülük-ı ‘Arabdan bir melikün öñüne geldi. Hālbuki ol melikün akrabāsından niçe kimesneleri katl itmişdi. Melik eyitdi: “Hayli cür’etdür ki bu deñlü günāhlarıyla baña ve benüm ḥıṣāvendime senden şadır olmuşdur. ‘İkāb-ı ‘afvıyetimden [35a] ḥavf itmeyüp ḥuzūrıma gelesin.” Eyitdi ki: “Ey melik! Senün ḥuzūruña gelmege cür’et ve ‘uğubetünden ḥavf itmedüğüme ḥikmet oldur ki benüm günāhum her ne deñlü çoğ ise senün ‘afvun anlardan ziyādedür.” didi. Melik anuñ cevābın pesend idüp ve günāhlarını ‘afv eyleyüp ‘ināyet-i mevāhibete müstaḥzır eyledi. Melikün maḥremlerinden birisi didi ki: “Ey melik! Buncılayın ḥaşmuñ üzerine ki kadir olduñ. Andan intikām almadıñ sözine firīfte olup anı ḥalāş buyurmağa sebep ne?” Didi ki: “Kendimle te’emmül eyledim. Eger andan intikāmum alsam benüm nefsim şād olup şaḳīlik bulurdu. Ve anı ki ‘afv eyledim. Anuñ göñli şād olup dünyāda baña nık-nāmlık ve āhirette şevāb-ı bī-şümār ḥāşıl oldu.”

Beyt Mışra‘

در عفو اذیتست کی در انتقام نیست¹⁹²

¹⁹⁰ “Bizim âdetimiz bahane bulmak değildir, iyilik ve iyi davranmaktan başka bir şey yapmayız.”

¹⁹¹ “Onlar ki bize kötülükler yaptılar, biz ise onlara iyilikten başka bir şey yapmayız.”

¹⁹² “Affetmekte öyle bir tat var ki, intikam almakta yoktur.”

Me'mūn ḥalifeden menḳūldür ki ādemīlerūñ ma' lumlari olsaydı ki mücrimlerūñ cināyetlerin 'afv eylemede ne lezzet olup ve günāhlarundan geçdügimūñ behcetini bilenlerdi. Herayine benüm dergāhuma günāh tuḥfesinden ğayrı nesneyi getürmeyelerdi.

Beyt

مجرم کر این دقیقه بد اند کی دم بدم
مارا چه لذتیتست ز عفو کناهارکار

همواره ارتکاب جرایم کند بعمد [35b]

پیوسته نزد ما کنه ارد باعتذار¹⁹³

Neṣr: İskender Aristo'dan şordı ki: "Filān günāhkār ḥaḳḳında ne dirsini?" Ḥakīm didi ki: "Ey melik! Eger günāh olmasa şıfat-ı 'afvuña bir bihter-i fażiletüdür. Hiçbir şahşdan zāhir olmazdı. Pes günāh 'afvuñ āyinesi olup günāhkār anuñ zūhūr sebebinuñ şıfatı olmuştur."

Beyt

کناه ایینه عفو رحمتت ای شیخ
مبین بچشم حقارت کناهارکارا نرا¹⁹⁴

İskender didi ki: "'Afv ne vaḳitde nigū münāsibdür? Aristo: "Şol ḳudret ü zafer vaḳtinde ki ḥaşmuñ üzerine şükür-güzārlıḳ 'afvıyla zafer bulasın." didi.

Ḥikāyet olunur ki: Bir pādişāh, kendü düşmeni üzerine zafer bulup anı esir eyledi. İttifāḳ anı mū'riş ü 'itāba getürdiler. Pādişāh andan şordı ki: "Kendüñi nice görürsin?" Cevāb virdi ki: "Ḥaḳḳ te'ālā bir nesne'i ki dost dutunur ol 'afvdur. Ve sen bir nesneyi dost dutunursın ki ol zaferdür. Pes Ḥazret-i 'izzet ki dost dutunduğın zaferi saña erzānī buyurdı. 'Afvu ki ol ḥazret dost dutunur. Sen anı yerine getür." didi. Pādişāha bu söz be-ğāyet pesend gelüp anı āzād eyledi. Pes mülük-i cihāndārlara lāzımdur ki mücrimlerūñ ef'āl-i ḳabāyihinden geçüp dil-i bī-ğillerini şād idüp ḳudret-i şükrānesiyle ḥacl-i günehkārlaruñ intikāmı üzerine 'afv-ı beşāretini eyleyeler [36a] ki kişver-güşā-yı selātinlerūñ 'ādeti ve 'ālī-rāy-ı pādişāhlaruñ ṭarīḳası böyledür.

¹⁹³ "Eğer günahkâr bu dakikada bunu bilse ki, her an günahkârları affetmek bizim için ne kadar tatlıdır; sürekli bilerek suç işler ki, sürekli kendini affetmek için bizim yanımıza gelsin."

¹⁹⁴ "Ey padişah, günah af ve rahmet aynasıdır; o yüzden günah işleyenleri küçümseme."

Beyt

زابتدای دور عالم تا بعهدی پادشاه

از بزرگان عفو بودست از فرودستان کناه¹⁹⁵

Hikāyet olunur ki: Pādişāh muḳarrebelerinden birisi, bir günāh idüp te`dīb ü ta`zīb ma`razına düşmişdi. Bir gün ol melik ḥavāşdan birisiyle ol mücrimüñ ḥuşūşında meşveret eyledi. Ol şahş didi ki: “Eger ben ḳuluñ pādişāh yerine olaydım aña siyāset ḥükmin eylerdim.” Şāh eyitdi: “Şimdi sen benüm yerimde degülsün. Benüm fi`lim anı iḳtizā ider ki senüñ ḳavlüñe muḥālif iş işleyem. Ve ben anı `afv eyledüm. Egerçi ki andan günāh-ı bed daḫi şadır oldıysa zīrā benüm `afvım anuñ günāhundan yigrekdür.”

Beyt

کر عظیست از فرودستان کناه

عفو کردن از بزرگان اعظمست¹⁹⁶

Ve her gāh ki bir kimseden bir günāh şadır olsa te`emmül idüp bilsün ki kendüsi daḫi Ḥudā-yı te`ālānuñ `afvına muḥtacdur. Pes aña vācibdür ki günāhkārlardan kendü `afvını diriğ eylemeye. Tā ki Ḥudāvend-i te`ālā daḫi kendü `afv u raḥmetini aña erzānī buyura.

Beyt

اگر توقع بخشایش خدا داری

ز روی عفو و کرم بر کناهکار بخش¹⁹⁷

Terceme Li-mü`ellifihī

Ḥudānuñ luḫfına ümmīd iderseñ

Günehkārı keremden eylegil `afv [36b]

Hikāyet olunur ki: Bir pādişāh birisine bir `amel göndermişdi. Ve ol şahşdan pādişāhuñ ṭab`ma lāyık u münāsib olmayan fi`l şadır oldı. Pādişāh anı ma`zül eyleyüp bend-i girān ile anı pāy-ı taḫta getürdiler. Pādişāh `ikāb u ḫitāba āgāz idicek ol bī-çāre didi ki: “Ey şāh, yarın seni rabbü`l-erbāb ḥuzūrında maḥall-i `itāba getüricek endīşe eyleme ki ol vaḳitde ne nesneyi dost dutunursın? Şāh: “`Afv-ı ilāhīyi dilerim.” didi. İmdi benüm ḫaḳḳumda `afvı emr eyle ki `afv-ı ilāhī pādişāhlaruñ `afvına göre baḫludur.”

¹⁹⁵ “İnsanoğlunun ilk yaratılışından padişahın zamanına kadar büyüklerin alışkanlığı affetmek, alçakların alışkanlığı ise günah işlemek olmuştur.”

¹⁹⁶ “Eğer günah ve suç işlemek alçaklardan beklenirse; günahları affetmek de büyüklerden beklenir.”

¹⁹⁷ “Eğer Allah’tan seni affetmesini beklersen, sen de büyüklük edip düşenler ve kırılanları affet.”

Beyt

من پیش تو مجرمم تو درپیش خدای
کر عفو کنی حق ز تو هم عفو کند¹⁹⁸

Pādişāha bu söz hoş geldi. Ve anı kayd-ı bendden ḥalāş idüp terbiyet birle bir
‘amele daḥi gönderdi.

Beyt

عفو فرمودن مبارک خصلتیست
هر کی دارد عفو صاحب دولتیست¹⁹⁹

دل ز نور عفو روشن میشود
وز نسیمش سینه کلشن میشود²⁰⁰

دوست دارد عفو را پروردگار
انچه ایزد دوست دارد دوست دار²⁰¹

Ve ‘afvī ḥudūd-ı ilāhī ḥaddinden tecāvüz itmeye. Belki ol maḥalde ḳahr u ḡazāb işe
gelür.

Beyt

اگرچه جر مرا حدیست شرعی
بناید داشت انجا عفو مرعی²⁰²

کی عفو اودران اجرا حدست
”بلا را حدی شرعی همچو سدست²⁰³”

¹⁹⁸ “Biz senin yanında günahkârsın sen ise Allah’ın nezdinde suçlusun; sen bizi affedersen Allah da seni affeder.”

¹⁹⁹ “Affetmek kutsal bir hediyedir; affedebilen ise büyük bir güç ve devlete sahiptir.”

²⁰⁰ “Affetme ışığından gönül aydınlanır; affetme rüzgârından kalp gül bahçesine dönüşür.”

²⁰¹ “Affetmeyi Allah çok sever; Allah’ın sevdiği şeyi sen de sev.”

²⁰² “Şu suç için kötü bir engel varsa sakın onu uygun kılmak için ayetler uydurma.”

²⁰³ “Onu affetmek sınırdan geçmektir, belaya uygunluğun sınırı bir baraj gibidir.”

Bāb-1 Heftdehüm: Der-Ḥilm [37a]

“Aḥlāk-ı ilāhiden birisi ḥilmdür. Nitekim Ḳur’ān-ı ‘azīmde beyān olunur: ²⁰⁴ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ve cümle-i enbiyā vü evliyāya bu şıfatdan bir naşib virilmiştir. Tā ol şüretüñ kuvvetiyle ğazābı ki müfsid-i imān ve pīş-rev ü ‘asker-i şeytandır. Şanmışlardır ki ḥadīş-i Nebevīde vāriddür ki: “Ḳavī-terin şümā ne ol kimsedür ki ādemileri atarlar ve kendü nefislerine mālīk olurlar.”

Beyt

مردی کمان میر که بزورست و پر دلی

با خشم اکر دار بی دانم کی کاملی²⁰⁵

Kitāb-1 İncilde mezkūrdur ki mülūka vācibdür ki ḥilm ile kendü nefislerine riyāzet vireler. Ve ḥikmetde olanları kendülerine rām idüp ve her bir nesneyi ki gūş eyleyeler. Rızālarına muvāfiq olmaz ise daḥi ḥışm eylemeyeler. Zīrā ki anlaruñ kuvvet ü tuvānālīqları olup ḥükmünde vezīr destinde olanlar anlara muṭī‘ lerdür eger anlaruñ her bir kavline ve fi‘ line ḥaşem iderler ise bi’l-küllīye yerlerinden dūr u perākende olup mülk ü memālīkde revnāk u fer kılmaz. Buña münāsib dimişlerdür ki:

Beyt

بر دیاری خزینه خردست

هر کر احلم نیست دیو ددست

دیو نبدست حلم اکر دانی

غضب از دست اوست زندانی²⁰⁶

Ve merd-i ḥilm oldur ki ğazāb-ı sebīli tağları yerinden gidermege mümkün iken ve ḥışm āteşi kūh-ı Elbruz’a yaqmağa qābil iken kendüye [37b] te’şir itdürmeye. Pes pādīşāh-ı ‘ādil oldur ki şıfat-ı ḥilmi kendüye zīver idinüp ‘ālemi fesāda viren ğazāb āteşini kendüden gidere.

Beyt

چو حلم اندر امد غضب کشت پست

غضب را همین بر دباری شکست²⁰⁷

²⁰⁴ “Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Kur’an, Nur, 62/64.

²⁰⁵ “Zannetme ki mertlik güç, kuvvet ve cesaret ile ölçülür; öfkene yenilirsen bilge olduğunu anlarım.”

²⁰⁶ “Eğer sabrı doğru kullanabilirsen devleri onunla bağlayabilirsin; gazap ile öfke sabrın zindanında hapis yatar.”

²⁰⁷ “Sabır geldiğinde gazap ve öfke alçak bir konuma düştü, öfke ve gazabı kıran bu sabır oldu.”

ستون خرد برد باری بود

سبک سر همیشه بخواری بود²⁰⁸

Neşr: Süleymān Varrak’dan naql olunmuşdur ki: Bir gün Me’ mün’uñ hizmetinde idüm ki yâkutdan bir nigîn gördüm ki anuñ uzunluğu dört barmaq miqdârı ve inlülügi iki engüşt kadarı varidi. Ve şafâ vü rüşenlikde hürşid-i tâbân ve nâhid-i dirahşân gibi idi. Pes bir zergere emr idüp didi ki: “Bir hâtem-düz ki bir yâkût nigîn anda durmağa mümkün ü kâbil ola. Zergere ol yâkûtı alup gitdi. Kazâ ile yine bir gün Me’ mün hizmetinde idüm ki ol engüsteri hâtırına getürüp buyurdi ki: “Zergeri hâzır getüreler.” Çün zergere Me’ mün huzûrına geldi. Gördüm ki anuñ endâmına lerze düşüp reng-i rûyı gitmişdi.” Me’ mün zergere sebeb-i teğayyürin su’âl kıldı. Didi ki: “Halife baña emân virirse söyleyem. Halife zergere emân viricek zergere ol nigîn-i yâkût dört pâre olmuş getürdi eydürdi halife engüsteri-i tamâm düzdüm. Diledim ki nigîni anuñ üzerine koyam. Hiţâbla nigîn elimden düşüp ura doqıncaq dört pare [38a] oldı.” Me’ mün tebessüm idüp didi ki: “Var bunları dört yüzük ile daği baña getür. Ve senüñ bunda hiç günâhuñ yokdur. Ve bu şüret ki Me’ mün’dan vâki’ oldı. Gâyet halimliğinden idi.”

Beyt

حلم سرمایه کمال بود

سبب عزت و جلال بود²⁰⁹

حلم شادی فزا هر خجلست

موم یابی هر شکست دلست²¹⁰

Nüşirevân, Büzürcmihir’den şordı ki: “Hilm nedür?” Didi ki: “Ahlâk h’ânınuñ nemekidür. Ancılayın ki nemeksiz hiçbir ta’am lezzet virmez. Ve hiçbir mağlûk hımsiz cemâl göstermez.” Nüşirevân didi ki: “Halim kimdür?” Didi ki: “Halimüñ üç nişânesi vardur: Birisi oldur ki: “Eger bir türş-rüy ve saht güy anuñla sühan-ı telhi miyâne getürse anuñ berâberinde cevâb-ı şirini zebâna getüre. Ve eger bir gayrı fi’l ile anı rencide eylese anuñ izâsına bedel kerem ü ihsân göstere.”

Beyt

با تو کویم کی چیست غایت حلم

هر کی زهرت دهد شکر بخشیش²¹¹

²⁰⁸ “Bilgeliğin direği sabırdır, düşüncesiz ve aptal kişi her yerde küçük düşürülür.”

²⁰⁹ “Kemale ermenin yatırımı sabretmektir; büyüklük ve ihtişamın sebebi sabırdır.”

²¹⁰ “Her utaç duyan kulu sevindiren şey sabretmektir, her kırık gönlün merhemi sabırdır.”

²¹¹ “Hilim nedir sana anlatacağım, sana zehir verenlere şeker ver.”

کم مباش از درخت سایه فکن
هر کی سنکت زند را بخشش²¹²

انکه بخراشددت جکر بجفا
همچو کانی کریم زر بخشش²¹³

Neṣr: İkincisininüñ ‘alāmet oldur ki ol kimsenüñ kim hıṣm āteşi ‘aynında yaluñlanup anuñ saṭvet ü ğadābı şūret-i ğāyete irse hāmūş olur. Bu ise göñlüñ iṭmi’nānına [38b] ve rūḥuñ teskīnliğine delīldür. Rāh-ı dīne sālīk olan dervīşler bu nev‘le ğazābuñ def‘ine ‘ilāc itmişlerdür. Ve üçüncününüñ nişānesi hıṣmı hazm eylemekdür. Şol kişiden kim fi’l-vāki‘ ‘uḳūbete müstaḥaḳ ola.

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Nevbāve-i büstān-ı velāyet ve pākīze-i bāġistān-ı hidāyet sıbt-ı nebī ve naḥl-i velī Hüseyn İbni ‘Ali raḍıyallāhu anh mühimmātlardan bir cem‘ ile ekl-i ta‘ām için sofrā kenārında oturmuşlardı. Ol ḥazretüñ ḥādimi kāse ile ıssı aş getürürken ziyāde dehşetinden ayaġı kenār-ı bisāta ilişüp kāse ile aş ol ḥazretüñ başı üzerine düşüp ve içinde olan ruḥsāre-i mübāregine döküldi. Ḥazret-i Hüseyn vech-i te’dībden ne ān ki rüy-ı ta‘zībden ḥādımüñ yüzine baġdı. Ve ḥādımüñ ziyānından bu āyet-i kerīme cārī oldı: ²¹⁴ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ buyurdı ki: “Hıṣmı hazm eyledim. Ḥādım, ²¹⁵ وَالْعَافِينَ عَنْ وَاللَّهِ يُحِبُّ ²¹⁶” didi. Buyurdı ki: “Seni ‘afv eyledim.” Ḥādım tamām bu āyet oġudı: “²¹⁶” Buyurdı ki: “Seni kendü mālımdan āzād eyleyüp ve senüñ ma‘išetüñe lāzım olanını anı zimem-i keremime lāzım kıldım.”

Beyt

بدی را مکافات کردن بدی
بری اهل صورت بود بخردی²¹⁷

بمعنی کسانى كى بى برده اند
[39a] ²¹⁸ بدی دیده و نیکویی کرده اند

Aḥbārda gelmişdür ki Ḥazret-i ‘İsā ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selāmdan su’āl eylediler ki: “Dükeli yaramazlaruñ bed-teri nedür?” Buyurdılar ki: “Ḥaşemdür.” Ve yine

²¹² “Sen taş atıldığında meyve veren gölgeli ağaçtan aşağı kalma.”

²¹³ “Yüreğini yaralayan kimseye sen bir cömert maden gibi altın ver.”

²¹⁴ “Öfkelerini yenenler.” Kur’an, Ali İmran, 134/200.

²¹⁵ “İnsanları affedenlerdir.” Kur’an, Ali İmran, 134/200.

²¹⁶ “Allah, iyilik edenleri sever.” Kur’an, Ali İmran, 134/200.

²¹⁷ “Kötülüğe, kötülükle yanıt vermek, görüntüye göre karar veren insanların açısından bilgeliktir.”

²¹⁸ “Gerçek anlamda bu dünyanın ve dünyadaki olan bitenlerin anlamını bilen ve keşfeden insanlar, kötülük görüp buna karşılık iyilik yapmışlardır.”

didiler ki: “Ġazāb-ı ilāhīden ne nesne ile emīn olmağa mümkin ü kabildür?” Buyurdı ki ġazāb ve ħıṣmını terk eylemekle ve Ĥazret-i Mevlevī Meṣnevī’sinde bu ma‘nayı beyān eylemişdür:

Beyt

کفت عیسی رایکی هشیار سر
چیست در هستی ز جمله سعبتز²¹⁹

کفت ای جان سعبتز خشم خدا
کی از و دوزاخ همی ترسد چو ما²²⁰

کفت ازین خشم خدا چه بود امان
کفت ترک خشم خویش اندر زمان²²¹

ترک خشم و شهوت و حرص اوری
هست مردی و رک پیغمبری²²²

Neṣr: Ve bilmek gerekdür ki ekṣer maḥallerde ḥilmden ise ġazāb yigrekdür. Ammā bir ġazāb ki ḥırṣ u ṭama‘ cihetinden olup veya kibr vāsıtasıyla ḥod-bīnlik olursa ziyāde mezmūmdur. Ammā dīn-i metīn ‘ilminüñ i‘lāmından daḥi ṣer‘-i mübīnün merāsım-i ḥıfzından ötüri olursa ġāyetde eyüdü. Meṣelā eger bir kiṣi kendü ḥarem-i maḥremi cināyetinden ötürü ḥilmi iḥtiyār iderse ‘uḫalā vü ṣüre‘ā ve ‘urefā mābeyninde mezmūmdur. Ve daḥi ehl-i mürüvvetün naẓarından sāḫıṭ olur. Ve merd-i kāmil oldur ki maḥall-i ḥilmi ve mevzu‘-ı ġazābı naẓar-ı ṣaḫīḡ ile temeyyüz idüp [39b] mābeynin fark eyleye. Tā ki münāsib ve cāyiz her ne ise anı işleye.

Beyt

قهر و لطف اندر محل خود نکوست
”جای کل کل باش و جای خار خار“²²³

²¹⁹ “Hz. İsa’ya akıllı ve uyanık biri sordu ki: ‘Bu dünyada en zor durum nedir?’”

²²⁰ “Dedi ki zor Allah’ın gazabıdır, bizim gibi cehennem bile korkar.”

²²¹ “Öfkenin gururuna kapılma; zira o seni özrün alçaklığına götürür.”

²²² “Gazabın olmadığı bir yumuşak başlılıkta hayır yoktur.”

²²³ “Öfke ve hilim yerinde güzeldir, güle gül ol dikene diken gibi.”

Bāb-1 Hejdehüm: Der-Ḥulḳ u Rıfḳ

“Ḥulḳdan murād hoş-ḥuyluḳ ve rıfḳdan ğaraż nermlık ve dil-cüylıḳdur. Biri mülātafet ile sāz-kārılıḳ ve biri mudārā vü mülāyemet ile kār-sāzlıḳdur. Ammā ḥulḳ ğāyetle eyü ni‘ met ve zībā ḥaṣletdür. Çün Ḥaḳḳ celle ve ‘alā imānı ḥalḳ eyledi, didi ki: “Yā Rabbi, beni ḳavī eyle!” Ḥaḳḳ cellet ve ‘azametehu anı eyü ḥulḳ ile vü seḥāvetle ḳavī eyledi. Ve çün küfri ḥulḳ eyledi, didi ki: “Ḥudāyā, baña ḳuvvet vir.” Ḥaḳḳ sübhānehü ve te‘ālā aña tünd-ḥüyluḳ ve baḥīllık birle ḳuvvet virdi. Ve ḥadıṣ-i Nebevīde vāriddür ki: “Baḥīl ü bed-ḥüy cennete girmez.”

Beyt

من ندیدم در جهان جست و جو
هیچ اهلیت به از خلق نیکو²²⁴

Bir gün Ḥazret-i Rūḥu’llāh ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām giderdi. Bir ebleh gelüp Ḥazret-i İsa’dan bir söz şordı. Ol ḥazret telatṭuf ve ḥulḳ-ı sebīli üzerine aña cevāb virdi. Ḥālbuki ol şaḥṣ mü’mīn degül idi. ‘Arbede ve sefāhete āġāz eyledi. Her ne ḳadar ki ol nefrīn iderdi. O ḥazret aña mülāyemet eylerdi. Ve her çend ki ol mücādeleye giderdi. ‘İsā ṭarīḳ-ı mülātafeti ri‘āyet eylerdi. Bir ‘azīz ol yere [40a] gelüp didi ki: “Yā Rūḥu’llāh, niçün bu ḥarīfūñ zebūnı olursın?” Sen aña luṭf gösterdikçe ol ḳahr ile söyler. Ve anuñla cevır ü cefāyı ol ziyāde eyler. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām buyurdi ki: “Ey refīḳ-ı muvafık! ²²⁵ كل اناء يرشح بمافيه

”از کوزه همان بیرون تراورد کی در اوست²²⁶”

Ol bu şıfātı ziyāde eylerse benden bu şüret gelür. Ben anuñ cevābından ğazūb olmam. Ve ol benüm fi‘limden şāḥib-i edeb olur. Ben anuñ sözünden cāhil olmam. Ol benüm ḥulḳ-ı ḥuyımdan ‘āḳıl olur.

Beyt

چون نشوم من زوی افروخته
او شود از من ادب اموخته²²⁷

من کی زدم مای ده جان شدم
این صفتم داد خدا زان شدم²²⁸

²²⁴ “Bu dünyada çok aradım; fakat iyi huydan daha iyi bir özellik bulamadım.”

²²⁵ “Her kutunun içindeki bir gün ortaya çıkar.”

²²⁶ “Testide ne varsa, dışarıya da o çıkar.”

²²⁷ “Ben ona karşı öfkeme hâkim olup kızmayacak olursam, o benden edep öğrenecektir.”

خلق مكو وصف مسيحا بود

خصلت بد مرك متعاجا بود²²⁹

Hükemā dimişlerdür ki: Hoş-hüylüğüñ nişānesi on nesnedür: Evvel ādemiler ile eyü işde muhālefet eylememek, ikinci kendü nefsini inşāfa virmek, üçüncü hīç kimsenüñ ‘aybın dilememek, dördüncü çün bir kimesneden zillet ü ħorluğ vücūda gelse anı eyüye te’vīl eylemek, beşinci çün bir günehkār ‘özür getirse anı qabūl eylemek, altıncı muhtāclaruñ ħācetin revā eylemek, yedinci ādemileruñ rencin çekmek, sekizinci kendü nefsinüñ ‘aybın görmek, doquzuncı insana güler yüz göstermek, onuncı ādemilere [40b] luṭfla söylemek.

Beyt

با همه خلق جهان خلق پسندیده نمای

کی سوی خلد برین راه بران خواهد بود²³⁰

Ve ne zībā söylenmişdür ki:

خوشست عالم ازاد کی و خوش خویی

بدین مقام در اکر بهشت میجوی²³¹

Ammā rıfḳ kār-sāzlıq ve mudārā ile olur. Ve rıfḳ ādemīyi hīç nesneye ulaşıdurmaz. İllā ki aña zīnet virir. Ve nā-sāzkārılıq insanı hīçbir işe yakın eylemez. İllā ki anı nā-ħoş eyler. Ve Hāzret-i ‘izzet bu şīfat ile kendü ħabībini şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ta’rīf buyurmuşdür: “فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ²³²” Süħan-ı dürüşṭ qat‘ iyyete sebebdür ve mülāyemet ü nermlıq vuşlata ve meveddete vesīledür.

Beyt

بشیرین زبانی و لطف خوشی

توانی که پیلی بمویی کئی²³³

Neşr: Erdeşīr-i bābek ki saltanat-ı serīrini ziver-i ‘adl ile āreste itmişdi. Kendü oğlını gördi ki bir kıymetī cāme giymiş. Didi ki: “Ey oğul! Selāṭīn bir cāmeyi giymek gerekdür ki anuñ mişli hīçbir ħazānda bulunmayup ve aña mānend cāmeyi hīçbir kimse giymege qādir olmaya. Ve bu sen giydüğüñ cāmenüñ mānendi bulunsa olur.” didi. Püseri şordı ki: “Baña münāsib olan cāme ne gūnedür?” Didi ki: “Anuñ arışı eyü ħuyluğ ve nigükārılıqdan ola ve argacı sāz-kārılıq ve bürd-bārılıqdan ola. Ve eger bir kimse bu

²²⁸ “Ben ki ilk yaratıldığım an itibariyle birçok güzel özelliğe sahip olarak ruh buldum; Allah bana bu sıfatı da bahşederek beni kendisinin bir parçası yaptı.”

²²⁹ “İyi huy, iyi davranış Hz. İsa’nın temel özelliğidir; kötü huy ise insanın ansızın ölümü gibidir.”

²³⁰ “Bu dünyadaki tüm halka karşı güzel huylu davran ki, bu seni cennete yönlendiren şey olacaktır.”

²³¹ “Hür irade ve iyi huy ile dolu olan bir âlem iyi ve hoştur; cenneti arayıp istiyorsan bu yola girmelisin.”

²³² “Sen onlara sırf Allah’ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın.” Kur’an, Ali İmran, 3/159.

²³³ “Tatlı dille, hoşluk ve yumuşak davranmakla, bir fil bile kontrol altına alabilirsin.”

kelimede te'emmül ü fikr eyleye. Bilür ki dükeli hayrātuñ aqsāmı bunda cem' olmuşdur.”

[41a]

Beyt

پادشاهان شهریارا نرا

با همه افرید کان خدای²³⁴

کار سازی نیکوست در همه وقت

سازکاری خوشست در همه جای²³⁵

Ferīdūn'a şordılar ki: “Mülāzımları ne nesne ile hıfz itmege kâbil ü mümkindür?”

Didi ki: “Luţf ile ve bürd-bârlık ile.” Didiler ki: “Müşküllerini ne nesne ile hall idersin?”

Didi ki: “Mülāyemet ü sâz-kârlık ile.” Ve bu bâbda nitekim dimişlerdür:

Beyt

مهمی که بسیار مشکل بود

برفق و مدارا توان ساختن²³⁶

توان ساخت کاری بنرمی چنان

که نتوان به تیغ و سنان ساختن²³⁷

Cemşid Şāh kendü vezīrinden su'āl eyledi ki: “Selāṭinüñ kaṅgı şıfat ile ittişāf olmaları cümle-i zarūretten ola?” Didi ki: “Rıfķ ile ve mülāyemetlik ile. Zīrā ki re'āyā bu şıfat ile du'ā-i pādīşāhı dilerler. Ve salṭanat re'āyānuñ du'āsıyla ve sipāhuñ rızāsıyla nizām u intizām bulur. Bir gayrı daḫi rıfķ ile mücrime bir vecihle gūşmāl virmek olur kim anuñ mişli ziyāde 'ünf ile müyesser olmaz.”

Ancılayın ki;

Hikāyâtda getürmişlerdür ki: Beglerden birisi rıfķ ile mevsüm ve luţf ile mersüm idi ki kendünüñ hāşşa aşçısına buyurdu ki: “Baña filān ta'ām bişür ammā ikdāmuñı ziyāde eyle.” didi. Aşçı ol ta'āmı müretteb [41b] idüp envā'-ı ta'āmlar ile nazara getürdi. Sulṭān ol ta'ām ki buyurmuşdı. Anuñ üzerinde bir mekes görüp anı giderdi. Bir daḫi ki elin ta'āma şundu. Bir mekes daḫi gördi. Anı daḫi giderüp bir kerre daḫi ol ta'āmdan loķma alıcaķ anda daḫi bir mekes gördi. Zārūrī ol ta'āmdan ferāġat idüp sāyir eṭ' imeden tenāvül eyledi. Çün sofrayı kaldurdılar. Melik ol aşcıyı taleb idüp didi ki: “Bu ni'eti ki bişürdüñ ġāyet leziz

²³⁴ “Bütün padişahlar, büyükler ve emirler; Allah'ın yaratıklarına karşı.”

²³⁵ “Her durumda uyum, her durumda hoşluk; her yerde onlara yardım etmek düşer.”

²³⁶ “Son olan, fakat son derece önemli olan bir husus; yardımlaşma, sabır ve dirayet ile çözülebilir hale gelir.”

²³⁷ “Sakinlik ve yumuşak bir huy ile kılıçlar ve mızraklarla yapamadığımız işleri başarabiliriz.”

idi. Yarın dađi bişürüp ĥāzır eyle. Ammā şol şartla ki içinde siñek vāfir olmasun.” didi. Ĥāzırān bu ma‘nādan ta‘accüb itdiler ki melik ol aşçıyı ĥacl ü şermsār eyledi ki ta‘addī ol melikūñ hem-rāh degüldi.

Beyt

چو در مقابله جرم لطف بیند کس

”شود خجل زده و این خجالت و رابس²³⁸“

---

²³⁸ “Bir kiři savař meydanında dűřmanından kendine karřılık lűtuf ve yumuřaklık gűrűrse; çok utanır, mahcup olur ve bu utanç onu yıkmak için yeterlidir.”

Bāb-1 Nūzdehüm: Der-Şefkat ü Merḥamet

“Mülük-ı ‘azîmü’ş-şān ve selāṭîn-i refî‘ü’l-mekān olanlara lazımdur ki ‘āmme’-i re‘āyā üzerine şefkat ve kāfe’-i berāyā hakkında merḥamet eylemek zîrā bu cümle Ḥāzret-i āferīde-kāruñ maḥlūkıdır. Ve daḥi dervîşleri ferāgate ve refāhiyete yakın idüp ra‘iyyet-perverlik ve merhamet-küsterlik cebbārlaruñ ve sitemkārlaruñ hücum belāsından emîn ü fāriğ ider. Pes gerekdür ki raḥmet-i ilāhīye ümmīd-vār olup [42a] ‘ācizlere raḥm eyleye²³⁹ ²⁴⁰در شفقته علی خلق الله ve daḥi zīver ile ruḥsāre’-i salṭanatın bezeyeler.

Beyt

در شفقت هر کی علم بر فراخت

کار خود و جمله خلقان بساخت²⁴¹

از شفقت هر که سرافراز شد

دیده دولت بر رخس باز شد²⁴²

Sa‘ādet-i āḥiret ve selāmet-i dūnyā merḥamet ü şefkate baḡludur.

Hikāyetde getürmüşlerdür ki: Sultān Maḥmud pederi Sebükteḡin ki evāyil-i ḥālinde cevr ü zulme mülāzım idi. Ve anuñ evḳātı gāyet ‘usret ile geçüp her gün şikār için şahrāya gidüp her ney ki şayd u şikār eylese anuñla geçinürdi. Bir gün yine şikāra gidüp gördüğim bir āhū kendü beççesiyle şahrāda otlar Sebükteḡin at sürüp diledi kim anları şayd eyleye. Āhū kaçup beççesi gāyet küçük olmaḡın māderinden girü ḳaldı. Sebükteḡin āhūnuñ beççesin dutup el ve ayaḡın baḡlanmışla şehir yolın dutup gitdi. Çün āhū kendü beççesini şayd u giriftār gördi. ‘Aḳabinden yilüp feryād iderek derūnından iñlerdi. Sebükteḡine raḥm u şefkat vāki‘ olup āhūya merḥametinden beççesini ḥalāş eyledi. Çün āhū kendü beççesini ḳayd u şayddan ḥalāş göricek yanına gelüp fi’l-ḥāl derāḡuş eyledi.

ان بی زبان بی زبانان دانی²⁴³

[42b]²⁴⁴ سبکتکین تهی دست شهره کلوب

Ol gice Ḥāzret-i risālet-penāhī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem düşünde gördi. Buyurdu ki: “Ey Sebükteḡin! Ol şefkat ü merḥamet vāsıtasıyla ki senden vücūda geldi. Ve kerem ü mihrībānlıḳ cihetiyle ki ol zeban-beste bī-çārenüñ hakkında zuhūra geldi. Ḥaḳḳ ḥuzūrında

²³⁹ “Baḡışlayın ki baḡışlanasınız.”

²⁴⁰ “Allah’ın yarattıklarına şefkat.”

²⁴¹ “Şefkat kapısına savaş bayraḡı çeken her kim varsa; o kişi kendi ve cümle âlemin dünyasını karartır.”

²⁴² “Şefkat ile başı yükselen kişi; devlet ve güç sahibi olacaktır.”

²⁴³ “Sen öyle bir kişisin ki dilsizlerin dilinden anlarsın.”

²⁴⁴ “Sebükteḡin şehre eli boş geri döndü.”

taḳarrüb tamām bulup ve ben senden hoşnud oldum. Ve Hāḳḳ sübhānehū ve te‘ālā seni pādişāhlık şerefiyle müşerref eyledi. Ve saña lazım olan budur ki Hāḳḳuñ ḳullarına bu nev‘le şefḳat gösterüp kendü ra‘iyyetüñ ḳaḳḳında ṫarīḳi merḫameti terk eylemeyesin. Ululardan birisi buyurur ki çün bir ḫayvana şefḳat eylemek vāsıtasıyla bu dünyā-yı fānīnūñ pādişāhlığın bulurlar. Egerçi merḫameti insan üzerine iderlerse hīç ‘acib ü ḡarib degüldür ki mülk-i bāḳīnūñ sa‘ādet ü salṫanatın bulurlar.”

Beyt

دست رعایت زر عیت مدار

کار رعیت بر عایت سپار²⁴⁵

مرحمتی کز کی جکر خسته اند

در کرم و لطف تودل بسته اند²⁴⁶

Hükemā dimişlerdür ki: “Sultān şefḳatinūñ āşārından birisi oldur ki ra‘iyyet ancılayın dost dutuna ki peder ferzendini dost dutunduḡı gibi ve her bir nesneyi ki kendü nefesine lāyık görmeye. Anlara daḫi revā vü münāsib görmeye ra‘iyyet daḫi māl u cānını andan dirīḡ itmeyüp maḳdurlarını sultāna fedā eylerler ve [43a] dükelisi himmetlerini pādişāhuñ ‘ömri uzunluḡına ve devleti ziyādeliḡine şarf eylerler. Ve her ne deñlü merḫamet ü şefḳatini ki ḫalk üzerene ziyāde iderse Hāḳḳ sübhānehū ve te‘ālānuñ rahmet nazarı anuñ üzerene ziyāde olur.”

Beyt

به بخشایی به بخشایند بر تو

دری از غیب بکشایند بر تو²⁴⁷

اگر رحمت زحق داری تمنا

توهم بر دیگران رحمت بفرما²⁴⁸

Terceme Li-mü ’ellifihî:

Baḡışlarsañ baḡışlarlar saña da

Ġayıbdan ḳapu açarlar saña da

²⁴⁵ “Yardım ve destek elini halkın arkasından çekme; halkın işinde de uyumlu ve hak koruyucu bir tavır takın.”

²⁴⁶ “Bir merhamet göster, çünkü onlar çok yaralı ve yorgunlar; senin lütuf ve yardımına ümit bağlamışlar.”

²⁴⁷ “Eğer senden daha aşağıda olanlara rahmet edip baḡışlayıcı bir tavırla yaklaşırsan; Allah da sana rahmet eder.”

²⁴⁸ “Allah’tan rahmet temenni ediyorsan, sen de başkalarına rahmet göstermelisin.”

Eger Hakk rahmetin ümmid idersen

İle rahm it ki rahm ide saña da

Neşr: Erdeşir-i bâbek kendü oğluna vaşiyet eyledi ki: “Ey oğul! Cehd eyle ki merhamet ü şefkat ile ki re‘âyâyı ra‘iyyetlik mertebesinden ihrac idüp dostluk mertebesine yetişdürüp gönüllerinde yir eyleye. Sen ki gayrı nesnelere göre tâbi‘dür.” Bir hakime şordılar ki: “Pâdişahlara şayd u şikâr cinsinden ne maqûle şikâr yigrekür?” Buyurdu ki: “Ra‘iyyetüñ gönüllerini şayd eylemek ziyâde eyü şikârdur. Çünkim anlaruñ gönüllerini kendüye meyl itdüre gayrı nesnelere daği gönül ile bile meyl ider. Çün pâdişahuñ maħabbeti ra‘iyyetüñ gönüllerinde yer eyleye hiçbir nesnede anuñla müzâyağa olmaz.”

Beyt [43b]

ملک معنی طلبی پی در پی دلهاکن

لشکرت کر نبود ملک مسخر نشود²⁴⁹

Ve şefkatüñ cümlesinden birisi oldur ki mümkün olduqça âdemileri zirâ‘ate ve ‘imârete harîş idüp kârizlerüñ icrâsında ve cüybarlaruñ ihdâşında anlara meded-kârlık eyleye.

Hikâyetde getürmişlerdür ki: Nüşirevân-ı ‘âdil kendü ‘âmiline haber gönderdi ki eger bir kıt‘a zemîn vilâyetümde nâ-mezru‘ kıala buyururum ki seni şalb eyleyeler ve bunda hikmet oldur ki pâdişaha haracdan fâyide-i küllî vardur. Ve harac bir vaqıtde vâfir ü bisyâr olur ki memleket âbâdân ola. Vilâyet ma‘mûr olmaz. İllâ zirâ‘at ile olur. Müsâmaħatı ra‘iyyetle itmeyüp âşâr-ı şefkati anlaruñ haqqında zâhir itmezler ise zirâ‘at daği müyesser olmaz.

Beyt

مملکت معمور خواهی خلق را معموردار

وز سرایشان بلای ظالمان را دور دار²⁵⁰

Sultân Ebü Sa‘îd Hudâbende zamânında anuñ ümerâsı re‘âyâ üzerine ziyâdelik idüp muşâdere ile anlaruñ mâlların alurlar idi. Bir gün sultân kendü ümerâsına didi ki: “Bu güne degin ra‘iyyetden mâl almayup anlara ri‘âyet-i küllî eylerdüm. Ba‘de’l-yevm bu ri‘âyeti ra‘iyyet üzerinden ber-ıaraf eylerdüm. Eger câyiz ise gelüñ anları gâret idüp e‘ime vü emti‘a cinsinden anlarda hiçbir nesne kıomayalum. Ammâ şol şartla ki [44a] bir daği benden ‘ulûfe virsem taleb itmeyesüz. Eger min ba‘d sizden biriñüz bu nev‘i benden recâ eyleye. Elbette anı siyâset eylerüm.” didi. Ümerâ didiler ki: “Biz ‘ulûfesiz ve mersümsüz

²⁴⁹ “Eğer manevi saltanat istiyorsan gönüllere gir, ordun yoksa saltanatın güvende değil.”

²⁵⁰ “Mamur ülke istiyorsan halkı mâmur et, onları zalimlerin sultanından koru.”

geçinmesine kâdir degülüz.” Didi ki: “Bizüm ve sizlerüñ meşâlih-i terbiyyeti re‘âyânuñ sa‘ yindendur. Çünkim anlaruñ ‘ imâret ve zirâ‘atini ve hırfe vü ticâretini gâret idevüz. Ol zamân bu tevaḳḳu‘ât kimden ḥâsıl olmağa kâbil ü mümkindür. Siz bir endiḣe ileñ eger re‘âyâdan gāv u toḥmını alasuz ve anlaruñ ğulle vü tereklerini ekl idesüz. Anlar daḥi zarüret ile zirâ‘at terk itmek lâzım gelür. Zâhir budur ki zirâ‘at olmayıcaḳ maḥşül olmaz. Maḥşül olmayıcaḳ siz ne nesne ile geçinürsüz.” Çünkim ümerâ bu sözleri ğuş eylediler. Ra‘iyyet üzerine ri‘âyet ve mudârâyı ziyâde eylediler.

Beyt

شنیدم از بزرگان سخن سنج

کی سلطانرا رعیت بهتر از کنج²⁵¹

کز ان خرج ار شود سرايد

و زين هر لحظه دخلی نو در ايد²⁵²

Ve şefkatüñ cümlesinden birisi oldur ki pâdişâh her ğün yâr-ı ‘âm idüp mazlûmlaruñ ḥâl u aḥvâlini kendüsi tefahḥuş eyleye. Tâ ki her bî-çâre kendü sözlerini aña söyleyüp pâdişâh kendü nefsiyle fuḳarânuñ aḥvâline künhiyle vâkıf ola.

Hikâyetde [44b] getürmişlerdür ki: Ḥaremeyn uluları ḥalîfe-i Nâşıra yazup gönderdiler ki ḥilâfet saña yaḳışmayup ve saltanat saña yaramaz anuñçün kim nâ’iblerüñ ve müte‘allikâtuñ âdemîlere zûlm idüp anlardan envâ‘-ı cevri ü sitem şâdir olur. Ḥalîfe cevab yazdı ki bunu didüğünüñden ḥaberim yoḳdur. Anlar tekrar ḥaber gönderdiler ki: “Senüñ ‘özrüñ ğünâhuñdan bed-terdür.” Nitekim ulular dimişlerdür: “Bir su‘âlüñ ki cevâbı saña lazım gele anı ğayrılara ḥavâle eyleme. Zirâ ki re‘âyânuñ mühimmâtı senüñ boynuñdadur. Bir vaḳitde ki saña su‘âl oluna anuñ cevâbına kâdir olmayup ğaflet ü ḥabersizlik ol miyânda fâ’ide virmez ve bu ‘özrü ki idersin bunu kim işidüp kabûl eyler.” Fâruḳ-ı A‘zam Raḍiya’llâhu ‘Anh buyurmuşdur ki: “Bir vilâyet ki baña müte‘allik ola ve ol vilâyetde bir vîrâne köpri olup anuñ üzerinden ḳoyun sürüsü geçmese nâğâh ol vîrâne köprinüñ delüğine bir ḳoyunuñ ayağı gidüp aña bir elem irişürse ḳıyâmet ğününde anı benden su‘âl itseler gerekdür. Ben ol cevâbuñ ‘uhdesinden gelmege kâdir degülüm. Pes her kimse ki manşib-ı saltanatı kabûl edüp ve pây-ı temekkün ü ḥükümet serîri üzerine ḳosa lazımdur ki bu emrüñ ḥuḳûḳ-ı edâsına ḳıyâm idüp anuñ [45a] ḥudûd u rüsûmını şefkat ü merḥamet yüzünden re‘âyânuñ eyü olmasını yerine getüre.”

²⁵¹ “Sözü mutebet büyüklerden duydum, sultan için halk hazineden mühim.”

²⁵² “Haraç çok olsa da bir ğün tükenir, tebaadan hazineye akar gelir.”

Beyt

فراز تخت حکومت نشستن اسانیست
در ان مقام بسی احتیاط باید کرد²⁵³

مراد عاجز محنت رسیده باید داد
”غم فقیر مشقت کشیده باید خورد“²⁵⁴

---

²⁵³ “Devlet tahtında hüküm sürmek kolay değil, o makam son derece bir miğfer gibi tedbirli olmak ister.”

²⁵⁴ “Mağdur muradına erdirilmeli, fakir sıkıntıdan kurtarılmalı.”

Bāb-1 Bistūm: Der- Ḥayrāt ü Müberrāt

“Ḥayrāt, qavā‘idinūñ temhīdi ve müberrāt mebnāsinūñ te’sisi her bir şāhib-devletūñ zimmeti üzerine vācibdür. Nite ol a‘mālden birisi ki anuñ neş’e-i ḥayātından şöña bākī qala. Ol ḥayrātuñ bereketi vü feyzi eşerleri ‘āmilūñ rūḥ-ı revānına irişür. Ki şadaqa-i cāriyedür ve şadaqa-i cāriye mesācid ü ma‘ābid ve medāris ü ḥavāniḳ ve buña beñzeyenlerdür. Mādāmki ol ebvāb-ı bereketden bir eşer bākī ola hediye-i şevāb ol binā şāhibinūñ rūḥ-ı ‘azīzine vaşıldur.

Beyt

هر کی خیری کرد چون محمل بدان عالم کشید

روح اورا هر نفس فیض ذکر خرا هد رسید²⁵⁵

Neşr: Ve her ‘āqıl u fāzıl ki inābet şayqalı ile āyine-i ḥāṭırdan gāflet pasını giderse bilür ki dünyānuñ cāhı ve mālı ve metā‘-ı şaded-i zevāl ve intiḳāl üzerinedür. Her āyine bu ma‘nāyı bilmek gerekdür ki işbu fānī saraya gelüp gidenlerden bir nām qalmaḳ münāsibdür. Ve her ‘ālī ‘imāret ve şerif yerler ki selāṭinūñ [45b] ṭabaqātından ve memleket beglerinūñ tuvāngerlerinden vāqı‘ ola. Anuñ eşeri cerāyid-i rüzgār ve şafaḫāt-ı edvār leyl ü nehār üzerine müşbit ü mestürdür. Ve anlaruñ nāmı dükeli erbāb-ı ‘aql u naql ve ekser ekābir ü aşāğirūñ qatında meşhūr u ma‘rūfdur.

Beyt

چون نمی ماند جهان بی قرار

به که ماند نام نیکو یادگار²⁵⁶

Ḥuşūşā binā-i ḥayrāt raqamı eyyāmuñ elvāḥından hiçbir nev‘ le muḥammer olmaz. Ve ḥayırlu binānuñ ḥadīsi müteḳaddiminden vāqı‘ olup tefennün ü teselsül ile müte’ahḫirīnūñ sem‘ ine irişür.

Beyt

کسری نماند و قصه ایوان او بماند

نعمان برفت و ذکر خورنق هنوز هست²⁵⁷

Çünkim tevfiḳ ü te’yid hümāsı ولد نامزد āşiyānından devlet sāyesini kām-kārılıḳ farkı üzerine birağa ve mevhibe-i rabbāniyyenūñ bāz-ı bülend-pervāzı feyż-i fezā-yı cāvidāniden cilve-i müsā‘ adat buyura. Sā‘id-i sa‘ādetmendisinde qarar ider. Anuñ ḥāline lāyıḳ olan

²⁵⁵ “Bu dünyada bir hayır işleyen kişi ahirete göç ettiğinde, onun ruhu her zaman bambaşka lütuflara sahip olur.”

²⁵⁶ “Bu istikrarsız dünya kalıcı olmadığına göre; senden maddî bir şey kalacağına, güzel bir ad kalsın.”

²⁵⁷ “Kisrâ gitti, ondan Eyvan hikâyesi kaldı; Nu’man gitti ve onun Havernek köşkü hala konuşuluyor.”

oldur ki kendü aḥvāli şaḥifesini ²⁵⁸ *أَحْسَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ* erkāmıyla yazıya ve āḥiret sefirinüñ tüşesini taḳdīm-i ḥayrāt u müberrāt ve tertīb-i bāḳiyād-ı şālihātından ki ḥayr-ı ‘ām ve şadaḳa-i cāriyeden ‘ibāretdür. Müheyyā eyleye tā ki anuñ zıkr-i na‘īmi ve şükr-i kerīmi eknāf u eṭrāf-ı ‘āleme irişüp her zamanda her bir zebānile anuñ [46a] şenā vü āferini cārī olur.

Beyt

برين رواق زيرجد نوشته اند بزر

که جز بنیکوایی اهل کرم نخواهد ماند²⁵⁹

Neşr: Ḥadīşde gelmişdür ki çün ādem oḡlını āḥiret menziline gitse anuñ dükeli a‘māli munḳaṭı‘ olup illā üç nesneden munḳaṭı‘ olmaz: Birisi şadaḳa-i cariyedür, ikincisi bir ‘ameldür ki ḡayrılar andan fāyide dutalar, üçüncüsü şālih veleddür ki aña du‘ā-i ḥayr eyleye. Şadaḳa-i cāriye ki mesācid ü medārisden ve ḥānḳāh u köprilerden ve ribāṭ u ḥavzlardan ‘ibāretdür ve buña beñzeyenlere imdād-ı tamām göstereler. Pes ḥıṭṭa-i salṭanat vālilerinden ve ḥilāfet bārgāhınuñ taḥt-nişinlerinden münāsib-i vācibdür ki anlar mi‘mār-ı himmeti evvelā ta‘mīr-i mesācid ve te’sīs-i ma‘ābid ki ²⁶⁰ *إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ* āyet anuñ şānında vāḳı‘ olmuşdur. Sa‘y eyleyeler ḥadīşde vāriddür ki bir kimesne Allāh rızāsıçün mescid binā eylese Ḥaḳḳ sübhānehū ve te‘ālā aña rahmet eyler ve mesācid-i köhne’i daḡi ta‘mīrve tevdīd eylemek hemīn bunuñ ḥükmün dutar. Ve mescidüñ ta‘mīrinden soñra imām mü’ezzin ta‘yīn eyleyeler ve anlarıñ esbāb-ı ma‘işetini müheyyā itmek gerekdür ki anlar daḡi ferāḡat yüzünden kendü mühimlerine kıyām göstermege ḳādir olalar. Zīrā ṭaleb-i ḳuvvet bu evāmīrūñ iḳāmetinden girü dutar ve daḡi medāris-i mürtefi‘ayı binā eylemek [46b] gerekdür. Anda daḡi fā’ideyi naşb idici müderrisleri ve ifāzata mensüb olan ‘ulemā vü fuṣalāyı ta‘yīn ideler tā ki anlar daḡi neşr-i ‘ulūm-ı şer‘iyyeyi göstereler. Ve şevāb berekātınuñ āşarı ‘āmilūñ devlet-i rüzgārına irişür. Ve şafā virici ḥānḳāhları vilayet-penāh ve pākize-dil şūfīler için ki ²⁶¹ *ان اولياء الله* āyeti anlarıñ şānında nāzil olmuşdur. Müretteb oluna tā ki ḥaḳāyık ṭālibleri ve deḳāyık ḳāşidleri anlarıñ şerīf-i nefsleri temeyyüle maṭlablarına vü maḳşadlarına irişeler. Ve erbāb-ı medrese vü ḥānḳāhuñ vazīfelerini ta‘yīn itmek gerekdür ki ṭalebe taḥşil-i ‘ulūmdan ve dervīşān evrād u ezḳārından girü ḳalmayalar. Bir daḡi zāviyeler iḥdāş eyleyeler ki ol ‘imāret-i ‘āmīrede faḳīr ü dervīşler için şabāḥda ve aḥşāmda ṭa‘āmları müretteb oluna ki cem‘iyyet-i ḥāṭırlarına mücib ola ve daḡi dārü’s-şifā ibdā‘ eyleyeler. Anda daḡi ṭabīb-i ḥāzık ve ḥekīm-

²⁵⁸ “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz.” Kur’an, İsrā, 7/281.

²⁵⁹ “Altın rengiyle bu yeşil yaprağa yazmışlar ki, kerem ehlinde iyilikten başka bir şey bu fani dünyada kalmaz.”

²⁶⁰ “Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan.” Kur’an, Tevbe, 18/129.

²⁶¹ “Allah dostları.”

i müşfik ta'yin idüp edviye ve eşribe ve zarûri olan nesnelere tertîb oluna ki şihhate ve selâmete vesile ve kerâmet ü 'âfiyete râbiṭ ola ve daḥi binâsı muḥkem kârbânsaraylar vaz' eyleyeler ki sitem irmiş misâfirine melce' vü miḥnet çekmiş ğariblere penâh ola ki şevâbı bisyâr ve ḥasenâtı bî-şümârdur. Ve daḥi 'azîm ü tünd olan Aras u Ceyḥun [47a] mânendi şularuñ üzerine köprüler itdürelere ki misâfirân-ı diyâr olanlar anuñ üzerinden mürûr u 'ubûr itmege âsân ola.

Ḥaberde gelmişdür ki: Her kimse ki rızâ-yı Ḥaḥḥ için bir köprü binâ eylese ve anuñ üzerinden Müslümanlar geçseler Ḥaḥḥ te'âlâ aña şırâtı geçmekligin âsân eyleye. Ve daḥi ulu ḥavzlar ve kıyular binâ eyleseler ki teşne-dil olanlar anuñla teşneliklerin giderseler yarın kıyâmet gününüñ şusuzluğundan emîn olmasına Ḥaḥḥ sübhânehü ve te'âlâ anı sebeb kıılır. Menḳüldür ki şahâbe-i güzînden birisi rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in Ḥazret-i Risâlet-penâha eyitdi: "Yâ Resûla'llâh, rûḥ-ı mâderüm için bir ḥayır itmek dilerin efḍal-i şadaḫa nedür?" Buyurdılar ki: "Şadaḫanuñ efḍalı şuyı sebîl eylemekdür. Pes ol şahâbî bir kıyuyu şatun alup şuyını Müslümanlara vaḳf idüp şevâbını rûḥ-ı mâderine bağışladı. Ve daḥi mezârât-ı müteberrikeyi ta'mir ve ervâḥ-ı şerîfelerini terviḥ eylemek imtidâd-ı sa'âdet âşâra bâ'îş olur. Cümle-i ḥayrâtdan birisi oldur ki ḥayrât için vaz' olunan buḳ'alaruñ evḳâfını emîn ü müstaḫîm olan âdemîlere sipâriş idüp anuñ maḥşûlini erbâb-ı vezâife ve müstaḫaḳḳına vech-i meşrûṭ üzerine teslîm eyleyeler. Ve vaḳfuñ a'mâli üzerine erbâb-ı 'ammâle diyânet-i pâkize ile [47b] ma'aşî ta'yin ideler. Ve râh-ı a'mâlde anlar her ne deñlü istikâmet üzre olurlar ise daḥi anlara i'timâdı küllî olunmayup her vaḳitte vaḳf umûrınıñ mübâşirleri tefahḫuşuna meşġûl olalar ve vaḳfuñ mühimmâtında ḳaṭ'â müsâhele ve müsâmaḫa münâsib degüldür. Zîrâ bu mâ'niyye teveccüh itmek şer'i atı taḳviyet itmekdür. Ve her kimse ki vaḳfuñ meşâlihinde ve umûrında şer'-i şerîf ḳânûnıyla 'amel ve ḥükm eylese²⁶² الزال على الخسر كفا عليه²⁶² ḥükmile ecrde ve şevâbda vaḳf şahîbiyle şerîk olur."

Beyt

خير كن يا دليل خيري باش

تا تراهم در ان ثواب دهند²⁶³

Ekâbir-i selefden birisi dirlik vedî' atını müvekkel-i ecele işmarlayup ve vücûdlık rahatını bu merḫale-i fâniden serâ-yı câvidâniye iletmişdi. Anı vâḳi' de görüp ve anuñ ḥâlinden istifsâr eylediler didi ki: "Bir müddet şikenc-i 'azâbda giriftâr u 'uḳûbet 'iḳâbınıñ çengâlinde ıztırâb ve nâ-çârda idüm ki nâgâh pervânçe-i necât kerem-i ilâhî

²⁶² "Hayra vesile olan hayrı yapan gibidir." Tirmizi, İlm, 14.

²⁶³ "Hayır işle ya da hayıra vesile ol, ta ki sen de bu hayrın sevabına ortak olasıñ."

dīvānından irişüp Hakk sübhānehü ve te‘ālā dükeli günāhlarımı bağışladı.” Sā’il su’âl etdi ki: “Günāhlaruñ ‘afv olunmasına sebep ü halāşlıq şüretinüñ vesīlesine hikmet nedür bilür misin?” Didi ki: “Belī, hayatda iken beyābānılıqda bir ribāṭ düzmişdüm. Meger bir derviş yāy issīlerinde anı penāh [48a] idinüp sāyesinde bir zamānistirāhat eylemiş. Çün anuñ meşakḳati rāḥata tebdīl olıcaḳ rüy-ı niyāzdan du‘ā zebānın küşād idüp bu vecihle du‘ā eyledi ki Hudāyā işbu mevzī’üñ bānīsini luṭfuñdan yarlığa fi’l-ḥāl anuñ yeter du‘āsı nişāne-i icābete irişüp beni yarlıgadılar. Ve caḥīmüñ ḳapusından çıkarup ravza-i na‘īme irişdürdiler.”

Beyt

هر چند بروی کار در می نكرم

”نیکبست که نیکست دگر هاهمه هیچ²⁶⁴“

---

²⁶⁴ “Her işe bakıyorsam, sadece iyiliktir ve başka hiçbir şey yoktur.”

Bāb-1 Bist ü Yeküm: Der-Seḥāvet ü İḥsān

“Seḥāvet, eylüge sebep ve iḥsān dostuña mülğa mūcib ü ḥūceste fercāmılığa mūntecdür. Ḥuşuşā insanuñ emcād u eṣrāfına seḥā vü iḥsāndan yeg hiçbir şıfat yokdur.

Beyt

شرف مرد بجوادست و کرامت بجود
هر کی این هردوندارد عدمش به زوجود²⁶⁵

Terceme Li-mü ’ellifihī:

Şerefdür ādeme iḥsān-ı sücūd aña kerāmetdür
Bulunmayanda luṭf-ı vüçüd vüçüdından ‘adem yegdür

Ve ḥadıṣ-i Nebevīde vāriddür ki: “Seḥā cennet-i a’lāda bir şecerdür.” Ve ḥaḳıḳatde Ḥaḳḳ sübhānehū ve te’ālā anuñ rızāsı cūybār kenārında bitmiş bir nihāldür. Ve anuñ şāḥları a’lā-i ‘illiyîne ulaşıp şükūfesi dünyāda eyü nām ve meyvesi ‘aḳabinde kerāmet ve fażīletdür.

Ve Fi’l-Meşnevī

این سخا شاختیست از باغ-ی بهشت
و ای ان کین شاخ را از کف بهشت²⁶⁶

Terceme Li-mü ’ellifihī [48b]:

Bāḡ-ı cennetde seḥā bir şāḥdur
Vay aña ol şāḥı kim elden ḳodı

Bir ḥakīmden şordılar ki: “Nedür ol ‘ayb ki cemī‘ hūnerler anda maḥfı olur?” Didi ki: “Buḥldür.” Yine su’āl itdiler ki: “Ne hūnerdür ol ki cemī‘-i ‘uyūbı setr eyler?” Didi ki: “Seḥādur.”

Beyt

هنر سخاست دکر جمله دست افرازست
اکر ترا بهر انکشت خویش صد هریست²⁶⁷

Ve yaḳīn ile bilmek gerekdür ki māl ü menālī tā ki imsāk ḳaydından muṭlaḳ itmeyeler mefāḥir ü ma’ālī-i tevseni ele girmez.

²⁶⁵ “Mertin şerefini iki husus belirler: Biri elinin açıklığı ve bağışlayıcı tarafı, biri de Allah’a kulluğu ve ona karşı secdesi. Bu iki şeye sahip olmayanın yokluğu varlığından daha iyidir.”

²⁶⁶ “Mertlik ve el açıklığı, cennet bahçesinden gelen bir ağaç dalıdır; bu dalı elinden kaçıranın haline eyvahlar olsun.”

²⁶⁷ “Gerçek sanat, mertlik ve el açıklığıdır, başka şeyler ise teferrüattır; eğer elin açıksa her parmağında yüzlerce sanat var demektir.”

Beyt

تجربه کردم زهر اندیشه

نیست نیکو تر ز سخا پیشه²⁶⁸

خاص زیهر کرم امد درم

بر کذر از قافیه اینک کرم²⁶⁹

İskender-i zū'l-ḳarneyn ḥakīmi Aristo'dan şordı ki: "Sa'ādet-i dīn ü dünyā kaç nesnedür?" Didi ki: "İkidür. Biri seḥā ve biri daḥi keremdür. Ammā sa'ādet-i dīn ki Ḥaḳḳ sübhānehū ve te'ālā kitāb-ı kerīminde buyurur ki: "مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا"²⁷⁰ her kimse ki bir ḥasene getüre aña on ḥasene kerāmet iderüm."

Beyt

انکی ترا توشه ره میدهد

از تو یکی خواهد و ده میدهد²⁷¹

بهتر ازین مایه ستانیت نیست

سود کن اخر که زیانیت تیست²⁷²

Neṣr: Ammā sa'ādet-i dünyā oldur ki ḥalḳuñ goñül murğını²⁷³ الانسان عبد الاخسان hükmiyle kerem birle şayd eylemege ḳābil ü mümkindür çünkim goñül sulṭān-ı bed-terdür. Bir kimsenüñ ḳayd u şaydına düşe [49a] ḳāleb daḥi ḳalb tab' iyyetiyle dāma düşer. Çünkim kerīm bir şaḥşuñ riḳābına mālīk ola. Ebvāb-ı sa'ādāt anuñ üzerine açılıp ve āsyāb-ı murādāt anuñçün müheyā olur.

Aḥbārda gelmişdür ki: Ḥüsrev-i Pervīz'üñ bir ser-askeri vār idi ki leşkerkeşlik ile mevşūf düşmenkeşlik ile meşhūr u ma'rūf idi. Ve melīkūñ muḳarrebī ve memālīkūñ 'umdesi idi. Ḥüsrev ānuñ tedbīrinden ve rūy-ı şevābından 'udül itmezdi.

Beyt

از و تازه بد کلشن خسروی

به بازوی و پشت دولت قوی²⁷⁴

²⁶⁸ "Her düşüncenin sonunda bunu tecrübe ettim ki; mertlik ve el açıklığından daha iyi bir tavır yoktur."

²⁶⁹ "Seçkin biri, kerem peşinde yanına geldi; burada da kerem kafiye gereği olsun."

²⁷⁰ "Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır." Kur'an, Enam, 160/165.

²⁷¹ "Allah ki bu dünyada yapacağın yol için sana ne gerekirse verir; senden bir bekleyip sana on verir."

²⁷² "Bu kazançtan daha iyi bir kazanç yoktur; o yüzden kâr elde etmeye bak ki bu işte zarar ve ziyan yoktur."

²⁷³ "İnsan, ihsanın kölesidir."

²⁷⁴ "Padişahın gül bahçesi onun varlığından dolayı taze ve güzeldi; devletin gücü, kuvveti onun kollarının kuvveti sayesindeydi."

Neşr: Ğaraz şāhibleri bir vaġitde melikūñ sem‘ine iriřdurdiler ki sipehsālaruñuz cadde-i fermān-ber dārīden inġirāfī iġtiyār idüp ‘inād u ‘iřyān sebīline ve ser-keřī vü šuġyān šarīķine sālīk olmaķ diler imdi bu řuret ķuvvet dutmazdan ve bu fi‘l zāhir olmazdan evvel tedārik ile anuñ telefīne meřġūl olmaķ gerek.

Beyt

علاج واقعه پيش از وقوع بايد كرد

دریغ سود ندارد چو رقت کار از دست²⁷⁵

Ĥüsrev bu sözden endiřelü olup didi ki: “Eger ol ‘inān-ı ‘azīmet rüy-ı muġalefetden bir šarafa döndüre. Sipāh u ‘askerden ve ser-dārān u leřkerden ġoķ kimesneler anuñla muvāfaķat yolun dutarlar. Ve yemegin ki anuñ yaġılıġından erkān-ı memleketde ķuřūr zāhir olup [49b] debdebe-i baġī ve šaġīliġinden ķavā‘id-i salġanata fütur yol bula.”

Beyt

منادا برارد به بيدار سر

که در ملک پيدا شود شور و شر²⁷⁶

Pes erkān-ı devlet ve müřirān-ı memleket birle bu bābda meşveret buyurdi. Cümlesinüñ re‘yi bunuñ üzerine oldı ki bend-i girānla anı ġabs-i ebedī eyleyeler. Ĥüsrevānlaruñ bencileyin tedbīrlerine āferīn eyledi. Ve bir ġayrı ġün ol emīri šaleb idüp ‘ālī manşıba anı erzānī buyurdi. Ve sīret-hāy-ı sütüde ve ġařlethāy-ı pesendīdesini vařf idüp ġazāyinüñ nefsinde ve defāyinüñ nuķūdından müstaġaķ olanını aña ‘atā eyledi. Eyü fikirlü müşirler ki aña bend urulmasın revā vü münāsib ġörmişler idi. Maġall-i firşatda ‘arz eylediler ki: “Azīmet-i hümāyun muķarrerinden ġilāfuñ sebebi nedür?” Şāh tebessüm idüp didi ki: “Sizüñ rāyuñuza muġālīf bir iři işlemedüm. Ve kendü ‘azmimden inġirāfī ķabül eylemedüm. Siz aña ķayd u bend gerek didüñüz. Ve ben diledüm ki anı bir muġkem bendile ķayd eyleyem lā-cerem iġsān ķaydından ķavī vü muġkem ġiġbir ķayd ġörmedüm. Ve daġi fikr ü te‘emmül eyledim ki her ķayduñ maġalli bir ‘uzva mu‘annīdür. A‘zādan bir ‘uzvuñ üzerine ki bu bend vāķi‘ ola ne nev‘le bend olduġı ġod ma‘lumdur. Dilerüm ki anuñ ġöñli üzerine bend eyleyem ki sultān bedendür. Ve a‘zā vü cevāriġ anuñ ġadem ü ġařemdür. ġünkim aşıl [50a] bir ķayd le muķayyed ola. Elbetde tamam-ı a‘zā vü cevāriġ ki aña tābi‘lerdür. Dükelisi baġlu olur. Ve her ‘uzvuñ üzerine ki āhenden bir bend ķoyalar anı sühān ile süde eylemege ķābildür. Ammā kerem ü iġsān bendini ki bir ġöñül üzerine

²⁷⁵ “Olay gerġekleşmeden önce onu önlemek lazım; yoksa olup bittikten sonra oturup ah ġekip pişman olmakla bir şey deġişmez.”

²⁷⁶ “Sakın başkaldırı niyetine isyan etmesin; eġer böyle bir başkaldırı yaşanırsa ülkede olumsuz bir ġořku ve kötü olaylar başlar.”

koyalar. Anı hiçbir nesne ile fersüde eylemege mümkün degüldür. Emsâlde getürmüşlerdür ki bir murğ-ı vaḥşîyi dām ile giriftār itmek olur. Ve ādemi iḥsān u ikrām ile şayd u şikār eylemek olur.”

Beyt

کرم پیشه کن کادمی زاده صید
باحسان توان کرد وحشی بقید²⁷⁷

عدو را بالطاف کردن به بند
که نتوان بریدن بتیغ ان کمند²⁷⁸

چو دشمن کرم بیند و لطف و جود
نیاید از و هیچ بد در وجود²⁷⁹

Neşr: Ancılayın ki Hüsrev’üñ ḥātırına irişmişdi. Anuñ āteş-i muḥālefeti pādişāhuñ iḥsānı çeşmesinüñ āyetden mütereşşih olıcaḳ aşığa oldı. Ve biḫ-i nihāl-i kinesi anuñ sîne-i şamiminden sultānlıḳ pençesinüñ ḳuvveti ile munḳatı‘ vü münḳalı‘ oldı. Ve ba‘d ez ān şāf niyyetlü bendeler gibi ḫulūş-ı ṭaviyyet ile cānsipārılıḳ kemerini miyān-ı ḫizmetkārı üzerine bağlayup baḳiyye-i ‘ömrinde fermān-berdārılıḳ ṭarīḳinden yüzün dutdurmadı.

Beyt

زان نوارش کری کی یافت از و
بعد از ان روی بر نتافت از و²⁸⁰

Ve bu maḫalde işbu rubāyī ḡāyetle [50b] zibā vāḳi‘ olmışdur.

Rubā‘ī

با هر که کرم کنی از ان تو شود
و اندر همه وقت مدح خوان تو شود
با دشمن خویش اگر سخاوت ورزی
شک نیست کی یار مهربان تو شود²⁸¹

²⁷⁷ “Bağışlayıcı ve yumuşak bir tavır takınarak insanoğlunu kendi kontrolün altına alman mümkündür; vaḥşiler ve kültürden uzak olanlar ise zincir ve bent ile kontrol altına alınabilirler.”

²⁷⁸ “Bir düşmanı sakın ve yumuşak bir tavırla bende çekmek daha mantıklıdır; zira ki hiçbir kılıç, hiçbir jilet böyle yumuşaklıkla ayarlanan bir bendi kesip yırtamaz.”

²⁷⁹ “Düşmanın senden iyilik ve mertlik görürse; düşmanın olmasına rağmen sana karşı kötülük yapmak içinden gelmez.”

²⁸⁰ “Eğer padişahın şefkat görmüşse, bir daha asla ondan yüz çevirmez.”

²⁸¹ “Kime güzel davranırsan senin olacaktır; senin bu iyiliklerine karşılık her zaman senden iyi söz edecektir. Düşmanına bile mertlikle davranırsan; şüphe etme ki senin en yakın dostun olacaktır.”

Neşr: Ve şehā feżāyilinüñ cümlesinden birisi oldur ki halk-ı ‘ālemüñ gönülleri civanmerdān u şāhib-i ihsān olanları dost dutar. Egerçi anlaruñ ihsānından merdümāna behre irmemiş ise daḥi meşelā eger vilāyet-i Ḥorasān’uñ ādemileri işitseler ki ‘Irak’da bir merd-i kerīm vardur. Cem’ isı anı dost dutunup anuñ üzerine taḥsīn ü āferīn oqurlar belki eger bir kerīm kayd-ı hayatda olmasa ve anı yād idüp ism ü resmini zıkr eyleseler heme kes anuñ şenāḥ-ānı olup rūḥ-ı revānına du‘āyı ḥayr iderler. Ancılayın ki Ḥātem-i Ṭāyī ki terceme olunan risālenüñ te’līf tārīḥini ki toḫuz yüz elli birinci senede vāḳi’ olup anuñ vefātından toḫuz yüz kırk beş yıl geçmişti ki henüz anuñ bahar-ı zıkrı reyāḥīn-i āferīnile ārāste ve çemen nām-ı niḡūsı şenā vü taḥsīnle pīrāste idi.

Beyt

نماند حاتم طایی ولیک تابا بد

بماند نام بلندش به نیکویی مشهور²⁸²

Hikāyetde getürmüşlerdür ki: Ḥātem-i civānmerd cūd u şehā nāmıyla cezīre-i ‘Arabı dārü’l-mülk-i Yemen’e deḡin ḳabz idüp şehāvet şadāsı vilāyet-i Şāma ve memleket-i Rūma irişmişti. Vālī-i Şām ve ḥākim-i Yemen ve pādīşāh-ı Rūm anuñ [51a] ‘adāvetine kemer bağladılar. Anuñçün ki bu melīklerin her birisi da‘vā-yı şehāyı ve lāf-ı civanmerdīyi iderlerdi. Ammā Ḥātemüñ zıkrı zamāne ehlinüñ zebānları üzerine ziyāde cārī olup kerem-i cūd tañtanası dükeli āfāḳa gitmiş idi.

Beyt

ابر دریا دل زدست داود رانفعل

مال عالم زیر پای همت او پایمال²⁸³

Pes anlardan her birisi anuñla nehc-i tecerrübde bir tarīḳa sülük eylediler. Evvelā vālī-i Şam diledi ki anı tarīḳ-ı imtiḥāna çeke. Pes Ḥāteme bir kimse gönderüp Ḥātemden yüz re’s şetr diledi ki cümlesi sürḥ müy ve siyah çeşm ve bülend kuhān ola. Ve bu mişilli şetrler diyār-ı ‘Arabda nādir olup bulunduḡı taḳdirce ziyāde bahā ile müyesser olurdu. Vāḳi’ de reme-i Ḥātemde ol zamānda bu nev’ şütürler yoḡidi. Çün Şām şāhınuñ ādemīsi Ḥāteme irişüp anuñ peyḡāmını irişdüdüḡi gibi dest-i ḳabūli sīne-i fermān-berdārı üzerine koyup cevābında sem’an ve ṭā’aten didi.

²⁸² “Kalsın Ḥātem-i Tayr’ın yüce ismi ebede kadar meşhur.”

²⁸³ “Bulut gibi yüksek ve derya gibi geniş kalbi olan Davūd, dünyanın malı onun himmetli ayaḡının altında ezilmiş durumdadır.”

Beyt

بهر چه امر بود چاکریم و خدمتکار

بهر چه حکم شود بنده ایم و دولتخواه²⁸⁴

Başım üstine tapuñ her ne ki fermān buyurur.

Құл қақан dutmayısar anı ki sulţān buyurur.

Neşr: Pes ilçiyi bir eyü yere nüzül itdürüp hâline münāsib olan esbāb-ı ziyāfeti müheyyā eyledi. Ve buyurdu ki: “Қabāyil-i ‘Arab’da nidā eyleyeler her kimse ki [51b] bu mişillü şütür getirürse andan bahāyı tamām ile şatun alup iki aydan şoñra bahālarını teslim eyleyem.” Bu тариқле yüz re’s şütürü қарз ile alup Şām sulţānına gönderdi. Çünkim melik-i Şām bu hâle muţtali‘ olıcaқ engüş-ti ta‘ accübi dendān-ı taḥayyür ile dutup buyurdu ki: “Biz bu A‘rābıyî imtiḥān itdük. Ol bizim vāsıtamızla kendüsini dām-ı қарза atdı.” Pes hemān buyurdu ki Şām’uñ nefis meta‘larından yükledüp Hâteme iletdüler. Hâtem buyurdu girü nidā eylediler ki: “Her kişi gelsün kendü şütürünü yükiyle alup қабз u zabt eylesün.” Pes ol yüz re’s şütürleri yükleriyle deve şāhiblerine virüp kendüsi bir ḥabbesin alup қабül eylemedi. Çünkim bu ḥaber sulţān-ı Şām’a irişdi. Didi ki: “Bu mürüvvet ādemizāduñ ḥaddi degüldür. Ve seḥāvet ancaқ Hâteme müsellemdür.”

Beyt

اوازۀ سخاوت و احسان ادمی

اخیر درین جهان بعیث بر نیامده²⁸⁵

Neşr: Diger ‘azīmü’r-rüm ki aña Herқul dirlerdi. Hâtemüñ debdebe-i cūdını ve kevkebe-i seḥāvetini işidicek anuñ ilḥbārını tefahḥuş ve aḥvālını tecessüs eylerdi. Anuñ sem‘ine irişdürdiler ki Hâtemüñ bir esb-i bād-pāy ve cihan-peymāsı vardır ki tır-i ḥadenk gibi dürdür u ‘ömr-i girāmī gibi zūd-revdur. Bir esbdür ki kerem rülükda āteşle dem-i müşābete urur ve tiz kāmılıqda bād [52a] тариқиyle hem-rāhlıq yolın dutar.

Beyt

چو اشک عاشقان کلکون خوشرو

جهان پیما ترازشبیدی ز خسرو²⁸⁶

بووقت حمله برق اسا چهنده

بکاه پویه چون صر صر دونده²⁸⁷

²⁸⁴ “Ne emredilirse onun hizmetkârıyım, hüküm neyse o devletlinin kölesiyim.”

²⁸⁵ “Bu dünyada insanlar için sehavet ve ihsan boşu boşuna yaratılmamıştır.”

²⁸⁶ “Âşıkların gözyaşları gibi kan renginde ve sevinç dolu; Hüsrev-i Perviz’in atı (Şebdiz’dan) daha yol yapıcı.”

²⁸⁷ “Her zaman yıldırım gibi düşmeye hazır; savaş ve hareket zamanında ise çekirge gibi çevik ve atlayıcı.”

Neṣr: Kayşer kendü vezîrine didi ki: “Hâtemüñ şehâvet haberi ‘Arab ve ‘Acem’de fâş olup mürüvveti şadâsı Qâfdan Qâfa gitmişdür. Ve ben istimâ‘ itdüm ki Hâtemüñ bu şıfatlu bir esbi vār imiş. Dilerüm ki anuñ naqđını meḥekk-i i‘tibâr üzerinde imtiḥân eyleyem. Ve şüret-i da‘vâsını maḥkeme-i ma‘nâda diñleyüp bir kimesneyi ol esb talebi için Hâtemüñ kabîlesine gönderem.”

Beyt

من از حاتم ان اسب تازی نژاد
بخواهم کرا و مکرمت کرد و داد²⁸⁸

بدانم که دروی شکوه مهیست
وکر رد کند بانک طبل تهیست²⁸⁹

Neṣr: Pes cihet-i esb için bir ilçiyi tuḥfe vü hedâyâ eyle ki Hâteme lâyıḳ u sezāvâr idi. İrsâl eyledi. Ve zamân itdükde melîk-i Rûmuñ resûli Hâtemüñ kabîlesine irüp menzili ḥavâlisinde nüzûl eyledi. Qazâ ile muḳâbeleyi ilçide bulutlar zâhir olup berf ü bārân yağmağa başladı. Hâtem mihmânına tamâm dil-dârlıḳ gösterüp menzil-i şerîfe nüzûl itdürdi. Ve fi‘l-hâl buyurdı ol esbi zıbh idüp tertîb-i ta‘âm ile mihmânı önüne geldi ve ba‘de‘t-ta‘âm esbâb-ı istirâḫat [52b] müheyyâ eyleyüp ḥaymeden taşra geldi. Ve ol gicede ol bâbdan ḳaṭ‘â söz söylenmedi. ‘Ale‘ş-şabâḫ ‘özlü ḥ‘âhlıḳ için Hâtem mihmânı önüne gelicek resûl-i Kayşer’üñ nâmesini ve hedâyâlarını Hâteme ‘arz eyledi. Çünkü Hâtem mektûbuñ maẓmûnına muṭṭali‘ olicaḳ be-gâyet endîşe mend oldu. İlçi ferâsetle cebîn-i Hâtemde eşer-i melâletin müşâhede idicek didi ki: “Ey civânmerd! Eger ol esbi virmede nev‘ân bî-ḥuzûr olursañ bizim cânımızdan teklîfe mebâliğimiz yoḳdur.” Hâtem didi ki: “Eger ol cinsi esbden bende hezâr esb olsa ve zamâne ehlinden bir ednâ kimesne anları benden taleb eylese hiç vecihle anı andan dirîğ eylemezdüm. ‘Ale‘l-ḥuşuş ki sulṭân-ı ‘azîmü‘ş-şân taleb-i esb için bizi ‘azîz idüp ve cihet-i cüz’î ḥizmet ile resul ü büzürk irsâl eylemişdür. Endîşem sebeb-i taḥassürden ve fikrim cihet-i taḥayyürdendür ki niçün ‘ale‘l-fevr baña ḥaber virmedüñ tâ ki ol esb telef olmayadı.”

Beyt

من ان باد رفتار دلدل شتاب
زیهر شما دوش کردم کباب²⁹⁰

²⁸⁸ “Ben padişahdan o Arap asıllı atı, padişah lutf edip verirse, istiyorum.”

²⁸⁹ “Bunu biliyorum ki onda ayın güzelliği ve ihtişamı var; eğer reddederse de, içi boş davulun sesidir.”

²⁹⁰ “Ben o rüzgâr gibi davranan, her an bir yere gideni, dün gece sizin için kebab yaptım.”

بنوعی دگر رو و راهم نبود
جزاین بر درباد کاهم نبود²⁹¹

که بد ظلمت ابراز پیش و پس
بسوی رمه ره نمی یافت کس²⁹²

مروت ندیدم در ایین خویش
که مهمان نجسید دلا از فاقه ریش²⁹³

مرا نام باید در اقلیم فاش
دگر مرکب تا مور کومباش²⁹⁴ [53a]

Neşr: Pes sultān-ı Rūm için esbān-ı tāzīyi ve teberrūkāt-ı Hicāzīyi tedārik idüp ve ol diyāruñ tuhfelerinden ilçiyi behremend eyleyüp gönderdi. Çünkim Qayşer fehvā-yı ḥalden ḥaberdār olıcağ şıfat-ı inşāfı ḥāṭıra getürüp didi ki: “Qā’ ide-i fütüvvet ve āyin-i mürüvvet Hāteme müsellemdür.”

Beyt

توان کفت کامروز بنود بعالم
جزا و شهریار دیار مروت²⁹⁵

زروی جوانمردی و مهربانی
بر و ختم شد کار و بار فتوت²⁹⁶

Neşr: Hākim-i Yemen daḥi bir pādīşāh idi ki şıfat-ı kerem ü sehāvet anuñ üzerine ğālīb ü ḥaşlet iḥsān-ı mürüvvet anuñ üzerine müstevlī idi. Hemvāra muvāyid-i in‘ām u iḥsānı hāş u ‘ām için ḳonulup ve fevāyid-i ikrāmı muḥtācān u derd-mendgān için āmāde olmışdı.

Beyt

چو دست جود و بخشش بر کشادی
ز عالم رسم خواهش بر فتادی²⁹⁷

²⁹¹ “Karanlıktan ve buluttan, önden arkadan; kimsenin sürüye doğru yol alması mümkün değildi.”

²⁹² “Başka türlü yüzüm yoktu, bundan başka elimde bir şey mevcut değildi.”

²⁹³ “Dinimde bunu doğru bulmuyorum ki, misafir aklıktan içi parçalanmış bir şekilde yatsın.”

²⁹⁴ “Benim adım dünyanın her yerinde biliniyor; benden daha bilindik bir binek olmasın.”

²⁹⁵ “Bunu söyleyebiliriz ki, bugün bu âlemde onun gibi insaf diyarında padişah ve büyük olan başka biri yoktur.”

²⁹⁶ “Mertliği ve iyi özellikleri dolayısıyla, mertlik onun varlığıyla anlam bulup son bulmaktadır.”

Neşr: Dilerdi ki kendünün nām-ı kereminden ğayrı dillerde mezkūr ve şıfat-ı cūd u seḥāsından ğayrı eṭrāf-ı ‘ālemde meşhūr olmaya. Ve bu sebeble her kimse ki anuñ hużūrında şıfat-ı Hātem vaşf eyleseydi. Anuñ āteş-i ğāzap iştiġāl bulup izāsına meşġūl olurdu. Ve dir idi ki: “Hātem-i Ṭāyī cümle-i vilāyetimüñ ra‘iyetlerinden şahrā-nişīn bir erdür. Ne memleket zabṭ itmege lāyık ve ne manşīb sürmege [53b] seza-vārdur. Bāzūsında cihāngirlik kuvvet ve kişver-küşālık himmet yokdur.”

Beyt

نه او را خزینست و نی تحت و تاج
نه باجش کسی میدهد نی خراج²⁹⁸

Neşr: Bellüdür ki Hātemüñ elinden ne iş gele birkaç şütür u gūsfend ü esbe ki kādirdür. Anuñla ne miqdār kerem gösterilmege kâbil ola. “Ol bir yılda ḥarc itdügün ben bir günde mesākīne şadaқа eylerem. Ve anuñ yüz şofra ni‘meti berāberine mihmānān için bir kuşlukda müheyyā eylerem.” didi. Āḥir-i kār melik-i Yemen andan be-ġāyet rencide olup ‘ırq-ı ḥasedi ḥarekete geldi. Kendüsiyle endişe kıldı ki zebān-ı ehl-i zamān hiçbir güne ile Hātemüñ zikrinden ḥāmūş olmaz. Ve şıfat-ı nīgū-kārlığı ve mihmāndārlığı merdimānuñ gönüllerinden ferāmūş olmaz. Hemān ol yegdür ki mellāḥ-ı fikrūñ dest-yārlığıyla anuñ keştī-i ‘ömrini ġarq-ı āb-ı fenāya atam ve endişe’-i üstāduñ mededkārlığıyla anuñ raqam-ı nāmını dirlik elvāḥımdan maḥv eyleyem.

Beyt

که تا هست حاتم در ایام من
به نیکی نحو اهد شدن نام من²⁹⁹

Pāy-ı tahtında bir ‘ayyārı vār idi ki bir dirhem sīmden ötürü nā-ḥaḳ yere yüz kan idüp ve fāyideyi endek ümmīd için niçe kimesnelerüñ şīşe-i gönlini seng-i cefāyla şırdı.

Beyt

چو چشم نازنینان بود خونریز
چو زلف خوبرویان فتنه انکیز³⁰⁰ [54a]

Terceme Li-mü’ellifihī:

Nāzenīler gözi gibi ḥun-rīz
Ḥūblar zülfi gibi fitne en-gīz

²⁹⁷ “İnsanlara bir şeyler bahşetmeye başlayıp mertlik ve cömertliğe el açarsan; bu dünyadan hiçbir şey talep etmeyeceksin.”

²⁹⁸ “Ne hazinesi vardır, ne de tacı ve tahtı; kimse de ona vergi ve karşılıksız bir para vermiyor.”

²⁹⁹ “Benim dönemimde Hātem gibi şahıslar varken, benim adım, iyiliklerim yüzünden kalmayacaktır; benim cömertliğim Hātem gibi şahısların yanında hiçbir şey değildir.”

³⁰⁰ “Güzellerin gözleri gibi gönلümü kana bulandıran, güzel yüzlülerin saçı gibi fitne sebebiydi.”

Neşr: Şāh-ı Yemen anı taleb idüp mevā‘id-i hüsrevāniye ve āyine müstazhir eyledi. Didi ki: “Kendūni Benī Ṭā’i kabilesine irişdür her bir hileyi ki bilürsin ve her bir şa‘ bezeye kädürsin. Cidd ü cehdüñ ve sa‘y-i beligüñ Hâtem yog ve vücüdını nâbūd itmesine dürişesin. ‘Ayyār katl-i Hâteme müte‘ahhid olup Benī Ṭay kabilesine irişdi. Ve ol menzile gelicek hoş-hüy u nīgü-rüy bir civānla melât oldu ki cebhesinde ululuk sīmāsı tábān ve nāşiyesinde ferhündelik ferr-i dıraḥşān idi.” Pes ol civān-ı mihrībān şīrīn-zebānlık yüzünden şordı ki: “Nireden gelüp kaçarcu gidersin?” Didi: “‘Ayyār, Yemen’den gelüp ‘azmim Şām’adur.” didi. Civān iltimās eyledi ki: “Bu gice kadem-i kerem ile veşākımızı müşerref eyle tā ki mā-ḥazarı olanın nazār-ı şerife yetişdürüp bu luṭfla ki külbemizi nūr-ı ḥuzūruñla bezeyesin. Biz daḥi andan küllī minnetdār oluruz.”

ز در درا و شبستان ما منور کن³⁰¹

‘Ayyār ol cevābuñ dil-cüy u hoş-hüylığına beste olup rüy-ı teveccüh anuñ menziline getürdi ve resm-i ziyāfet ve şart-ı mihmāndārılık ki ‘ayyāruñ ḥatırından [54b] geçmişti. Bi’l-küllīye müşāhede eyledi. Civān her laḥzada tekellüf-i ğayrıyı gösterüp maṭ‘ümāt-ı gūn-ā-gūn ve meşrubat-ı reng-ā-reng tertib eylerdi.

Beyt

هر نفسی بر سر خوانش مکر

خوردنی خوبتر از یکدگر³⁰²

‘Ayyār ol civāna sā‘at-be-sā‘at taḥşīnler eyleyüp şad zebānla du‘ā vü şenā eylerdi. Bu minvāl üzerine şeb-i tīre pāyāna irişüp şubḥ-ı rüşen-rüy ufķ-ı maşrıḳdan ṭulū‘a āġāz eyledi. Miḥmān dīde-i giryānla münīrbānuñ vedā‘ına bil bağlayup zebān-ı niyāzla bu beyt-i ciġer-süz u cān-güdāzı edā eyledi.

Beyt

دلم میسوزد از داغ جدایی

چه بودی کر نه بودی اشنایی³⁰³

Terceme Li-mü’ellifihî:

Göñül dāġ-ı cüdāñile yanısar

Derünımdan bu firḳat gitmeyiser

³⁰¹ “Kapıdan içeriye gir, harem ve sarayımızı aydınlat.”

³⁰² “Her nefeste, her anda onun sofrasına bak; birbirinden güzel, birbirinden özel yiyecekler vardır.”

³⁰³ “Ayrılık acısından gönlüm yanıyor; keşke bu tanışmak hiç olmasaydı.”

Civān mübālağa-i bisyār ile merd-i ‘ayyār pīşeden diledi ki bir iki gün bu yerde iķāmet göstere. ‘Ayyār envā‘-ı ‘özre mütemessik olup didi:

Beyt

نیارم شد البتده اینجا مقیم

کی در پیش دارم مهمی عظیم³⁰⁴

Terceme Li-mü’ellifihî:

Olmayam bu yerde ben elbet muķīm

Ki vardır öñümde mühimm-i ‘azīm

Civān didi ki: “Beni teşrīf-i muħarremiyete erzāni dut. Ve bir mühimmüñ ki vardır baña söyle şāyed ki bi-ħasebi’l-maķdūr saña mu‘āvin olmağa ķādir olam. [55a] Çünkim miħmān dil-nüvāzi-i bisyār u civanmerdi-i bī-şümārīsini ki mülāħaza itmişdi. Kendüsiyle te’emmül gösterip bu bir mühimm-i küllī ki benüm öñümdedir. Buncılayın yāruñ mu‘āvinsizliğiyle ve bu güne bir mededkāruñ dest-yārsızlığıyla mümkündür ki bu kār-encām bula. Bu civān bir merd-i mürüvvet ehli kār-sāz ve göñüller şayd idici şāhbāz ve ğarīb-nüvāzdir. Hiç bundan yigregi yokdur ki sırr-ı ħicābı rüy-ı kārđan ref‘ idüp anı kendüme yār ve sırrımdan ħaberdār eyleyem.”

Beyt

یک کل مقصود درین بوستان

چیده نشد بی مدد دوستان³⁰⁵

دامن یاری کرت افتد بدست

فارغ و ازاده توانی نشست³⁰⁶

کار تواز یار مکمل شود

مشکلست از همنفسان حل شود³⁰⁷

Neşr: Pes civāna ol mühimmüñ iħfāsı için yemīn virüp mübālağa-i bisyār ve te’kīd-i bī-şümārdan şoñra kendü sırrını anuñla der-miyān idüp didi ki: “İşitdüm ki bu nevāħide ħātem nām bir kimesne vardır ki civānmerdlik lafın urup iħsān u merdüm-nevāzlık da‘ vāsın idermiş. Şāh-ı Yemen andan bi’l-küllīye münfa‘ il ü mużtarib olup beni

³⁰⁴ “Burada ikamet edemem; zira ki çok önemli bir husus beni beklemektedir.”

³⁰⁵ “Dostların yardımı olmasaydı, bu bostandan isteyerek tek gül bile toplanmazdı.”

³⁰⁶ “Yardım ve Allah’ın kullarının elinden tutmak senin hayat felsefen olursa, herhangi bir şeyden bağımsız oturabilirsin.”

³⁰⁷ “Seninle birlikte nefes alan yakınların, dost ve arkadaşların yardımıyla; problemlerin çözülüp işlerin son bulacaktır.”

ki görürsün rûzgârum perişân rûzân u şebân ma‘aşım ‘ayyârlık ve uğrılık birle olur. Şâh-ı Yemen beni taleb idüp va‘de-i [55b] māl u menāl ferāvân buyurdu. Şol şartla ki Hâtemi katl idüp başını şâh-ı Yemen huzûrına tuhfe eyledüm. Ve bu kâr-ı ‘azîmi cihet-i ma‘îşetim için kabûl idüp bu şehre gelmişüm. Hâlbuki ne Hâtem bilirüm ve ne anuñ menzil-gâhını añlarım. Dervîş-nüvâzlığuñdan ‘aceb olmaya ki Hâtem baña gösterüp ve katilnde şart-ı mededkârlığı yerine getüresin tâ ki ‘ahdimüñ ‘uhdesinden gelmege kâdir olup devletüñde şâh-ı Yemenüñ mevâ‘idinden behremend olam.” Civân ki bu sözleri istimâ‘ eyledi, didi ki:

Beyt

بخندید کفتا کی حاتم منم

سراینک جدا کن روان از تنم³⁰⁸

Ey yâr, dur yuqaru müte‘allikâtımdan kimesne haberdâr degül iken başımı bedenümden cüdâ eyle ve kendü başuñ sevdâsına düşüp bu diyârda durma git. Tâ ki senüñ murâduñ hâşıl olup şâh-ı Yemen daği maqşûdına vâşıl ola.

Beyt

چو حاتم بر ازادکی سر نهاد

جوانرا بر امد خروش از نهاد³⁰⁹

Fi’l-hâl Hâtem önünde yüzün yere sürüp dest ü pâyını bûs eyleyüp didi:

Beyt

اکر من کلی بر وجودت زنم

بنزدیک مردان نه مردم زنم³¹⁰

دو چشمش بیوسید و در بر گرفت

وز انجا طریق یمن بر گرفت³¹¹

Hâtem anuñ esbâb-ı râhını tekmil eyleyüp gönderdi gitdi. Çün merd-i ‘ayyâr-pîşe şâh-ı Yemen [56a] huzûrına gelüp şüret-i hâli ‘arşa-i ‘arza irişdüricek melik-i Yemen kerem ve tabi‘î yüzünden munşarif olup ve râh-ı azâdegiden mu‘terif oldı ki efrâd-ı insandan bu mertebe kerem ü ihsâna hiçbir kimesne kâdir degül. Ve bu meşâbede şehâvete maqdûr beşer degüldür.

³⁰⁸ “Gülerek Hâtem benim dedi, şimdi kılıcınla kafamı kes.”

³⁰⁹ “Hâtem cömertliğe teşebbüs edince; genç içten bağırdı, figan etti.”

³¹⁰ “Eğer senin için bir şey yapıyorsam, başka adamların yanında yapacak biri değilim.”

³¹¹ “İki gözünden öpüp ona sımsıkı sarıldı, oradan da Yemen yolunu tuttu.”

Beyt

هست جوانمرد درم صد هزار

کار چو باجان فتد انجاست کار³¹²

Kitāb-ı Cevāhirü'l-āṣār'da getürmişlerdür ki çünkim Hâtem vefât eyledi ve anı defn idüp kaçā ile anuñ qabri bir maḥallde vāki' oldı ki memerr-i seyl di. Evḳâtdan bir vaḳitde muḥkem bārān yağup seyl hāyil geldi. Az qaldı ki qabr-i Hâtemi vīrān idüp 'alâmetini nâ-būd eyleye. Püserine bu ḥāl ma'lûm olıcağ diledi ki qalıbını bir ğayrı mevzi'a eyledi ki âfet-i seylden anuñ qabri emîn ola. Çün anuñ türbeti üzerine gelüp qabrin küşād eylediler. Anuñ dükeli a'za ve eczâsı çürüyüp birbirinden rih̄telenmişdi. İllâ dest rāstı ki hiçbir nev'le tağyir olmayup aña zarar irmemişdi. Merdimān ol ḥâletden müte'accib ve buncılayın şüretten müteḥayyir oldılar. Bir pīr-i şāhib-tedbīr ol miyānda nazāre günān didi ki: "Ey merdümān, bu ma'nādan müte'accib ve Hâtemüñ selâmet-i [56b] destinden müteḥayyir olmañuz kim işbu desti rāstı ile mesâkine 'atā'i bisyār eylemişdür. Lā-cerem anuñ desti rāstı ḥayr u kerem ḥimāyetinde selâmete irmişdür. Her gāh kāfir putperest vāsıta-i 'atāyla ḥalel ve teğayyürden sālīm qala. 'Aceb midür ki mü'mīn Ḥudā-perest vāsıta-i seḥā vü iḥsānla nār-ı duzaḥuñ âfetinden emîn ola."

"Zirā ki anuñ ḥuşul-ı devlet-i cāvīdi,
Temhīd-i kavā'id-i ḥayr u iḥsāna bağlıdur."

Mıṣra'

دولت باقی زکرم یافتن³¹³

Dārā bir ḥekīm-i rüşen zamīrden istifsār eyledi ki: "Pīrāye-i saltanat nedür?" Didi ki: "İzzette zinde-gānīlik itmek." Didi ki: "İzzeti ne nesneyle ḥıfz itmege mümkindür?" Didi ki: "Māl-ı dünyāyı ḥār u bī-i' tibār dutmağla her kimsenüñ nazārında ki zer. Bī-kıymet ü bī-rağbetdür. Heme kes anı 'azīz ü mükerrem eyler. Ve her kimse ki zeri ziyāde 'azīz dutup cem'inde ve ḥıfzında mübālağa sa'y eyler. Efrād-ı insanuñ cemī'isi qatında ḥār u bī-miḳdār olur."

Beyt

مالا از بهران بکا رايد

تا ز بهر تنتت سپر كردد³¹⁴

³¹² "Yüz binlerce cömert adam vardır etrafımda; yeri geldiğinde düşünmeden canlarını vermeye hazırlar."

³¹³ "Güç, kudret ve devlet sahibi olanların yüzü keremden renklendi; kalıcı devlet ve kalıcı gücü de yine keremden buldular."

³¹⁴ "Behrām gibi varlığı kullanmak gerek, neticesinde kalkan gibi seni korusun."

هر کی تن را فدا مال کند
مال و تن عرصه خطر کردد³¹⁵
هر کریمی کی خوار دارد زر
”هر زمانی عزیز تر کردد³¹⁶”

---

³¹⁵ “Her kim ki canını malına feda ederse, hem malından hem de canından olur.”

³¹⁶ “Ker kim ki malını önemsemezse her zaman yüce ve aziz olur.”

Bāb-1 Bist ü Dvüm: Der-Tevāzu‘

Maṭlāb-1 tevāzu‘ ile her ḥuṣūṣa maẓhar olunur.

“Tevāzu‘, rif‘ate sebebdür niteki ḥadīṣde gelmişdür: ³¹⁷من تواضع الله رفحه الله her kimseki Ḥudā-yı te‘ālānuñ rızāsı üzerine fūrütenlik eylese Ḥaḳḳ sübhānehü ve te‘ālā [57a] anı ḳadr ü meretebe cihetiyle yüce eyleyüp cennāt u na‘imde aña ‘ālī vü büleñ dereceler erzāni buyurur.

Beyt

تواضع ترا ارجمندی دهد

زروی شرف سر بلندی دهد³¹⁸

Neṣr: Mülük-ı sāmāniyyeden Naṣr Bin Aḥmed kendü oğlına vaṣiyyet eyledi ki: “Ey ferzend-i dilbend, bir iḳlīm ki biz anı meṣaḳḳat-ı bisyār ile ele getürdük. Ve bir salṭanat ki anuñ ḳavā‘id-i temhīdinde ‘ömr-i ‘azizi şarf eyledük. Diler misin ki niçe rüzgār senüñle pāydār ola. Ḥazīneye i‘timād eyleme ki māl mūrız ü zevāldedür ve leşker ü ‘asker üzerine gönül bağlama ki merd-i sipāhi münḳalibü’l-ḥāldür. Mülküñ devāmında ḥükmüñ ḳivāmında kerem itmekle tekyelen ve tevāzu‘uñı bisyār eyle ki tevāzu‘ vü kerem merdimān-ı ‘ālemiyānuñ gönülleri duzağıdır. Ver her gönül ki bu iki dāmlaruñ birisine şayd u giriftār ola. Rūy-ı rehāyı görmez. Ḥazret-i Seyyid-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem gūyā ³¹⁹سدد القوم خادمهم ile bu ma‘nāya işāret eylemişdür. Nite her gāh ki bir kimesne tevāzu‘ ḥizmetin eyleseñ anuñ gönli saña şayd ve dām-ı maḥabbetüñde muḳayyed olur. Pes ol senüñ maḥkūmuñ ve sen anuñ maḥdūmı olup sen aña şayd ve ol senüñle muḳayyed olur.”

Beyt [57b]

تواضع مید هد از روشنای

همه بیکانکانرا اشنای³²⁰

تواضع هر که دارد سر فرازست

بر وی او در اقبال بازست³²¹

Ve tevāzu‘ oldur ki kişi kendü miḳdārını bir kimsenüñ miḳdārından kemter göre pes kendüñüñ ‘izzet ü ḥürmetini ber-ṭaraf idüp gayrıları ‘aziz ü muḥterem eyleye. Ve bu ma‘nādan şol kimesneler ictināb u ihtirāz eylerler ki şeref-i zātları ve ‘uluvv-i ḳadrleri

³¹⁷ “Kim mütevazi olursa Allah onu yükseltir.”

³¹⁸ “Alçakgönüllülük seni yükseltecektir; şerefini arttırarak başını dik tutmanı sağlayacaktır.”

³¹⁹ “Bir topluluğun efendisi ona hizmet edendir.”

³²⁰ “Alçak gönüllülük, yabancıları (kendinden habersiz olanları, bilgisizleri) aydınlıkla âşına eder, tanıştırır.”

³²¹ “Alçak gönüllü olmayı bilenlerin başı diktir; şans ve fırsatların kapısı onlara her zaman açıktır.”

ma'raẓ-ı iştibāhda qalmış ola. Fe-emmā ol kimesne ki fi'l-emr büzürg qadar ve 'ālī mertebe ola. Tevāzu' dan ıavf eylemez bu nesneyi zīrā ki tevāzu' anuñ celāletinden hiç eksik eylemez. Belki anuñ şevket ve menzeletini ıalālıq u ıalāyık qatında ziyāde eyler.

تواضع زکردن فراز ان نکوست³²²

Ve bundan ma'lūm olur ki tekebbūr nāqıřlaruñ ıařāyıřından ve sākıřlarındanur. Ve ğarāzları kendü noqşanlarını setr itmekdür. Ammā ıaııqatde kendü qabāyihini zāhir ü āřikāre eylerler. Zīrā kibr efrād-ı insandan eger řerīf ve ger za'ıfdür. Bir kimesneden ki vāqı' ola anı ıāř u bī-miııdār eyler.

Beyt

تا توانی بکرد کبر مکرد

متکبر یری زکیر نخورد³²³

کر توبی کبرویی ریا باشی

خاص درگاه کبریا باشی³²⁴

Tevāzu' heme kesden eyü olup erbāb-ı devletden řādır olursa zībārekdür. Zīrā pīrāye-i büzürgi tevāzu' dur. Getürmiřlerdür ki [58a] İbn Semmāq bir ğün Reřid'üñ meclisine geldi. ıalīfe anuñçün ayağın dürüp ta'zim eyledi. Didi ki: "Ey ıalīfe! Senüñ tevāzu' uñ pādīřāhlığuñdan uludur." ıalīfe didi ki: "Eyü söz söyledüñ daıı ziyāde eyle." Didi ki: "ıaııq te'ālā qanğı bendesine ki māl ve cemāl ve ululuq virse ve ol māl ile ıaııquñ qullarına muvāsā idüp iřsān eylese ve kendü cemālinde pārsālığı iııtiyār idüp ululuqda tevāzu' şüretin ğösterse anı muqarrebler defterinde taşır ü taıırır iderler. Hārūn devāt ü qalem taleb idüp kendü eliyle iřbu neřāyih-i dürer-i fevāyidi taıırır eyledi. Ve bunu yazımdan ıalīfenüñ tevāzu' ina 'alāmetdür."

Beyt

از تواضع زیان نبرد کسی

زیره کان از موده اند بسی³²⁵

از تواضع بلند کردد نام

وز تواضع رسیده اند بکام

³²² "Tevāzu etmek dikbaşlılıktan iyidir."

³²³ "Olabilđiği kadar kibirlenme, kibirlenen kaybeder."

³²⁴ "Eğer sen kibirlenmeyen bir insan olsan, Allah'ın en ğüzel kulu olursun."

³²⁵ "Akıllı insanlar defalarca denemişlerdir, alçak ğönüllülükten kimse zarar etmemiştir."

متواضع بزرگوار بود

مظهر لطف کردگار بود³²⁶

Ve tevāzu‘ vü ihtirām ešrāf-ı enām ve sādāt-ı ‘izām ve ‘ulemā’-i a‘lām ve meşāyiḡ-i kirāmdan ki şadır ola. İ‘tibārı tamām dutar. Ve tevāzu‘ iden kimesnenüñ livā-yı devleti yücelmesine sebebdür. İmām Ḥasan Şeybānī raḡimeu’llāhi te‘ālā Reşid öñüne geldi. Reşid aña ta‘zīm-i bisyār eyleyüp ayāḡ üzerine durduḡından ḡayrı anı kendü yerine [58b] oturtdı. Çünkim imām gitmek isteyicek Reşid anuñla birkaç qadem bile gitdi. Cümle-i ḡavāşdan birisi didi ki: “Ḥalīfeden ki buncılayın tevāzu‘ vāḡı‘ ola mehābet-i ḡilāfete ḡalel degül midür?” Reşid cevāb virdi ki: “Bir mehābet ki tevāzu‘ ile zāyil olıcaḡ anuñ nābūd olması evlā ve bir qadr ü mertebe ki ulularuñ ihtirām cihetinde eksile bi’l-küllıye eksilüp maḡv olması yigrekdür.”

Beyt

قدری کی بتعظیم کسان کاسته کردد

مردم بچنان قدر کی ارسته کردد³²⁷

Hikāyetde getürmişlerdür ki: İsmā‘ il-i Sāmānī pādişāh-ı Ḥorasan ve sulṡān-ı Sāmān idi. Bir ḡün ‘ulemādan birisi anuñ öñüne geldi. Aña ta‘zīm-i bisyār eyleyüp gitdikde anuñ ‘aḡabinden yedi adım bile gitdi. Ol gice Ḥazret-i Risāleti şalavātu’r-raḡmān ‘aleyh vāḡı‘ de gördi server-i ‘ālem buyurdi ki: “Ey İsmā‘ il! Ümmetimüñ ‘ālimlerinden birisini ‘aziz dutduñ Ḥaḡḡ sübhānehü ve te‘ālā Ḥazretinden diledim kim iki cihānda seni ‘aziz u muḡterem eyleye ve sen anuñ ‘aḡabinden yedi adım ki gitmiş idüñ du‘ā eyledim tā ki senüñ neslüñden yedi kimesne pādişāhlıḡ eyleyeler ve senüñ ḡaḡḡuñda bu iki du‘ā müstecāb oldı.”

Ve ‘alāmet-i tevāzu‘ dan birisi oldur ki ‘ulemā vü şuleḡā şoḡbetlerine ve şāḡib-i yaḡın olan dervişler meclisine meyl eylemekdür. Ammā ancılayın cema‘ate meyl eylemek münāsib degüldür ki [59a] kendülerini ‘ulemā’-i rabbānī ve meşāyiḡ-i ḡaḡḡānī şüretiyle nümāyiş ve mürā‘liḡ idüp ṡama‘ ḡām ve ḡiṡāmı fānī sözleriyle Ḥaḡḡı ziver-i ḡoş āmed ile bezeyeler. Belki ancılayın kimesnelerüñ şoḡbetine ṡalib ü rāḡıb olmaḡ münāsib bil vācibdür ki anlaruñ şoḡbeti cemī‘ merdimānuñ işine yarayup dilemeye ki aña i‘tiḡād ideler.”

Hikāyet olunur ki: Çün ‘Abdu’llāḡ ṡāḡir ḡükümet-i Ḥorasān’a ḡelüp Nişābur’a nüzül eyledi. Bir haftadan şoñra buyurdi ki: “Bu şehrde ḡiçbir kimesne var mıdur ki bize

³²⁶ “Mütevazi bir insan, onurlu ve büyük olur, Allah’ın lütfunun simgesi olur.

³²⁷ “Birine saygı gösterip tevāzu etmek insan mertebesine yükseltir.”

selām virmemiş ola?” Didiler ki: “Vilāyetimizüñ kavîsi ve za‘îfi huzûr-ı pâdişāha gelmişlerdür. İllā iki dervîş ki kûşe-nişîn olup didelerini seyr ü temâşâdan bağlayup halkuñ ğavğalarından kırtulmuş ve zıkr-i Hâkķ sevdāsına ulaşmışlardır.”

Beyt

متفكان حرم كبريا

شسته ز دل صورت كبر و ریا³²⁸

ديده نه و كون و مكان در نظر

بال نه و هر دو جهان زیر پر³²⁹

ملك نه و نوبت شاهى نرده

تخت درر ايوان الهى زده³³⁰

‘Abdu’llāh şordı ki: “Bu iki kimlerdür?” Didiler: “Birisi Aħmed Ĥarb ve birisi daħi Muħammed Eslem Ṭūsī raħimeu’llāhi te‘ālā ki ‘ulemā-i rabbānīlerdür. Ve selāṭin ü ümerā dergāhına tereddüd göstermezler.” ‘Abdu’llāh anlar bizim selāmımıza gelmezler ise biz anların [59b] selāmına varalum diyüp süvār oldu. Ve Aħmed ĥarbe yakın geldikde şaħşuñ birisi şeyħe ĥaber virdi ki: “‘Abdu’llāh geliyor.” Aħmed Ĥarb’üñ mecāl-i firārı olmaduğundan ĥānesinde bulundu. Ṭāhir şeyħe gelicek bir müddet baş aşığa itmişler ayāğ üzre durup ‘Abdu’llāh daħi ayağın dururdu. Şeyħ başın kıaldurup ‘Abdu’llāha didi ki: “Ey püser-i Ṭāhir! İşıtmışdüm ki bir güzel yüzlü er imişsin. Ĥālā ki seni görürüm. Didiklerinden daħi ziyāde ĥüb-rüysin. Şimdi bu vech-i zībā-yı nā-fermānī-i Ĥudā ile zışt eyleme. Ve buncılayın ruħsāre-i mehveşi āteş-i duzaħile yakma.” Pes rüy-ı teveccühi kıble-i du‘āya eyleyüp namāza meşğül oldu. ‘Abdu’llāh giryān u nālān ĥāne-i şeyħden taşra gelüp Muħammed Eslem Ĥazretlerine gitdi ve her çend cidd ü cehd eyledi. Eslem ile mülākāt olmağa müyesser olmadı. ‘Abdu’llāh’a didiler ki: “Şabr u taħammül gerek. Tā rüz-ı āzīne degin cum‘a namāzına çıkdıkda mülākī olasın.” ‘Abdu’llāh āzīne günü gelüp bir kûşede dururdu. Şeyħ edā-yı namāz için taşra geldi. Gördi ki bir yerde niçe süvārlar durur. Ol cānibe meyl idicek ‘Abdu’llāh fi’l-ħāl merkebinden aşığa inüp şeyħe selām virdi. Şeyħ şordı ki: “Kimsin?” “‘Abdu’llāh Ṭāhir’üm ki ziyāretüñe gelmişüm.” didi. Şeyħ [60a]: “Ĥāşā, senüñ benüm ile ne kārūñ ve benüm ile ne ğüftārum var.” diyüp yüzün divāra

³²⁸ “Allah için köşeye çekilen, Allah yolundan normal hayatından vazgeçen kişi, kalbini kibir ve iki yüzlülükten arındırmıştır.”

³²⁹ “Gözünü aç ve kâinatı gör; kanat aç ve cümle âlemi kanatlarının altına al.”

³³⁰ “Padişahlık sırası gelmiştir, Allah’ın avlusunda padişahlık tahtı kurulmuştur.”

eyledi. ‘Abdu’llāh şeyhüñ ayağına yüz sürüp didi ki: “İlāhī, bu kuluñ rızāñ için ben ki bir ‘āşī vü mücrimüm. Beni düşmen dutunur ve ben senüñ rızāñ için işbu şālīḥ kuluñ ki eyü ‘amellüdü. Dost dutunurum. İlāhī ol düşmenlük ve bu dostluk hürmetine ki rızāñ için olmuşdur. Bu eḫ āl-i bedi anuñ işinde işlāḥ eyle hātif āvāz virdi ki başuñı yıkaru kaldur ki günāḥuñı anuñ t̄a‘ at işinde eyledüm.”

Beyt

اگر چه مابدان روز کاریم

ولیکن نیکو انرا دوست داریم³³¹

چه باشد کر بدا نرا در قیامت

به نیکان بخشد از راه سلامت³³²

Hikāyet olunur ki: Selāḫinden birisi bir dervīş-i ‘uzlet-nişinüñ ziyāretine vardı. Ol dervīş fi’l-ḥāl secde eyledi. Vezīr-i şāh: “Bu secde ne secdedür?” didi. Didi ki: “Secde-i şükrdür.” Girü şordı ki: “Ne ḥuşuş için şükr eyledüñ?” Dervīş eyitdi ki: “Anuñcün kim sulṫānı benüm öñüme getürüp ve beni sulṫān ḥuzūrına iletmedi. Zīrā pādişāḥlar ‘uzlet-nişin olan dervīşlerüñ ziyāretine varmak ‘ibādetdür. Ve dervīşler pādişāḥlar ziyāretine varmak ma‘şiyetdür. Çünkim sulṫāna t̄a‘ at ḥāşıl [60b] ola. Ve benden ma‘şiyet şādır olmaya. Maḥall-i şükr-güzārī ve sipās-dārī olur.”

Beyt

اگر دم درویش پرسی زنی

زرقت قدم بر فرق کرسی زنی³³³

کسی کاستعانت بدرویش برد

”اگر بر فریدون زد از پیش برد³³⁴

³³¹ “Biz zamanın kötülerini olsak da iyi insanları sever sayarız..”

³³² “İyilerin hatırına kötü insanları ahirette bağışlasa ne olur?”

³³³ “Eğer dervişlerin ziyaretine gidersen ululuk ve şeref kazanırsın.”

³³⁴ “Dervişe yardım eden kimsenin ululuğu göğe kadar yükselir.”

Bāb-1 Bīst ü Süvüm: Der-Emānet ü Diyānet

“Ulemā-i dīn ve ‘urefā-i şāhib-yaqīn buyurmuşlardır ki: “Emānet, hıſāl-i hamīdeden bir rükn-i a‘zam ve diyānet ahlāk-ı pesendīdeden bir aſıl muhkemdür. Bünyād-ı imān emānetle tamām olur ki ³³⁵ الامان لمن الامانه ve kâ‘ide-i şer‘ hıfz-ı diyānetle nizām bulur.”

Beyt

شرع کی بنیاد ضیانت نهاد

قاعدہ دین بدیانت نهاد³³⁶

در دلت ار میل امانت بود

از شر دوزخ امانت بود³³⁷

Her bir girdār u güftāra ki nazār idüp ve her bir dīdeni ve ſenīdeni eṭrāfına ki te’emmül eyleyesün. Bir ḥaddi emānet ve bir ḥaddi hıyānet iledür. Çün bir kiſi emaneti ſaklamaya hıyānet itmiş olur ve her nesneyi ki Ḥudā-yı te‘ālā kılına virmişdür. Bir emānetdür ki anda hıyānet eylemek münāsib degüldür. Meşelā çeşm bir emānetdür ki anuñla āşār-ı kudrete nazār eyleyeler ve gūſ bir emānetdür ki anuñla süḥan-ı Ḥaqqı istimā‘ iderler ve zebān bir emānetdür ki anuñla zıkr-i Ḥudā eyleyeler ve dost bir emānetdür ki anuñla fāyide irişdüreler ve ‘alā hāzā çün bir kimesne dīdesini nazār-ı ḥarām ile açup ve gūſını [61a] aqvāl-i nā-şāyeste semā‘ üzerine kosa ve zebān ile durūg u bühtān söyleyüp destini āzār-ı müslimīne dırāz eylese her āyine emānet-i ilāhīde hıyānet itmiş ve nehy-i rabbānīyi ki ³³⁸ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ dur istimā‘ itmemiş olur.

Beyt

ای اشدہ زایمان و امانت بری

دین تو فارغ ز دیانت کری³³⁹

ترس نداری کہ فنا بیست نیست

شرم نداری کہ خداییت نیست³⁴⁰

³³⁵ “Güvenilir olmayanın imanı yoktur.”

³³⁶ “Din ki insan hayatının korumasını temel almıştır; dindarlık ve inanç üzerine kuruludur.”

³³⁷ “Devlet ve büyüklüğün kapısı da bir şekilde emanettir; cehennemdeki ateşin bir parçasıdır.”

³³⁸ “Ey iman edenler! Allah'a ve Rasul'üne hainlik etmeyin.” Kur'an, Enfal, 8/27.

³³⁹ “Ey insan, iman ve emaneti korumaktan uzaklaşmışsın; sözde dinin var, fakat dinin dindarlık ve inançtan boşalmıştır.”

³⁴⁰ “Fani olduğunuzu bildiğiniz halde korkmuyorsunuz; Allah'ın varlığını bile bile yokluğunu öne sürmekten utanmıyorsunuz.”

Ve selāfīn-i nāmdārlara bu emānetleri muḥāfazasından soñra emānet ğayretini hıfz eylemek lāzımdur. Ya‘nī aḥvāl-i re‘āyā mülāḥazasıdır ki Ḥazret-i Ḥālīkū’l-berāyānuñ vedāyi‘ leridür. Eger anlaruñ muḥāfazatında nev‘ an taqşırılık olur ise erkān-ı emānete daḡı kuşur yol bulur. Ḥükemā dimişlerdür ki: “Eger pādişāh bir zālīm ‘āmili bir ‘amele gönderse mühimm-i ra‘iyeti ve ol sitemkārūñ iḥtiyārına ḥavāle eylese lā-cerem Ḥaqq re‘āyāya ḥiyānet itmiş olur. Nite sitemkäre-i zu‘afā vü ‘aceze üzerine müstevlī eylemek koyunlaruñ çobanlığın kurda virmek gibidür.”

Beyt

ستمکاره کر کیست بادر و کیر

رعیت همه کوسفند حقیر³⁴¹

چو بیسردی این کوسفند ان بکرک

فتا ندر بلایی بزرک³⁴²

Bir daḡı mülāḥaza-i diyānet lāzımdur ve diyāneti muḥāfazat bir emānetdür ki bende vü Ḥudā miyānında olur. Hiçbir kimesne bunuñ üzerine muḥtālī‘ olmaz. Meger izḥārından soñra olur [61b] ve şiyānet-i kāmūn-ı diyānet her iki sarāyuñ sa‘ ādetine mūcib belki sebeb-i ḥuşul rızā-yı Ḥudādur.

Beyt

در دیانت کوش نا دنیا و دین کیرد فروغ

بی دیانت رانه دنیا برمرادست و نردین³⁴³

و همیشه مردم متدین مکرم³⁴⁴

Vü dükelinüñ katında ‘azīz-i muḥterem olur.

Ḥikāyet olunur ki: Nūşirevān’uñ zamān-ı evvelinde ki henüz ra‘iyet ‘adāleti efrāhte olmayup ve eşğāl-i ‘ıyş u ‘işretten kār-ı perdāhte degül idi ki anuñ civārında bir merdüm-i kerīm vardı ki kerem-i vücūd u seḡā ile meşhūr ve mihmānāna mürā‘āt ile mevşūf u ma‘rūf idi.

Beyt

با حسانش فقیر ان شاد کشته

ز بند احتیاج ازاد کشته³⁴⁵

³⁴¹ “Sitemkār yaptığıyla acımasız kurt gibidir, tebaa önünde hakir koyun gibidir.”

³⁴² “Koyunları acımasız kurda verince onları büyük belaya düşürür.”

³⁴³ “Din ve dünyayı yakmak istemiyorsan diyaneti öğren, diyanetsiz biri bu dünyada muradına ermez.”

³⁴⁴ “Dindar kişi her zaman değerli ve bütün insanlar nezdinde saygındır.”

³⁴⁵ “Onun iyiliklerinden ve yardımlarından fakirler sevinmiştir, ihtiyaç bendinden kurtulmuşlardır.”

Muttaşıl h'ân-ı in'âmını küşād idüp havāş u 'avāmı mihmānlığına getirürdi çün anuñ merdümligi āvāzı ve civānmerdligi şudā' sı efvāh-ı 'āleme düşicek Nüşirevān cihet-i imtiħanla libās-ı bāzırgānı giyüp anuñ hānesine gitdi. Mīz-bān anı bilmeyüp ancılayın ki 'ādet-i kadimesi idi. Tarīķ-ı tekellüfi şaklayu dutup mürüvvet daķıķalarından ve ziyāfet levāzımından hıķbir nükteyi fevt itmeyüp anı bir şaffe üzerine nüzül itdürdi ki penceresi bāğa açılurdu ve engürhāy-ı laţif kemāliyle irişüp tañları üzerinde āşıkāre görünürdi ve Mīz-bān şol kadar tekellüf [62a] itdi ki Nüşirevān 'acibe kıldı eşnā-yı kelāmda didi ki: “Ey h'āce! Ben bir merd-i bāzırgānım, āvāze-i fütüvvet ve civānmerdligüñe şudā' virüp kerem ü ihsān cihetinden ki senüñ haķķuñda işitmişdüm andan biñ mertebe ziyādesin şimdi gitmege ārzüm olup baña bir nesne sipāriş buyur ki senüñçün ne güne tuħfe ve ne maķüle hediyyeyi tertib idüp gönderdim?” Mīz-bān didi ki: “Ey h'āce! Senüñ eyyām-ı devletüñde dükeli esbābım müheyyādur çün perde-i dehşet miyāndan ref' olup resm-i tekellüf bertaraf olıcaķ.” Didi ki: “Benüm meylim tāze engüredür. Eger sizi bir bāğa ilemeler veyāħud resm-i teberrükle size engür getireler bize daħi luţfuñızdan gönderesiz.” Nüşirevān didi ki: “Bāģuñda engür bisyār gördüm niçün andan yemezsin?” Didi ki: “Ey h'āce! Pādişāhımız bir merd-i zālīm ve ğāfildur ādemīlerüñ bağlarında engür kemāline irüp bir kimesne ta' yin eylemez ki alalar anlar daħi bī-mülāħazayı engür yiyeler. Biz daħi ekl-i engürden maħrūmuz. Anuñçün ki bu bāģda anuñ haķķı vardur. Ve henüz anuñ haķķı alınmamışdur. Eger bundan bir hayye engür yiyem harām yemiş olurum. Ve mezhebimizde hıyānet ü diyānetsizlik haramdur. Çünkim ğavura zāhir ola bāb-ı bāģa [62b] bend ile mühr ururum. Ve hıķbir āferīdeye yol virmezem kim ol bāģa gireler. Tā vaķtā ki pādişāh kendü 'öşrini alup biz daħi engüre el uravuz.”

Nüşirevān ki bu hikāyet işitdi, didi ki: “Ol pādişāh-ı zālīm ve ğāfil benüm. Sebeb-i diyānetüñle h'āb-ı ğāfletten bīdār oldum.” Pes tarīķ-ı 'adli ri'āyet idüp ol civānmerdi mu'azzez ü mu'azşam eyledi.

Beyt

از دیانت کارمی یا بد نظام
وز امانت مرد کامل میشود³⁴⁶

بی تکلف از تدین خلق را
دولت دارین حاصل میشود³⁴⁷

³⁴⁶ “Dindarlıkla, dini tam anlamıyla uygulamakla bir iş düzen bulur; bir insan emanete sahip çıkmayı becerirse gerçek mert olur.”

Hikāyet olunur ki: Püser-i Emîr-i Belğ bir gün seyr ü temāşā için taşra çıkmışdı ki yolu bir alçaq dīvāruñ yanına düşdi. Nażar idüp gördi ki bir pîr-i bülende zünnār ve elinde bil bāğbānlık idüp dıraht fidānın diker. Emîr-zāde didi ki: “Ey pîr! Bir dırahtuñ ki meyvesin yimege müyesser olmayıcağ niçün dikersin?” Didi ki: “Ġayrılar dikdiler biz yedük ben daği dikerim tā Ġayrılar yiyeler ve şāyed anuñ ekli bize daği naşib ola. Emîr-zāde civānlığına irişüp mağrūr olmağın talāka yemîn eyledi ki bu bāguñ meyvesin yiyecek degülsün diyüp bir cānibe daği gitdi.” Pîr şordı ki: “Benümle söyleşen kim idi?” Didiler ki: “Emîr-i Belğ’uñ püseridür.” Bir niçe müddetden şoñra [63a] Emîr-zāde kendü kevkebe ve ħadem ü haşemile seyr ü şikāra giderken bir bāğa irişdi ki be-Ġāyet dil-Ġuşā ve ravza-i firdevs gibi hoş-hevā idi.

Beyt

درختانش همه بالا کشیده

بر ایشان میوه های خوش رسیده³⁴⁸

زبالای درختان سرافراز

نواخوان کشته مرغان خوش اواز³⁴⁹

Emîr-zādeye temāşā-yı bāğ hevesi olup atından indi ve ol bāğı seyr iderek bir pîr-i zünnār bende rast geldi ki ol bāguñ bāğbānı ve ol cennet mişāli bāğçenüñ nıgehbānydı. Emîr-zāde anı pîr daği Emîr-zādeyi bilmedi. Bāğbān laţif-i şîrîn miyvelerden bir tabaq per idüp Emîr-zādeye getürdi. Şehzāde anuñ ekline āġāz idüp bir miğdārın bāğbāna virdi. Pîr ol miyveleri alup baña bundan yemek cāyiz ü münāsib degüldür diyüp ħüddāmuñ birisine virdi. Emîr-zāde didi ki: “Niçün yemedüñ anuñçün ki bu dırahtları dikdügim zamānda püser-i emîr buraya gelüp fidān dikdügime küllî ser-zenişler itdi ki ‘ömrüñ āġire irüp leb-i ġūra gelmege az ħalmışsın bu dūr u dırāz emek ile umar mısın ki bunca yıl içinde bu dırahtlar miyve virüp anuñ ekline irişesin.” Cevāb virdigümde talāka yemîn [63b] eyledi ki: “Bu bāguñ miyvesini yiyecek degülsün ben anuñ ħürmetinden şāyed ki zinde olup vilāyetimize vāli vü ketġüdā ola diyü anuñçün bu bāguñ miyvesini yemezem tā ki aña talāq vāki’ olmaya ve ben ‘uhde-i diyānetimden taşra gelmesine ħādir olam.” Civān didi ki: “Ol Emîr-zāde benüm. Ve ol anda daği ben eyledüm. Ve bu diyānet-i ihtiyāruñ için kendü vezāretimi saña tefvîz eyledüm. Ve meşveretüñsiz ħiçbir mühimme şürü’ eylemeyem.” Pîr bir zamān baġr-i ħayrete ġark olup te’emmüldeñ şoñra didi ki: “Ġabül eyledüm ammā

³⁴⁷ “Diyānetten zahmet çekmeden devlet ve varlık elde edilmez.”

³⁴⁸ “Aġaçları hepsi yüksek; üzerlerinde olmuş ve güzel meyveler.”

³⁴⁹ “Göklere yükselen aġaçların üstünde; güzel sesli, hoş öten kuşlar.”

pādişāh mü ’mīn ve vezīr āteşperest olmağ revā vü mūnāsib degüldür.” Pez zūnnārın kesüp Müslümān oldı. Ve bereket-i diyānet ile devlet-i İslāma irişüp mertebe-i ‘āliye vāsıl oldı.

Beyt

کر علو قدر خواهی از دیانت روخ متاب

”با تو کفتم کفنتی والله اعلم بالصواب³⁵⁰“

---

³⁵⁰ “Eğer en yüksek makamlara ulaşip değerli biri olmak istiyorsan, dinden yüzünü çevirme; ben sana söylemem gerekeni ilettim, daha iyisini Allah bilir.”

Bāb-1 Bīst ü Çehārum: Der-Vefā be-‘ahd

“Vefā, şāhib-kemāl olan civānmerdānuñ kārı ve ħüsn-i ‘ahd sütüde-ĥāl olan ulularuñ işidür. Ve her ruĥsāre-i ‘ahdi ki ĥāl-i vefā ile bezenmiş ola, hiçbir kimsenüñ gerden-i murğ-ı dili anuñ rişte-i maĥabbetinden yüz döndürmez. Niteki Ĥaĥĥ sübhānehü ve te‘ālā buyurur: “³⁵¹” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ” Ya‘nī: “Ey Mü‘minler, vefā eyleñ ‘ahdler ile ki birbirünüzi bağlayasız.” Ve bir yerde [64a] daĥı buyurur: “³⁵²” وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ ” vefā eyleñ kendü ‘ahdiyle ya‘nī bir ‘ahd benümle bağlañ tā ben daĥı sizüñ ‘ahdüñüze vefā eyleyem ya‘nī anuñ ‘avzına cezā-yı āĥiri size ‘atā eyleyem. Ĥadīşde gelmişdür ki bir kimesnenüñ dāndārlığı kemāline irmez, illā meger ki ‘ahdine ri‘āyet eyleye.

Beyt

نیست بر مردم صاحب نظر
خدمتی از عهد پسندیده تر³⁵³

Bir gün Ĥazret-i İsmā‘il ‘alā nebiyyinā vü ‘aleyhi’s-selām birisiyle hem-rāh olmuşdı. Kendü ĥānesi önüne gelicek İsmā‘il’e didi ki: “Senüñ hem-rāhlıĥıñdan ĥaz eyledüm, benümle va‘de eyle ki bu mevzu‘da oturasın. Tā ki iĥerüde mühim olanımı tedārik idüp fi‘l-ĥāl taşra gelem.” İsmā‘il n’ola diyüp ol şahş iĥerü girdi. Ve aña mühimm-i küllī vāĥi‘ olmaĥın kendü kārı sevdāsına düşüp ol ĥazret ferāmüş eyledi. Üç günden soñra girü ol mevzi‘a gelicek İsmā‘il’i anda otururgördi. Didi ki: “Ey şemere-i şecere ve ey püser-i peder! Millet bu yerde oturmadañ murād ve tevaĥĥufuñ aşlı nedür?” Didi ki: “Ol vaĥitden berü ki va‘de ile beni bunda ĥoyup gitmiş idüñ dīde-i intizārı rāh-ı mu‘āvedetüñ üzerine ĥomışumdur.” Didi ki: “Yā nebiyya’llāh! Çünkim ben gelmedüm. Ya siz niçün gitmedüñüz?” Ol ĥazret didi ki: [64b] “Va‘de itmişdüm. Eger bir niçe müddet bu yere gelmeseñ ser-i küyuñdan bir adım yabana gitmezdüm ve hem ĥulf-i va‘deyi revā vü münāsib görmedüm. Lā-cerem Ĥaĥĥ sübhānehü ve te‘ālā kendü kelāmında anı bu nev‘le şıfatlamışdur: “³⁵⁴” إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ ” Ya‘nī ol bir peygamberdür ki va‘de vü ‘ahdine dūrüstdür.”

Beyt

از عهده عهد اکر پیرون اید مرد
از هر چه کمان بری فزون اید مرد³⁵⁵

³⁵¹ “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.” Kur’an, Maide, 1/20.

³⁵² “Ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim.” Kur’an, Bakara, 40/286.

³⁵³ “Erdemli insanlar için, verdiğin sözü tutmaktan daha iyi bir hizmet yoktur.”

³⁵⁴ “Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi.” Kur’an, Meryem, 54/98.

³⁵⁵ “Bir kişi, verdiği sözün üstesinden geliyorsa, bu dünyada hayal edebileceğin her işin üstesinden gelir.”

Hikāyātu’ş şālihinde getürmişdür ki: Bir hocanuñ pārsā vü Hudā-perest bir gulāmi vār idi. Nāgāh hoca hasta oldı Hudā-yı ‘azze ve celle ile ‘ahd eyledi ki: “Eger bu bīmārılıqdan şifā bulup halāş olursam bu gulāmi āzād eyleyem.” Allāh tebāreke ve te‘ālā ana şifa virüp şihhat buldı. Dil-i hoca ol gulāma mā’il ü beste olduğundan anı āzād itmedi. Bir gün yine hoca bīmār oldı. Gulāma didi ki: “Var bir tabīb getür. Tā ki baña ‘ilāc eyleye gulām taşra gidüp ‘ale’l-fevr girü geldi.” Hoca didi ki: “Tabīb kaçanı?” Gulām didi ki: “Tabībe vardım dir ki ol baña muhālefet eyler. Ve ol nesneyi ki bize va‘de itmişdi vefā eylemedi. Ben aña ‘ilāc eylemezem.” Hoca mütenebbih olup didi ki: “Ey gulām! Tabībe söyle ki muhālefetden girü dönüp ve naqz-ı ‘ahdden tevbe eyledüm.”

Min ba‘d

³⁵⁶ اکرم سربرود از سر پیمان بروم [65a]

Gulām didi ki: “Ey hāce! Eger şıfat-ı vefāyı öñe getüresin. Biz daği şerbet-i şifāyı saña erzānī iderüz.” Hoca gulāmi āzād idüp fi’l-hāl şihhat buldı.

Beyt

اکر بعهد محبت وفاکنی با حق

³⁵⁷ زروی لطف و کرامت وفا کند با تو

Hikāyātda getürmişlerdür ki: Bir pādīşāha bir mühim sa‘b vāki‘ vü zāhir oldı. ‘Ahd eyledi ki: “Eger Hudā-yı te‘ālā benüm mühimmimi dil-h‘āhıma göre iderse hāzīnemde olan nuqūdı fuķarāya ve mesākine kısmet eyleyem.” Haqķ sübhānehū ve te‘ālā tizcek mühimmini āsān idüp murādına vāşıl eyledi. Diledi ki ‘ahdine vefā eyleye hāzini taleb idüp buyurdı ki tā ki nuqūd-ı hāzīneyi hesāb itdikden soñra meblağ-ı küllīyi getüre erkān-ı devlet ve a‘yān-ı millet pādīşāha didiler ki: “Ey melik! Bu miqđār mālı dervīş ü mesākīne virmek olmaz ki ‘asker ü leşker bī-berk ve bī-nevā қalurlar melik ‘ahd eylemiş ki bu dükeliyi ehl-i istihkāka irişdürsem gerekdür.” didi. ‘Ulemā fetvā virdiler ki mülāzımān-ı mülūk daği bi hükm-i ³⁵⁸ ملن عليها cümle-i ehl-i istihkāqlardandır. Melik bu қаziyyede mütehayyir olup ğurfesinde otururuken nāgāh bir dīvāneyi rāhdan güzer ve yoldan geğer göricek [65b] anı taleb idüp bu bābda anuñla meşveret eyledi. Didi ki: “Ey dīvāne! Ben bir ‘ahd u şartı Hudā-yı te‘ālā birle bağlamışum ki benüm mühimmim vech-i āsānla muhaşşal u müyesser olur ise cins-i nuqūddan hāzīnemde ne var ise anuñ yolına taşadduğ eyleyem şimdi mühimmim kifāyet buldı. Ve ne қadar māl ise bisyārdur. Ümerā

³⁵⁶ “Bundan sonra başım gidecek olsa bile sözümden dönmem.”

³⁵⁷ “Eğer söz ve yemin ile O’na vefā edersen, O da lütfu keramet ile sana vefā eder.”

³⁵⁸ “Bu işte çalışanlar.”

ol ittifağa rāzı degüллерdür. Sipāhları anuñ istiḥkākına şābit iderler. Ve bu ḥuşuşda sen ne dirsın?” Dīvāne didi ki: “Ey melik! ‘Ahd ve nezr vaḡtindeki mesāli dervişlere şadağa eyleyem dimişdüñ. Sipāhılara daḡi virilmesi ḡāṡıruñda var mıydı?” Didi ki: “Yoğ. Hemñ gedā vü muḡtācāna virilmesi ḡāṡırında idi. Pes anlara vir ki ḡāṡıruñda geçirmişdüñ.” Ümerādan birisi didi ki: “Ey divāne! Māl bī-had ve ‘asker bī-nevādur.” Dīvāne ol şaḡşdan yüzün döndürüp didi ki: “Ey melik! Ol kimse içün ki ‘ahd ü nezr eyledüñ bir daḡi anuñla kārūñ var mı eger andan murāduñ vār ise ‘ahdüñe vefā eyle.” Ve eger aña muḡtāc degülseñ diledüğüñ işle pādīşāḡ ağlayup cemī‘ emvālını mesākīne ve fuğarāya kısmet eyledi.

Nazm

چو محتاج خواهی شد اخر باو

متاب از وفا داری خویش رو³⁵⁹

کسانی کی فرمان روا کشته اند

مکرم زحسن وفا کشته اند³⁶⁰ [66a]

وفاداری ایین شا هنشاهیست

غم عهد خوردن زکارا کهی ایست³⁶¹

Neşr: Ve ḡüs-n-i ‘ahd selāṡından ḡūb u zībā göründüğü gibi ancılayın ḡiçbir kimesneden vāki‘ olmaz. Zīrā ki süḡan-ı pādīşāḡān mesāmi‘-i heme kese irişüp anlaruñ ef‘āl u aḡvāl-i cemī‘-i mecmu‘alarda zıkr olunur. Ve ‘ahd u peymānlarına mecmū-ı ḡalk muṡṡali‘ olurlar. Çünkim kendü ‘ahdlerini pāyāna irişdürmeyeler dost u düşmenleruñ i‘tiḡād u i‘timādları anlaruñ üzerinden ref‘ olur.

Veşāyā-yı Hüşengde mezkūrdur ki: Ey ferzend, nağş-ı ‘ahdden ve ḡilāf-ı va‘deden ḡazer eyle ki anuñ şe‘āmet ü nedāmet tizcek irişür.

Beyt

دست وفادر کمر عهد کن

تا نشوی عهد شکن جهد کن³⁶²

Ve selāṡıne kendü salṡanat-ı ‘ahdinüñ ‘uhdesinden ṡaşra gelmeğı cümle-i levāzımındandır. Getürmişlerdür ki Efrāsiyāb Şāḡ ta‘rif-i aḡvāl-i zālimde ve tefahḡuş-ı

³⁵⁹ “Eninde sonunda ona muṡtaç olacağın için, vefalı davranmaktan geri durma.”

³⁶⁰ “Padişah olanlar, bir yerlerin hükümdarı olmuş olanlar; vefalı oldukları için büyük ve ihtişam sahibi olmuşlardır.

³⁶¹ “Vefalı davranmak padişahların davranışdır, geleceğı öngörüp onun için tedbir almak bilgeliktendir.”

³⁶² “Vefayı söz tutmakla pekiştir, sözünü yerine getirmek için çaba göster.”

hālāt-ı maẓlūmda mübālağa idüp renc-i bî-ḥad çekerdi. Bir gün nüdemādan bir cem‘ aña didiler ki: “Bu vāsıta ile ferāgatden girü ḳalursız.” Didi ki: “Kendü va‘düme ḥilāf eylemege ḳādir degülüm.” Didiler ki: “Melīkden ḥiçbir va‘de istimā‘ olunmuş degüldür.” Didi ki: “Pādişāhlık zātında bir va‘dedür. Ve zemme-i pādişāha [66b] lābüd ü lāzımdur ki işbu nev‘le vefā eyleye. Ve vefā oldur ki dād-ı maẓlūmı zālīm kimesnelerden ala. Her pādişāh-ı ‘azīmü’l-ḳadr ki bu tarīḳle ‘amel eylemeye. Lā-cerem ḥulf-i va‘de itmiş olur.”

خلاف وعده نیاید ز اهل دین و دیانت³⁶³

Bir pādişāh bir ḥakīmden şordı ki: “Ḳangı şıfat ādemi ‘azīz ü muḥterem eyler?” Didi ki: “Va‘deye vefā eylemek.

Ve feẓāyil-i ḥüsn-i ‘ahdüñ cümlesinden birisi oldur ki beḳā-yı cihān anuñla bāzbeste ola. Zirā ki medār-ı ‘ālem salṭanat üzerinedür. Ve medār-ı salṭanat ‘asker ü leşker üzerinedür. Ve mülük-ı ‘ālem kendü cüd-ı çeşm üzerinedür. Ve ol ümmīd ile leşker şarf eylerler ki düşmenüñ ḥurūc vaḳtinde vefā göstereler. Eger anlardan resm-i vefā zāhir ü āşikāre olmazsa sipāhiyāndan ḥiçbir kimse üzerine i‘tikād u i‘timād ḳalmaz. Ve erkān-ı mülk ḥalel-peẓir olur. Bir ḡayr daḡi anuñ sūdı mu‘amele ve zirā‘at ü ticāretde çoḳluḳ ‘uḳūd u ‘uhūd vāḳi‘dür ki semt-i vefāya irmezse cihānuñ nıḳ u niẓāmı maḥv u nābüd olur. Pes tarīḳ-ı vefādan yüz döndürmek olmaz. Ve şoḡbet-i vefādārına māyil olmaḳ münasebet-i bil vācibdür.”

Nazm

میل کسی کن کی وفایت کند

جان هدف تیر بلایت کند³⁶⁴

بهر چنین دوست که جانی بود

دوستی جان زکرانی بود³⁶⁵ [67a]

جان کی ان و به بجهان یار نیست

هیچ نیرزد جو وفادار نیست³⁶⁶

یار توان یافت بکیتی بسی

لیک وفادار نیابی کسی³⁶⁷

³⁶³ “Din ehlinden sözünü tutmamak beklenmez.”

³⁶⁴ “Öyle birine gönül ver ki, sana vefalı davransın; sana gelen belaların karşısında canını siper etsin.”

³⁶⁵ “Candan değerli böylesi bir arkadaş için can dostluğu yapmak gerekmektedir.”

³⁶⁶ “Can ki bu dünyada ondan daha değerli bir şey yoktur; vefakâr olmadığı için beş kuruş bile etmez.”

صحبت انکس کی بصدق و صفاست

دامن او کیر کی اهل و فاست³⁶⁸

Neşr: Vilāyet-i Ḥorasān tārīhinde mezkūrdur ki; Ya‘kūb Leys Nişābur’a vāşıl olduğı zamanda şehr-i Nişābur’a Muḥammed Ṭāhir ḥūkm iderdi. Ya‘kūb aña yağı olup şehr-i muḥāşara eyledi. Muḥammed Ṭāhir’üñ cümle erkān-ı devleti Ya‘kūb Leys’e itā‘at ve muvāfaqat göstermekde ittifaq idüp maḥfice nāmeler gönderdiler ve izhār-ı ḥulūş u hevādārılıqda mübālağalar iderler. Meger İbrāhim Ḥācib ki ne nāme gönderir ve ne bir kimseyi irsāl eyler. Çünki Ya‘kūb Nişābur’ı alur ve re‘āyā vü ḥaşemini zabt eyāletine götürür. İbrāhim Ḥācib’i taleb idüp didi ki: “Erkān-ı devlet baña ‘arz-ı ‘ubūdiyyet ile nāmeler gönderdiler. Sebebi nedür ki sen anlara muvāfaqat eylemedün?” Didi ki: “Ey melik! Benüm āsitāne-i sa‘ādetüñle sābıka-i āşinālığım yok ki ol ‘ahdi tecdid eyleyem. Ve Muḥammed Ṭāhir’den şikāyetüm daḥi yok ki ṭarīq-ı muḥalefet izhār kılam. Ve anuñ ni‘metiyle perveriş iken ‘ahd u peymānı şaymağa kendü nefsimde ruḥşat bulmadum.”

Beyt

من نه امن کی سر از خط وفا بردارم

کرچه سازند جدا چون قلمم نید ز نید³⁶⁹ [67b]

Ya‘kūb didi ki: “Sen aña lāyıqsın ki saña ri‘āyet ü terbiyet eyleyeler ve aña müstaḥaksın ki mühimmātuñ temşiyet ü revā ola.”

افرین یاد بر وفاداران³⁷⁰

Pes anı cümle-i erkān-ı devletden ḳabūl-i iḳbālle iḥtişāş virdi. Ve şunlar ki velini‘met cānibini ḳoyup ṭarīq-ı nifāḳa gitmişlerdi. Envā‘-ı ‘uḳūbāt u ta‘zībātla ‘arza-i telefe irişdürdi.

Beyt

کسی کی حق نشناسد از و امید مبر

کسی کی نیست وفایش ابدو مکن پیوند

ز حسن عهد بعالم اکر علم کردی

’لوای رفعت تو یکزدردن چرخ بلند³⁷¹

³⁶⁷ “Bu dünyada çok dost bulursun ama vefakâr dostu asla bulamazsın.”

³⁶⁸ “O kişi ki sadakat ve dürüstlikle davranır; onun eteğine yapış, sohbetini kaçırma ki vefalı kişi odur.”

³⁶⁹ “Ben ne olursa olsun vefa yolundan çıkmam; vücudumun her parçasını birbirinden ayırsalar bile...”

³⁷⁰ “Aferin olsun vefalı insanlara.”

Bāb-ı Bîst ü Pencüm: Der-Şıdķ

“Şıdķ, rast-gūy u rast-kārlık ve sebeb-i emīni vü rast-kārlıkdur.

Beyt

راستان دسته اندروز شمار

جهد کن تا تو زان شمار شوی³⁷²

اندرین دسته راستکاری کن

تا در ان رسته دستکار شوی³⁷³

Ekābir-i selef buyurmuşlardur ki ‘arşa-i sühan andan ferāhrekdür ki gūyendenün pāy-ı beyānı sengi ħilāfa gele ta gül-i çemen-i şıdķda bŷy-ı berħurdārīsın vire. Nefsi nātıķayı deste-i ħ‘ār-ı durŷg ile bağlamağ olmaz.

Beyt

زبان پاک راحیفست بسیار

که از لوٹ و دروغ الوده سازی³⁷⁴

اگر پا بر نداری ازده صدق

سرا ز کردون کردان بر فرازی³⁷⁵

Ulular dimişlerdür ki: “Kızbde ħavf-ı ‘itāb ve şıdķ ve rāstlıkda ŷmīd-i şevāb olmasa [68a] dağı gerekdür ki ‘ākıl olan kızbden iħtirāz idŷp cānib-i şıdķ u rast-gūylıđa meyl eyleye. Zīrā ki kızb ādemi ħ‘ār u bī-miķdār eyler.”

Beyt

از کچی افتی بکم و کاستی

از همه غم رستی اگر راستی³⁷⁶

Ĥikāyetde getürmişlerdür ki: Müstershid ħalife ferzendi vaşıyyetinde yazmışdı ki eger dilerseñ ki ‘ämme-i ħalk senden ħavf ideler gerekdür ki durŷg u kızbden perħiz idesin ki merdŷm-i durŷg-gŷy ħalk içinde bī-mehābet olur egerçi biñ şimşir muħāfazatı içŷn anuñ eħrāfında olursa ya‘ nī eger biñ tīg-i bürehneyi bir kimsenŷñ kevkebe-i devletine iledele.

³⁷¹ “Nankör insandan ŷmidini kes, vefasız insana da bağlanma. Bu ālemde sŷzŷnŷ yerine getirip bu ŷzelliđinle ŷn plana çıktıysan ŷunu bil ki, senin bŷyŷklŷk bayrağın, gŷkyŷzŷnŷn çarkından bile geçecektir.”

³⁷² “Doğrular kurtulmuşlardır; o yŷzden sen de git çabala ki doğrulardan olasın.”

³⁷³ “Bu dŷnyada hep iyilik yap ki ŷbŷr dŷnyada başarılı olasın.”

³⁷⁴ “Temiz dilini yalan ve kŷtŷ harflere bulaştırsan yazıktır.”

³⁷⁵ “Eğer yalan ile gŷzel ve temiz dilini kirletiyorsan yazıktır; eğer doğruluk yolundan çıkmazsan, boynun gŷkyŷzŷnŷn bile geçecektir.”

³⁷⁶ “Yalanla kŷçŷklŷk ve alçaklığa dŷşeceksin; eğer doğru sŷylŷyorsan herkesten ayrı, herkesten ŷstŷnsŷn.”

Anuñ şimşir-i zebânında cevher-i şıdkı yoğ ise erbâb-ı nazar kıatında anuñ i‘tibârı ve kıadri olmaz.

Beyt

تو در کار خود راستی بر بکار
که هم رسته کردی و هم رستکار³⁷⁷

بود کرچی مردم بسی کج خرام
با خر شود راستازا غلام³⁷⁸

اگر چند باشد کمان سخت کیر
باخر تو منع کند پیش تیر³⁷⁹

Hikâyetde getürmişlerdür ki: Haccâc-ı zâlim bir cemâ‘ate siyâset buyurdu. Çünkü anlardan birisine nevbet irişecek didi ki: “Ey Emîr! Beni kıatl itme ki üzeriñde haqqum vardır.” Haccâc didi ki: “Senüñ benüm üzerimde [68b] niçe haqquñ vardır?” Didi ki: “A‘dâ-yı devletden filân bed-zebân seni ğıybet idüp nâ-şâyeste kelimât iderken anı men‘ idüp söyletmedüm.” Haccâc eyitdi: “Bu ma‘nâya şahidüñ var mıdur?” Didi ki: “Belî, ve bile esîr olanlaruñ birisine işâret eyledi.” Ol kimesne didi ki: “Gerçek söyler. Ve ben istimâ‘ itdüm ki senüñ ğıybetüñden anı men‘ eyledi.” Haccâc didi ki: “Çünkü sen ol yerde hâzırduñ ol bâbda aña niçün müşâreket ve muvâfaķat eylemedin?” Didi ki: “Ben seni düşmen bilürdüm. Baña lâzım degül idi ki senüñ cânüñi ri‘âyet ideydim.” Haccâc buyurdu ki ikisin daħi âzâd eylediler. Birisini sebep-i Haqq sâbıķa ile ve birini daħi vâsıta-i şıdk ile ve ol zamândan berü halk içinde bu meşel zâhir oldu: “ان كان الكذب بنجی فاص صدق انجی³⁸⁰” Ya‘nî eger dürüg bir kimesneyi ħalâş idici ise şıdk ve râstlık daħi ziyâde kıurtarıcıdır.

Beyt

راستی انجا کی علم بر زند
یاری حق دست بهم برزند³⁸¹

راستی خویش نهان کس نکرد
بر سخن راست زبان کس نکرد³⁸²

³⁷⁷ “Hep kendi işinde doğruluktan yana ol ki bu dünyada ve ahirette başarılı olasın.”

³⁷⁸ “Bu dünyada kötülük yapanlar, sonunda doğruluğun kölesi olur.”

³⁷⁹ “Yay ne kadar sert olursa olsun, sonunda oka eğilecektir.”

³⁸⁰ “Yalan kıurtarıcı ise doğru söz kıurtarmaya ondan daha layıktır.”

³⁸¹ “Doğruluk nerede kendini gösterirse Allah’ın yardımıyla sorun çözülür.”

³⁸² “Hiçbir zaman doğruluk gizli kalmaz, kimse doğruluktan zarar görmez.”

راستی اور کی شوی رستکار
راستی از تو ظفر ار کردکار³⁸³

چون بسخن راستی اری بجای
ناصر گفتار تو باشد خدای³⁸⁴

Ancılayın ki kiz̄b ü durūğ āb-ı rūy-ı insānı döküp hākile yeksān iderse mizāḥ u hezel [69a] ve lu‘b u lehv daḥi ‘ırz u nāmusı pāymāl eyler ḥuṣūṣā erbāb-ı devlet olanlardan lağv ve hezel vāḳi‘ olur ise āsitān-ı sa‘ādet-niṣānlarına mülāzemet idenlerūñ ḳalblerinde salṭanatuñ ‘izzeti ve ḥürmeti ḳalmaz. Ve yemegin ki bir kimesne ile mizāḥ eyledüğünde ol kimesne taḥammül itmeyüp ḳalbinde ‘adāvet bağlaya. Ve mürür-ı zamanla ṣaded-i intiḳāma gele ve ol şüretten niçe fitneler zāhir ü āşikāre olur. Ve bi’l-cümle hezel ü durūğ selāḫin-i zevi’l-iḳtidārlara münāsib görölmez.”

³⁸³ “Doğru ol ki kurtuluşa eresin, doğruluk sendendir zafer Allah’tan.

³⁸⁴ “Sen sözüne eğer sadık kalırsan işinde Allah sana yardımcı olur.”

Bāb-1 Bist ü Şeşüm: Der- İncāh-1 Hācāt

“Her kim dilerse kim Hudāvend-i te‘ālā katında cümleyi hācātı maḳbūl ve revā ola. Aña lāzımdur ki bi ḳadrü’l-vüs‘ ve’l-ımkān erbāb-ı hācātuñ hācātını revā kıla. Ve ḥadıṣ-i Nebevīde vāriddür ki: “Ḥaḳḳ sübhānehū ve te‘ālā kendü ḳulına yardım ve mu‘āvenet eyler.” Mādāmki ol daḫi Ḥaḳḳuñ bendelerine mu‘āvenet eyleye. Ve aḫbārda gelmişdür ki her kimesneye ki in‘ām-ı rabbānī ve efdāl-i sübhānī anuñ ḥaḳḳında yüz gösterüp bisyār vāḳi‘ olur ise muḫtāc u maḫrūm olanlaruñ ma‘ūnet ü zaḫmetine taḫammül eylemek ve fūrūmāndeleruñ ḥuḳūḳ-ı edāsı anuñ üzerine lāzım u vācibdür. Zīrā ki ehl-i faḳr u fāḳanuñ vüçübını sed eylemek ḳudret ü ni‘mete göre olur. Ve her çend ki ni‘meti iḫtiyār u iḳtidārı ziyāde [69b] olursa incāh-ı mürādāt fuḳarāyı ve hācāt-ı zu‘afāyı revā eylemegine ziyāde sa‘y u ihtimām eyleye. Pes bir sa‘ādet ki devlet ü salṫanat aña erzānī olunup ve livā-yı ‘āzāmeti ‘arṣa-i cihāndārī vü kām-kārīde yayılmış ola. Aña lāzımdur ki ma‘ūnet-i ḫaḳḳa taḫammül idüp ḳazā-yı ḥācet-i muḫtācānı ḫālet-i ḳudretde ḡanīmet ‘ad eyleye. Ve şüret-i maḫlūb ve çehre-i maḳşūdını ḫiçbir müstaḫaḳdan niḳāb-ı ta‘vīḳi ve ḫiçāb-ı tevḳifi revā dutmaya. Çünkim bāḡ-ı devlet ü ‘izzetde gül-i iḳbāl şükuftede olup ve çemen-i memleketde şüḳufe-i murād ser-i şāḫsār-ı übbēhed üzerinde cilveger görine. Aña münāsib olan budur ki erbāb-ı murādātuñ murādlarını revā ḳılmaḡına ḡanīmet-i büzürg şaya ve maḫrūmān u bī-çāregānuñ hācātını yirine getürmesine şükr-i ‘azīm ekleye.

Beyt

امید خلق روا کن بمکرمت کی تونیز

مقرر است کی باخود امید هاداری³⁸⁵

Ve ḥadıṣ-i şerīfde gelmişdür ki: “ادخال السرور فی قلب لمن خسر من عبادة الثقلين³⁸⁶” Ya‘nī bir mü’mīnūñ ḳalbine sürür iriṣdürmek ‘amel-i ādemiyān ve periyān ile berāberdür. Pes şarṫ-ı salṫanat oldur ki peyveste hācāt-ı muḫtācāne muntazır olmaḳ ve hācātın revā eylemege anlaruñ gönülllerini şāz eylemekdür. Mümkün olduḡça bu ‘āzāmet kendüsinden fevt eylemeye.

İskender-i Zü’l-ḳarneyn bir gün tā giceye dek [70a] meclis-i ḫükümetde oturmuşdı ki ḫiçbir kimesne kendüsinden incāh-ı ḥācet ü iltimās murād itmedi. Serīr-i ḫükümetden ḳaḳmaḳ zamānı gelicek nüdemāsına didi ki: “Ben bugüni eyyām-ı ‘ömrümden ḫesāb eylemezem.” Anlardan birisi didi ki: “Bir gün ki şoḫbet ü ferāḡatle giçe ve selāmet ü kerāmetle giceye iriṣe. Ve umūr-ı nehc-i merām üzerine ve mühimmat-ı murād ile ve kām-ı

³⁸⁵ “Halkın ümidini yerine getir ki, senin de birçok ümitlerin vardır; Allah’ın kulu fakirlerin isteklerini cömertlikle yerine getirirse, Allah da onun dileklerini yerine getirir.”

³⁸⁶ “Bir Mümin’in gönlünü eden kimseye bütün insan ve cinlerin ameli kadar sevap verilir.”

ferāğat-ı hātır ile müyesser ü muḥaṣṣal ola hızāne ma‘mūr ve sipāh mükemmel ve pür ḥuzūr ola. Eger melik bunuñ gibi rüz-ı sa‘īdi eyyām-ı ‘ömrden ḥesāb eylemezse pes ‘ömrden ḳanğı günü ḥesāb eyler.” İskender eyitdi: “Bir gün ki pādişāhdan bir mazlūma rāḥat irişmese ve ḥācet-i maḥrūmānı revā eylemese ol gün eyyām-ı ‘ömrden nicesine ‘ad olunmağa ḳābil ü mümkindür.”

Beyt

ز عمرا ن قدر پیش ناید بکار
که در نفع خلق خدا بگذرد³⁸⁷

وزان زند کانی چه حاصل بود
که در کار نفس و هوا بگذرد³⁸⁸

Getürmişlerdür ki pādişāh-ı Çin İskender-i Zü'l-ḳarneynden su‘āl eyledi ki: “Lezzet-i salṭanatı ḳaç nesnede bulduñ?” Didi ki: “Üç nesnede. Evvel düşmānı menküb u mağlūb olmaḳ, ikinci dostları nevāḥt eylemek, üçüncü ḥācet-i muḥtācānı revā eylemek. Ve anları nevāḥt idüp oḥşamaḳ ve bundan ḡayrı [70b] her lezzetüñe vāḳi‘ olur aña i‘tibār olmaz.”

Nazm

همین بس ز شاهی و فرمان دهی
کی از دشمنان ملک سازد تهی³⁸⁹

دویم دوستانرا بود دلنواز
رعایایی خود را شود چاره ساز³⁹⁰

سیم حاجت مرد امید وار
برار دنکر دانش شرمسار³⁹¹

بسی پادشاهان کردن فراز
گذشتن ازین کار گاه مجاز³⁹²

³⁸⁷ “Eğer halk için hayırlı işlerde bulunmazsak, ömrümüz o kadar değerli olmaz.”

³⁸⁸ “Ki nefis ve istek geçerse, o hayatın ne anlamı var.”

³⁸⁹ “Hükümdarlıkta güzel olan şudur ki: Düşmanları yenesin.”

³⁹⁰ “İkinci: Dostlarını benimsemek ve halka yardımcı olmaktır.”

³⁹¹ “İhtiyacı olan birini boş ellerle göndermemektir.”

از یشان کسی کوی دولت و بود
”کی دربند اسایش خلق بود“³⁹³

---

³⁹² “Pek çok dikbaşlı padişahlar bu yoldan geçtiler.”

³⁹³ “Onlardan bazısı ki halkın asayişini engelleyerek devleti çaldılar.”

Bāb-1 Bīst ü Heftüm: Der-Te'ennī vü Te'emmül

“Bu haberüñ hükmiyle ki ³⁹⁴التانى من الرحمن والعجلة من الشيطان Ya' nī her işde te'ennī vü şabr ve te'emmül eylemek raḥmāndan ve 'acele vü şitāb kılmak şeytandandır. Te'ennī ile her kār-ı düşvār itmāmına irişür. Ve ta' cīl ile ekser mühimmāt u maḳāşid telef ü zāyi' olur. Ve her mühimme ki te'emmül ü āhestelik birle şürü' eyleseler gālīb oldur ki ḥasebi dilḥā üzerine serencām bula. Ve her bir kāra ki kerem ü sebük-bārılıkla ḥavz u ibtidā eyleseler ekser budur ki nāḳış u nā-tamām ve ilüñile ilerü gelüp itmām bulmaz. Ve şāyed ki şürü' itdikleri emr meşrū' olmayup dünyāda ḥacālet ve 'uḳbāda vebāl-i lezzet ḥāşıl ola.

Beyt

با هستكى كار عالم برار

که در کار کر می نیاید بکار³⁹⁵

چراغ از بکرمی نیفر وختی

نه خود را نه پروانه را سوختی³⁹⁶

شکيب اورد بندها راکيلد

شکيبنده را کس پشيمان نديد³⁹⁷ [71a]

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Pervīz kendü püserine vaşiyet idüp didi ki: “Nitekim sen ra' iyyetüñ üzerine ḥākim iseñ sulṭān-ı 'aḳl daḥi senüñ üzerüñe ḥākimdür. Nicesine re' āyāyı fermān-berdārılıḡuña buyurursuñ. Sen daḥi fermān-ı 'aḳldan taşra tecāvüz eyleme. Ve her bir mühim ki saña vāḳi' olsa anda te'emmül ü fikret idesin. Ve ḥākim-i 'aḳl ile meşveret idüp şalāḥımı ihtiyār idesin. Ḥuşuşā bir mühimde ki andan nefsi-ı insāna zarar veya telef-i māl ve peşimānī ihtimāli ola.”

Beyt

بی تامل مباش در همه حال

بگذر از طریق استعجال³⁹⁸

هر که دارد تانی اندر کار

بمرادات دل رسد ناچار³⁹⁹

³⁹⁴ “Acele etmeme Allah'tan, etme ise şeytandandır.”

³⁹⁵ “Metanetle ve yavaş yavaş bu âlemdeki işleri gör; zira ki hiçbir işte acele ve telaş, zafer ve başarı getirmez.”

³⁹⁶ “Telaş ve acele ile ışığı yakmazsan, hem kendini hem keleşeği yanmaktan kurtarırın.”

³⁹⁷ “Sabırlı davranmak, düğümlü olan her işe çözüm, kapalı olan her kilide anahtardır. Sabırlı olan insan hiçbir zaman pişman olmadı.”

³⁹⁸ “Her durumda, her işte düşünüp öyle hareket et; acele etmekten vazgeç.”

Veşyā-yı hūşengde mezkūrdur ki temşiyet-i umūr-ı sipāhīde ber-muktezā-yı⁴⁰⁰ şitābından ihtirāz gerekdür. Ve sevdet-i ḥaşem ve ḥiddet-i gāzab hengāmında zimām-ı ihtiyārı dest-i nefse virmek olmaz. Ve ser fikr u nazardan pāyān-ı kāra müterakķib u nigerān olmaķ gerek. Mebādā ki vuķū‘ dan şoñra peşimāñlık yüz göstere ve ol ḥalde nedāmetden ğayrı nesne ḥāşıl olmaz.

Beyt

مكن در امور سپاهی شتاب

زر اه تانی عنان بر متاب⁴⁰¹

که صد خون بیکدم توان رختین

ولی کشته نتوان برا نیکختن⁴⁰²

سبکساری تیر کبیر کی کماندن⁴⁰³ [71b]

Çıkıcaķ girü dönmez. Ve āhestegī elde bir şimşīrdür. Eger dilerseñ kārını ider ve eger dilemezseñ hiçbir kimesneye zarar eylemez. Ve hiçbir vaķtde ehl-i ḥükm olanlaruñ mizācına ḥıffet ğalebe eylemez. İllā vaķt-i ğāzabda pes lāzım oldı ki ol vaķtde ‘inān-ı ḥükm girü çekmek ve ol mühimmüñ şüret-i ‘ākıbetini āyine-i fikretde görmek.

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Erdeşīr-i Bābek ki selāṭīn-i kām-kār u pādīşāhān-ı nāmdārlardan idi. Buyurdı ki bir kağıduñ üzerine üç ḥaṭ yazılıp ḥaşşa ğulāmlardan birisine virdiler. Didi ki: “Meclis-i ḥükümetümde her kaçan ki nāşiyem üzerine nişāne-i tağyir-i mizāc vāķi‘ ve zāhir ola. Ve eşer-i ḥışm u ğāzab çeşm ü rüyımda bedīd u āşikāre ola. Ben ol ḥalle ḥükm itmezden evvel bir ruķ‘ ayi baña ‘arz eylese eger āteş-i ğāzabım sākin olmaz ise ikinci ruķ‘ ayi baña meded irişdür. Eger anuñla daḥi seyl-i ğāzab bertaraf olmaz ise üçüncü ruķ‘ ayi benüm nazarūma getür.” didi. Evvelki ruķ‘ anıñ mażmūnı bu idi ki te’emmül ile ve ‘inān-ı irādeti nefsi emmāre kabzāsına virmege. Sen maḥlūķ-ı ‘ācizsin ve bir kavī Ḥālīķuñ vardır ki seni yoķdan var eylemişdür. Ve ikinci ruķ‘ anuñ feḥvāsı bu idi ki te’ennīyi kendüñe ‘ādet eyle ve taḥt-ı ḥükümetde olanları ki Ḥaķķ te’ālānuñ emānetleridür. ‘Acele birle anlarile mu‘āmele eyleme. Ve saña mağlūb [72a] olanlara raḥm eyle tā ki saña ğālib olan anuñ mükāfātına senüñ üzerüñe merḥamet eyleye. Ve üçüncü ruķ‘ a üzerine bu yazılmışdı ki bu emri ki buyurmaķ dilersin. Şer‘den tecāvüz idüp inşafdan taşra gitme.

³⁹⁹ “Her kim ki işlerinde düşünüp sabrediyorsa, gönlündeki muradına ulaşır.”

⁴⁰⁰ “Adalette acele olmaz.”

⁴⁰¹ “Siyaset işlerinde acele etme; her işi, her şeyi doğru yolu takip ederek sabır ve metanetle (dayanma) çözmeye çalış.”

⁴⁰² “Bir dakikada yüz kişinin kanını dökebilirsin; fakat o bir dakikada bir kişinin bile hayatını geri getiremezsin.”

⁴⁰³ “Acelecilik yaydan çıktıktan sonra geri dönmeyen oka benzer.”

Beyt

توسن خود تند مساز اینچنان

کش نتوان باز کشیدن عنان⁴⁰⁴

حکم چنان کن کی زروی نسق

راست بود حکم توبا حکم حق⁴⁰⁵

Tevārīhde mezkürdür ki çün Aḥmed-i Sāmānī fevt olıcaḡ anuñ püseri ki Naşr'dur. Sekiz yaşında idi erkān-ı devlet-i Sāmāniyye anı taht-ı sulṭāniyye cülüs itdürüp kendüleri rūy-ı 'adāletden ḥükm ü buyruḡ sürerlerdi. Pes ḥadd-i rüşde gelicek ferman-revāylıḡa āḡāz idüp memālik-i pederi zabṭ-ı eyāletine getürdi. Egerçi envā' -ı fezāyil ve eşnāf-ı menākıb taḡşıl itmişdi. Ammā tāzeliginden ve 'adem-i tecrübe ve ḡurūr-ı salṭanatından tiz ḡışm idi. Ve te'emmülsüzliḡle ḥükm idüp günāh-ı endek için 'uḡūbet-i bisyār buyururdu. Bir gün kendü vezīrine didi ki: "Hiç bende bir 'ayb görür misin ki tedārik ile aña meşḡūl olam?" Vezīr didi ki: "Bi-ḡamdi'llāh zāt-ı 'ālī envā' -ı ma'āliyle ārāste ve mā'ide-i pūr-fā'ide ḡaş u 'ām için nihāde ve şalā-yı kerem ü mürüvvet eşnāf-ı benī ādeme vāşıl ve ni' met-hāy-ı laṭif ve sofrā hāy-ı zarīf müheyyādur ve ammā bu ḡānuñ [72b] nemeki kemterdür. Ve ta'ām-ı bī-nemek bī-merre vü ebterdür." Naşr şordı ki: "Bu ni' metlerüñ nemeki nice olur?" Didi ki: "Ni' met-i ḡükümetüñ nemegi te'ennī vü te'emmül ü bürd-bārlıḡdur. Ve bu ni' meti yaḡma ve ḡārete viren sebüksārlıḡdur." Emīr Naşr eyitdi: "Ben de kendü ḡalime vāḡıf ve 'aybıma mu'terifim ammā çünkim baña 'ādet olup ve ṭabi' atım bu ḡuyı dutmuşdı. İzālesine ne tedbīr gerekdür?" Didi ki: "Vaḡt-i ḡükümetde kendü nesneñile müte'emmil olup şitābkārlıḡı göstermeyesin. Ve büzürgān-ı pākize-aḡlāḡı kendüñe yaḡıñ eyle ki saña izḡār-ı şefā'at eylemeḡe ḡābil ü mümkün ola." Naşr bu nuşḡla 'āmil olup ümerādan birisini ki ḡābiliyyet ü ehliyeti vār idi. Ṭaleb idüp şeref-i taḡarrüb ile mu'azzez eyledi. Ve buyurdu ki: "Her kimseye ki siyāset olunmaḡa emr eyleyem fi'l-ḡāl siyāset olunmayup ve üç gün tevaḡḡuf olunduḡdan soñra üç def'a baña 'arż oluna. Ve her kime ki 'uḡūbet ile ḡükm eyleyem. Yüz degnekden kemter urmayalar." Ve nüdemāsına buyurdu ki: "Şol günāhkārlar ki müstaḡaḡ-ı 'afv olalar. Aḡsen-i vecihle anlara şefā'at eylesin. Çünkim umūr-ı ḡükümet bunuñ üzerine temhīd bulıcaḡ." Sehl zamānda Naşr'uñ debdebe-i eyāleti ve ṭaṭṭana-i 'adāleti cihānuñ eṭrāf u eknāfına münteşir oldı.

Beyt

تو شاهي چو شاهين مشو تيز پر

⁴⁰⁴ "Atım o kadar çok hızlı koşturma ki, gerektiğinde kimse onu durduramasın."

⁴⁰⁵ "Kurallara uygun bir şekilde, öyle bir hükmet ki, senin hükmün Hak Teâlâ'nın hükmüyle örtüşsün."

با هستکی کوش چون شیرنر⁴⁰⁶ [73a]

عنان کش دوان اسب اندیشه را

که در ره خطر هاست این پیش را⁴⁰⁷

بکاری کی غم را هی بستکی

”شتابندهکی کن با هستکی⁴⁰⁸”

---

⁴⁰⁶ “Sen padişahsın, şahin kuşu gibi aceleci ve hızlı davranma; sakın sakın bir şeyleri yapmaya çalış, erkek aslan gibi.”

⁴⁰⁷ “Düşünce atının dizginini eline al ki, düşünce yolunda tehlikeler vardır.”

⁴⁰⁸ “Senin gam ve derdini dize getiren bir işte aceleci davran, sakın davranmak hatadır.”

Bāb-1 Bist ü Heştüm: Der-Meşveret ü Tedbîr

“Haqq sübhānehū ve te‘ālā kendü ḥabībīne şalla’llāhu ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve sellem buyurur ki: “⁴⁰⁹” وَاَشَاوَرُهُمْ فِي الْأَمْرِ Ya‘nī her vāqī‘ olan işlerde kendü aşḥābuñile meşveret eyle. Ulular buyururlar ki Ḥazret-i Peyğamber ‘aleyhi’ş-şalātü ves-selām şeref-i nübüvvet ile cümle-i ḥalkdan ‘āqıl u dānā iken ve vaḥy-i ilāhī ile istizhār-ı küllīsi mevcud ve cümle-i mevcūdātdan maḥmūd iken aşḥābla müşavere-i emr eyledi. Tā ki miyān-ı ümmetde sünnet ola. Ve bundan ğayrı meşveretde fevāyid-i bisyār vardur. Cümleden birisi oldur ki niçe işleri şalāḥa yaqın eyler diger bir kimse bir kāra bī-meşveret şürū‘ eylese eger nīk olmaz ise anuñ üzerine zebān-ı ta‘nı dırāz eylerler. Meşveretden soñra eger ol kārūñ fāyidesi ve neticesi olmaz ise bārī anı ma‘zūr dutarlar bir daḥi oldur ki şahş-ı vāḥidūñ zihni mühimmūñ eṭrāf u cevānibini ihāṭa eylemege güç yetmez. Eger bir niçeler bir yere cem‘ olup zihinlerin tecrübe eyleseler her birisinūñ ḥāṭırına bir nesne irişür. Ve rāḥ-ı şavāb kañğısı ise [73b] anuñ üzerine zāḥir olurlar. Pes ehl-i ihtiyār üzerine lāzımdur ki ⁴¹⁰ لا صواب 410 müktezāsıyla her bir kārda ki zāḥir ve her bir mühimde ki yüz göstere bī-meşvereti ‘uqālā ol mühimme şürū‘ itmeyeler. Ve yaqın bileler ki tedbîr-i ‘uqūl u keşîre tedbîr-i ‘aql-ı vāḥidden şāyibter ve fāyidesi evferdür.

Beyt

در مشورترا چرا بستۀ

مکر مذهب عقل را جاحدی⁴¹¹

نه ارباب حکمت چنین گفته اند

که رایان خیر منالواحدی⁴¹²

Ve çün ḥadīş-i vāqī‘ āt ve vuqū‘-ı ḥadīşātda müşāveretden nā-güzirdür. Gerekdür ki müşāvereti ehl-i ḥikmet ve aşḥāb-ı tecrübet ve merdüm-i dūr-endīş ve pīrān-ı ‘āqıbet-bīn ile vāqī‘ ola ki bu ṭāyifenūñ re‘yeleri şāyib ve fikrleri şākıbdur.

Behrām-ı Gūr kendü oğlına vaşıyyet eyledi ki: “Umūr-ı memleketde ‘uqālā ile meşveret eyle ki tedbîr-i şevāb bir şikārdur ki yalnız bir ādemūñ eline düşmez ve her ḥadīşe-i şa‘b ve düşvār ki zāḥir ola. Anı tedbîr şā‘ibiyle men‘ itmege sa‘y kıl. Zirā her nesne ki tedbîr ile müyesser ola. Şimşîr ü tîr ile teysîr olmaz.”

⁴⁰⁹ “İş konusunda onlarla müşavere et.” Kur’an, Ali İmran, 159/200.

⁴¹⁰ “Meşveret terk edilirse doğruya ulaşılmaz.”

⁴¹¹ “İstişare kapısını neden kapattın? Akıl yol gösterici olduğunu mu inkar ediyorsun?”

⁴¹² “Hikmet ehli şöyle söylemişlerdir: ‘Fikirler tek akıldan daha hayırlı, daha iyidir.’”

Beyt

کار هاراست کند مردم عاقل بسخن

کی بصد لشکر جرار میسر نشود⁴¹³

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Sultān-ı Rūm ile ‘azīz-i Mıṣr arasında muhalefet vāki‘ oldı. Leşker çeküp birbirine [74a] қаşd eylediler. Ve ‘asker-i Rūmiyānda bir kimesne vār idi ki her şüret ki hādīs olurdı andan ‘azīz-i Mıṣrı āgāh u haberdār eylerdi. Çün anuñ aḥbārı rast idi ‘azīz-i Mıṣr aña küllī i‘timād iderdi. Bu sözi Қайşer’e irişdürdiler. Қайşer bu habere iltifāt itmeyüp ol kimesnenüñ yüzine daḥi getürmedi. Tā ki meşāf u cenk yakın gelicek Қайşer anı ḥuzūrına getürüp bir mühimme meşgūl eyledi. Ve ol eṣnāda kendünüñ ümerā vü ser-‘askerini taleb idüp didi ki: “Ümerā-yı ḥavāş-ı ‘azīz baña nāmeler gönderüp yemīn eylediler ki rüz-ı şāf-ı meşāf olıcaқ ‘azīz-i Mıṣrı gerden beste ḥuzūrıma getürseler gerekdür. Siz fāriğ-i dil olup kuvvet-i tamām ile rüyı kārzāra getürüñ.” Ol şahş çün bu sözi işitdi. Müyeḥayyir olup bu ma‘nāyı ‘azīz-i Mıṣra gönderdi. Çün bu ḥāl ‘azīz-i Mıṣra ma‘lūm olıcaқ ḥavf idüp tevaққuf eylemegi maşlaḥat görmedi. Ve cenk u kıtāl itmedin firārı ihtiyār eyledi. Қайşer anuñ ‘aқabinden ‘asker gönderip anlaruñ bār u bengāh ve māl u menāllerini ele getürdi. Ve böyle bir tedbīr ile cem‘iyyet-i sipāhiyi münhezim eyledi.

Beyt

هر کی بی تدبیر کاری کرد ملک از دست داد

ملک میخواهی بنایی کار بر تدبیرنه⁴¹⁴ [74b]

بهر تسخیر ممالک لشکر و خیل و خشم

جمله در کارست لیکن از همه تدبیرنه⁴¹⁵

Mülūkdan birisi bir ḥakīme didi ki: “Tedbīr mi yig yoḥsa ṣecā‘at mi?” Ḥakīm didi ki: “Ṣecā‘at meşābe-i tiğdür ve re‘y meşābe-i dest-i қаvīdür ki aña iş buyura. Her kimsenüñ kim desti tiğsiz olsa bir kār düzmege güc yeter ammā bir tiğ ki elde olmaya zāyi‘ қалур.” Ve büzürgān bu bābda bir meşel dimişlerdür:

الرای قبل الشجاعه الشجاعان⁴¹⁶

Bi ‘azīze şordılar ki: “Bihterīn re‘y ve şā‘ib-terin tedbīr қаngısıdur?” Didi ki: “Āteş-i fitneyi söyündürendür.” Ve mülūka lāzımdur ki bi ḥasebi‘l-maқdūr teskīn-i fitneye gūşiş göstereler. Nitekim melīk-i Heyāṭılaya vāki‘ oldı ve şüret-i ḥālī bu minvāl üzerinedür

⁴¹³ “Akıllı insanlar işleri söz ile çözerler ki cömert askerler her zaman bulunmaz.”

⁴¹⁴ “Önemsiz iş yaptığında mülkünü kaybedersin, mülk istersen işini düşünerek yap.”

⁴¹⁵ “Ülkeleri ele geçirmek için asker lazım ama ondan evvel önlemini al.”

⁴¹⁶ “Fitneyi yok eden tedbirdir.”

ki cānib-i Ḥorāsān'dan bir düşmen-i 'azīm zāhir olup pādīshāh-ı Heyātilaya kaşd eyledi. Ol daḥi leşker-i 'azīm tertīb idüp anuñ def' ine müteveccih oldu. Melik-i Heyātilanuñ erkān-ı devleti 'ākıbet-endişlik idüp düşmen olan melike nāmeler yazup ihlāş u ihtişāş izhār eylediler. Düşmen-i melike hoş gelüp cümle mekātibi bir ḥariṭaya koyup üzerine mühür urdı. Ve ḥıfz itdürdi. Każāyil-i vaqt-i muşafda melik-i Heyātila gālib olup düşmen hezimet cānibine 'azimet eyledi. Ḥazīne ve mālī dest-i melike [75a] vāşıl oldu. Ve ol ḥariṭa ki mekātib-i ümerā ve anuñ erkān-ı devleti melik-i düşmene göndermişler idi. Anda ḥāzır idi mekātib-i ümerā olduğunu fehm idicek mührin bozmayup ḥālī üzre ḳodı ve kendüsiyle endişe eyledi ki eger bu mekātibi açup oḳursam bi'z-zarūr a'yān-ı devletim ile düşmen olurum. Ve bu ḥāl ki kendülere ma'lūm ola. Her biri benden ḥavf u hirās üzre olurlar. Ve zararları def'i içün baña kaşd olunmaḳ ihtimāli vardır. Ve āteş-i fitne ki müştā'il ola. Teskīni gāyetle müşkül olur diyüp derḥal ḥavās-ı bārgā ve muḳarribān-ı dergāhını cem' idüp ol ḥariṭayı anlara gösterdi ve didi ki: "Bu ol nāmelerdür ki a'yān-ı askerim 'ākıbet-endişlik yüzünden ḥaşmuma göndermişlerdür. Ve ol cem'i sini cem' idüp üzerine mühür urmuşdur. Ve henüz anuñ mühriyledür ki benüm elüme girmişdür. Ḥudā ḥaḳḳı içün piyāde ḥac eylemek üzerime vācib olsun. Eger bu mektubları açup gördüm ise ve kim gönderdügin daḥi bildümse pes emr eyledi, dīvānında āteşi peydā idüp cümle mekātibi bi't-temām ihṫāk-ı bi'n-nār eyledi." Çün erkān-ı memleket bu luḫ u mekremeti gördiler. Evvelki ḳarāra girü gelüp mütāba'atında yek-dil [75b] ve yek-cihet oldılar. Ve bu re'y-i sūtüde ile cümlesi muṫi'-i fermānı ve rehīn-i minneti ḳıldı.

Beyt

بتدبير كارى توان ساختن

که نتوان به تیغ سنان ساختن⁴¹⁷

مکن تکیه بر کنج و تیغ و سپاه

ز فرزندان کان رای و تدبیر خواه⁴¹⁸

Ve dimişlerdür ki ekābir ü aşāgirden herkese ki emīn u mu'temed olur ise gerekdür ki anuñla meşveret eyleyeler gāhī vāḳi' olur ki aşāgirüñ ḥāṫırına bir nesne ḥuṫūr ider ki zamīr-i büzürgāndan geçmiş olur. Ve ḥiçbir kimesne müşāvereden ziyān eylemez.

Hikāyet olunur ki: Ḳuzātdan birinüñ bir duḫteri vardı ki be-gāyet cemīle idi. Cümle-i a'yān-ı memleket ve erbāb-ı devletden herkes aña ṫālib ü rāḡıb oldılar. Ḳāḫī

⁴¹⁷ "Tedbirle o kadar büyük işler başarabilirsin ki, (bunlar) kılıç ve silah ile başaramadığın büyük işlerdir."

⁴¹⁸ "Parana, puluna kılıcına ve orduna çok güvenme; bilgelere akıl danışıp tedbir al."

mütehayyir olup kime virecegin bilmezdi. Qāḍīnuñ hem-sāyeliginde bir gebr āteşperest vār idi. Anı taleb idüp bu bābda anuñla meşveret eyledi. Gebr eyitdi: “Ben dīn-i İslāmdan bīgāneyem. Senüñ meşveretüñe ne liyākatim var ki bu sözi benden su’āl eylersin?” Qāḍī eyitdi: “Egerçi dīn-i İslāmdan bīgānesin ammā bir merd-i emīnsin ve ulular dimişlerdür ki merd-i emīñle müşāvere eylemek gerekdür.⁴¹⁹ المستشر موعمن hala her söz ki söylersin ol benüm maqbulümdür. Gebr eyitdi: “Tezvīcde kifā’et şartdur. Ve kifā’e [76a] mezheb-i Müslümānda dīn ve millet iledür ve bizim āyinimizde aşl u nesebledür. Ve ehl-i zamāne qatında māl u cāh iledür. Fikr-i te’emmül ile eger cānibi dīni ri’āyet iderseñ bir mütedeyyin kimesneyi ihtiyār eyle. Ve eger sünnet-i selef ile ‘amel iderseñ neseb ü aşla i’tibār eyle. Ve eger ‘ādet-i ehl-i zamāneyi dilerseñ māl u cāhı taleb kııl.” Qāḍīya bu söz ‘aẓīm hoş gelüp didi ki: “Dīn cümleyle gālībdür.” Pes qāḍīnuñ bir gūlāmı vār idi. Mübārek nām ve be-gāyet ‘ālim ve mütedeyyin kimesne idi. Qāḍı kendü kendüye eydür. Mübārekden şālīḥ ve dīndār hīçbir kimesneyi göremezem. Lā-cerem kendü duḡterini tezvīc idüp aña virdi. Hūdāvend-i te’ālā Mübārek’e bir ferzend virdi ‘Abdu’llāh nām ki imām-ı ehl-i islām ve zāhid-i zamāne vü ‘ārif-i yegāne idi.

Beyt

رومیچ از مشورت زیرا که ارباب خرد
مشورترا پیشکار اهل دولت گفته اند⁴²⁰

Pes selāḫine lāzımdur ki her ‘uqde ki vāqı’ olur ser-i engüşt-i tedbīr ile ḫal ideler. Ve her bir ḫalel ki ḫavādiş-i eyyāmdan vücūda gele. Meymenet-i müşāveret ve mu’āḫadat re’y-i şā’ible anuñ tedārikine ve telefine iḫdām eyleyeler.

Beyt

برایبی لشکری یرا بشکنی پشت
بشمشیری یکی تا صد توان کشت⁴²¹ [76b]

مشو مغرور عقل و دانش خوریش
بنه اینیۀ تدبیر در پیش⁴²²

مدد جوی از خورد مندان اکاه
که تاییبی سویی مقصود خواد راه⁴²³

⁴¹⁹ “Zira istişare edilen kimse güvenilirirdir.”

⁴²⁰ “Akıl danışmaktan uzaklaşma; zira ki bilgiler danışmayı, devlet ve kudret sahiplerinin yol göstericisi olarak tanıtmışlardır.”

⁴²¹ “Bir ordunun temeli zarar görürse, bir kılıçla bu ordudan yüz kişi öldürülebilir.”

⁴²² “Akıl ve bilgin için kibirlenme, tedbir aynasını önüne koy.”

Ve hem bu bābda dimişlerdür:

Beyt

کار ها بی مشورت نکنی

تادران سود بیکران یابی⁴²⁴

هر چه ان بی مشاورت سازی

”جزم میدان کزان زیان یابی⁴²⁵”

---

⁴²³ “Bilgi sahibi olanlardan yardım al ki, seni istediğin amaca doğru götüren yolu bulasın.”

⁴²⁴ “Danışmadan iş yapma ki bundan çok fayda elde edersin.”

⁴²⁵ “Her ne kadar danışmadan iş yaparsan hepsini ziyan edersin.”

Bāb-1 Bist ü Nühüm: Der-Ḥazm

“Ḥazm, her mevḥüm u muḥayyel olan emrūñ ‘aḳıbetini endiše eylemek ve her kārda dūr-bīnligi fikr idüp ḥalelden iḥtirāz eylemekdür. Ve ol erbāb-1 ḥükm ü fermān-revā olanlara bir ḥübterīn ḥaṣletdür.

Ve kelimāt-1 Efrāsiyāb’da gelmişdür ki: Her kimse ki zırhı ḥazmı giyse düşmen-i kine-ḥ’āhuñ tūr-i keydinden emīn olur. Ve ḥaḳīkatde ḥazm dūr-endiṣ ve pīṣ-bīnlikdür. Merd-i ‘aḳıl çün ‘alāmet-i şerr ü fesādı tevessüm idüp añlasa fi’l-ḥāl anuñ def’i tedārikine meşgūl olur. Cāhil tā varṭa-i belāya gelince mütenebbih olmaz. Meşelā ‘aḳıl u ḥıredmend görse ki bir kimesne seng ü āheni birbirine urur. Taşavvur ider ki andan āteş zāhir olup anuñ endiše-i tedārikine düşer. Cāhil ve nādān tā ki miyān-1 āteşe düşmeyince gözi açılmaz.

Ululardan birine şordılar ki: “Ḥazm nedür?” Didi ki: “Bed-gümānlık ya’ nī yaramaz şanmaḳlıḳdur.” [77a]

Nitekim ḥaberde gelmişdür: ⁴²⁶الحزم سواظن ve bir ḥakīm-i ‘aḳıl buyurur:

Beyt

بد نفس مباش و بد کمان باش
و زفته و مکر در امان باش⁴²⁷

Ve Meşnevī-i Ma’nevīde mezkūrdur.

حزم ان باشد کی ظن بدیری
نا کزیری و شوی از بدیری⁴²⁸

Ve bir kimesnede ki bu şıfat gālib ola elbetde mevāḳi’-i ḥavādişden hücum-ı nevāyibden uḳaddem fikr-i şā’ib ile muḥkem sed bağlar. Ve rāh-ı āfātuñ vuḳū’ından evvel re’y-i rūşen ile yolun bağlar. Ve muşādaḳat-ı ebnā-i rūzgāra i’timād eylemez. Ve mūrāfa’at u muvafakat-ı iḥvān-ı zamāneye i’tikād kılmaz. Ve kendü zamīrine ḥiçbir kimesneye ittılā’a mecāl virmez. Ve bir kimesne ki bunlar ile ‘amel eylemese şerāret-i müfsidāndan ve vaḳī’at-ı ḥāsīdāndan selāmetle ḳurtulmaz.

Beyt

مرکس کی امان دین و دنیا طلبید
بی بدرقه حزم بمنزل نرسید⁴²⁹

⁴²⁶ “Basiret suizandır.”

⁴²⁷ “Kötü niyetli ve şüpheci olma ki, bu dünyadaki kötülüklerden uzak kalasın.”

⁴²⁸ “Akıllı insan, bilmediği bir işe şüphe ile yaklaşır; aksi ispatlanınca da bu şüphesini bir kenara bırakır.”

⁴²⁹ “Din ve dünya emniyeti isteyen menzile ancak basiretle varır.”

ایبنة فکر را بزن صیقل خزم

تا روی مراد اندر و بتوان دید⁴³⁰

İbrāhim İmām ki Ebu'l-müslim şāhibü'd-da' vīyi vilāyet-i Ḥorasān'a gönderdiğinde āhir vaşiyet bu oldu ki eger dilerseñ kim kelime-i da' vetüñ mütemeşşī olup ve emr-i mühimmüñ mücib-i dil-ḥāh ile öñüñden gide. Her kim ki saña şek getirüp göñlüñi töhmetle tenk iderse anı öñüñden gider. Nitekim bu bābda dimişlerdür:

Beyt

[77b] از هر که دلت کناره کیرد

اورا سبک از میانه بر دار⁴³¹

Tāriḥ-i Selāmīde mezkūrdur ki Esfār Bin Şiruye Rey kaçdına Semnān'a nuzül eyledi. Ve Ebu Ca' fer Semnānī'yi helāk eylemege cezm eyledi. Ve Ebū Ca' fer ḥavf idüp ḥişārı muḥkem olmağın ḳal' asına girdi. Esfār vilāyet-i Rey'i teşḥīr-i taşarrufuna getiricek Deylemiyi sipāh-ı girānla ol ḳal' aya gönderdi. Ve her çend ki ḥişārı almağa güşiş u iḳdām eylediler çāre ve müfid olmadı. Āḥir Deylemi bir kimesneyi vāsıta eyledi ki kendüyle anuñ mābeynine tarḥ-ı şulḥı bırağa. Ve te'kīd-i şulḥ için buni vech u ma'ḳül gördiler kim Deylemiyi ḳal' aya getirüp 'azīm-ziyāfet eyleyeler. Ebū Ca' fer ziyāfeti tertīb idüp Deylemiyi taleb kıldı. Deylemi çeribaşlarıyla ve 'askerüñ güzīdeleriyle ittifaḳ itdiler ki çün ḳal' aya dāḥil olunur ola ki Ebū Ca' fer'i helāk idesiz didi. Çünkim ḳal' a çapısına irişdiler Ebū Ca' fer buyurdı ki: "Deylemi ḳal' aya tenhā girüp merd-i sipāhī taşra ḳalsunlar. Ebū Ca' fer'üñ 'arıza-i nukresi zāhir olup līkin ḥareket ve cür'ete mecāli yoğidi, bir ğurfesi vār idi ki anuñ derpeçesinden ḥisāruñ ḥendeği vü şahrā görünürdi. Deylemiyi ol ğurfeye getirüp bir zamān her nev' den biri biriyle kelimāt idişdiler. [78a] Deylemi ol eṣnāda Ebū Ca' fer'e eyitdi ki: "Sarayı ḥālī eyle ki esrār-ı memleketden bir sırrı saña söyleyem." Ebū Ca' fer yanındakilerini ğurfeden ırāğ idüp tenhā ḳaldılar. Yanlarında hemān bir ğulām ḥurd-sāl ḳaldı ki ḥāvāyiclerini müheyyā eylerdi çünkim ğurfe ḥālī ḳaldı. Deylemi ḥançer çeküp Ebū Ca' fer'i helāk eyledi. Ve yanlarında olan ğulām-ı şağīr ḥavfindan bī-ḥod olup söz söylemege mecāli yoğidi. Pes resen-i ebreşimi ki kendüsünde mevcūd idi. Fi'l-ḥāl pencerenuñ bir tarafına muḥkem bend idüp ğurfeden leb-i ḥendeğe indi. Ve yüzmekile ḥendeğden çıkup kendü leşkerğāhına geldi. Eger Ebū Ca' fer ḥazmı ihtiyār idüp anuñla ḥalvet olmasaydı kendü üzerine ḥaşmı fırsat bulup varḥa-i helāka düşmezdi aḥbār u āşārda bunuñ gibi **ḥikāyāt** çokdur ki niçe tācdārlar terk-i ḥazm itmekle başlarını hevā-yı fenāya virüp fitne ḳapularını kendüleri üzerine açup sa'ādetden çıkmışlardır. Eger ḥiredmend

⁴³⁰ "Fikrinin aynasını akıl ve tedbir ile berraklaştır, zira sadece bu şekilde muradına erebilirsin."

⁴³¹ "Sana kuyu kazanı o kuyunun içine at."

te'emmül eylese bilür ki Һazm u ihtiyātdan muhkem bir Һaşāriķ ü ğaflet ve teāvünden muҺavvef bir mühlike yoқdur.”

Bāb-1 Sīvüm: Der-Şecā' at

“Şecā' at, ümmehāt-ı fezāyildendür. Ve ol miyān-ı cüb-i tehevürde bir kuvvet-i mutavassıttadır: ⁴³² إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الشَّجَاعَ [78b] hükmiyle Allāhu tebāreke ve te'ālā merd-i şucā' ı dost dutunur. Haberde gelmişdür ki merd-i şucā' uñ du'ā-ı hayrını teberrük bilüñ ki anlar kendü perverdigārına gümān-nigū ve ħüsn-i zan üzerine olurlar. Nite bed-dil olanlar vaqt-i kār-zārda firāra i'timād iderler. Ammā şecā' u dilir olanlar fazl-ı zü'l-minen üzerine ittikā vü i'tikād iderler. Ekşer vāқи' olur ki bed-dil ü muħannes olanlar 'alef-i şimşir olup mübārizān u dilirān ve varṭa-i selefden taşra gelürler.

Beyt

هر که بد دلتر بود درکار زار
باشدش جان بیقرار و کار زار⁴³³

جراتی کن پیش مردان در نبرد
تا براید نامت از مردان مرد⁴³⁴

Ve Hāzret-i şalavātu'r-raħmān 'aleyh şecā' atile kendü nefis-i nefisine işāret buyurmuşlardur. Ol yerde ki ⁴³⁵ تحت ظل رحمی dimişlerdür. Ya'nī benüm rızqım nīzemüñ sāyesi altındadır. Ve bu söze irtikāb-ı kārzāra taħriş ve isti'māl-ı ālāt-ı cenk ü şikāra qarīndür.

Beyt

بشجاعت توان گرفت جهان
هر کی بد دل بود چه کار کند⁴³⁶

و انکی جرات نماید اندر کار
خویشتن را بزرگوار کند⁴³⁷

⁴³² “Allah yiğitleri sever.”

⁴³³ “Her kim ki bu dünyada karamsar olup gönlünde hep olumsuzluklar beslerse; hep ruhu huzursuz, hayatı huzursuz ve işleri kötü olur.”

⁴³⁴ “Büyük ve savaşı adamların karşısında kendinden cesaret sergile, ancak bu şekilde ismin büyük ve gerçek mertlerin adı üstünde parlayacaktır.”

⁴³⁵ “Benim rızqım okumun gölgesi altındadır.”

⁴³⁶ “Dünya şecaat ile fethedilir, o zaman korkak insanlar ne yapsın.”

⁴³⁷ “İşlerinde cesaret gösterenler yüksek makamlara kadar çıkarlar.”

Ḥālīd Bin Velīd ki cür'et-i tām ile leşker-i İslāmda ma' ruf u mevşuf idi. ' Ālem-i fānīden rihleti vaktinde eşk-i ḥasreti dīdelerinden döküp didi ki: "Vā ḥasretā, ki bu deñlü [79a] meşaf-ı şecā'at gösterüp ve bu deñlü elem-i çarb u ta'na taḥammül eyledüm. Ḥālā pīrezen-i ' ācize gibi rüy-firāş üzerinde olsam gerekdür. Ve çün ecelden ḥalāşa çāre yokdur. Bārī gerekdür ki nīk-nāmılkda cān virip sa'ādet-i şehādet bulaydım." Ve Ḥālīdūñ kelimātındandır ki ol kimesne ki bedel-i ḥimāyet-i cānı kaçmaqlıkda görür. Ḥayāl-i kec ve tasavvur u bātil eyler. Zīrā ki kuvvet-i ḥamiyet ve şevket-i celādet düşmenānuñ tama'-ı dendānlarını koparır. Ve za'af u ters ve süst ü bed-dillik ḥaşmını bu kimse üzerine dilir eyler.

Selāḫından birisi rüz-ı ma' reke ve meşāfda na're urup kendü ümerāsına didi ki: "Bugün rüz-ı imtiḥān ve ma' reke-i ḥarb küre-i merdāndur. Her kim ḫavī vü bahādurdur. Zer-i ḥālīş gibi meḥekk-i selāmete çıkar. Ve ol ki bed-dildür aḫvālī ma'lüm olup miyān-ı merdānda ḫazılı çıkar."

Beyt

خوش بود کر محک تجربه اید بمیان

نا سیه روی شود هر که دور عش باشد⁴³⁸

Ve merd-i şucā' oldur ki umūr-ı ' aẓīmeye kendü nefsinı ḫarīş eyleye. Ve şedāyid-i ālāma cihet-i teraḫḫiyle medāric-i ' azamet ü iḫtişām üzerine göñlini taḥammüle terğib eyleye. Tā ki şiyt-i şavleti dükeli āfāḫa münteşir olup [79b] āvāze-i şavvet ü şevket-i aḫtār-ı ' ālemde sāyir gibi dāyir ola.

Beyt

مرا نام باید که گردد بلند

که از نام گردد کسی ار جمند⁴³⁹

بمردی شود ذکر از اده فاش

چو نام نکوهت کو جان مباح⁴⁴⁰

Efrāsiyāb kendü leşkerine buyurdı ki: "Ölmege ḫarīş oluñ tā ziyāde zindegānīligi bulasız. Ve ölmege yaraqlanuñ tā ki sermāye-i devlet ü ' izzeti ele getüresiz. Zīrā ululuḫ iki nesneyledür. Ya nīk-nām ile ölmek ya dostkāmlık birle dirilmekdür."

⁴³⁸ "Tecrübe ile sınanmak söz konusu olduğunda, yalan söyleyen kişi yalanını unuttur; böylece tecrübe, sınanma yöntemiyle gerçek ortaya çıkar."

⁴³⁹ "Benim adım büyük olsun isterim, ki iyi bir ad insanı onurlandırır."

⁴⁴⁰ "Mertlik ve cömertlikle hürlik anlam kazanır, insandan güzel ad kaldıktan sonra canı kalmasa da olur."

Beyt

مرک در چشم هر که خوار بود

در شجاعت بزرگوار بود⁴⁴¹

هر که جانرا عزیز میدارد

با جهان داریش چه کار بود⁴⁴²

Murtażā ‘Ali Rađiyallāhu ‘anh vaqt-i kārzārda kendüsini şaffı küffāra urup ve her yerde ki leşker-i düşmen çoğ olsa ol cānibe teveccüh iderdi. Ve dilrāne meşāf-ı ma‘ rekeye girüp kendü hālını mülāhaza eylemezdi. Aşhābdan birisi şordı ki: “Yā emirü’l-mü’mīnīn! ‘Aceb cür’et gösterüp kendü hıfz-ı ahvālünden teğāfül buyurursız?” Hāzret-i emirü’l-mü’mīnīn didi ki: “Yağın bilürim ki eger ecel irmiş ise qaderden hāzer fāyide virmez. Ve eger fevt ü fenā hükmi dīvān-ı każādan şādır olmamış ise bu cür’et baña ziyān eylemez.” Ve bu bābda iki beyt buyurmuşlardır:

Beyt [80a]

ای یومی لمن الموت افر

یوم لم یقدر ام یوم قدر

یوم لا یقدر لا یاتی القضا

یوم قدر قدر لا یغنی الحذر

Ve anuñ tercemesi luğat-ı Farsīde budur:

Beyt

دور روز حذر کردن از مرک روانست

روزی که قضا باشد روزی کی اقتضانیست⁴⁴³

روزیکه قضا باشد کوشش نکند سود

روزی که قضانیست در و مرک روا نیست⁴⁴⁴

Ve bu kimesne’-i haķir daği Zebān-ı Farsīden Zebān-ı Türkīye terceme eyledim.

Terceme:

İki günde hāzer itmek ölümünden hiç revā mıdur

Bir ol gün ki każā ola bir ol günde ki olmaya

⁴⁴¹ “Her kimsenin gözünde ölüm hakir olsa şecaatta uludur.”

⁴⁴² “Her kimse ki canını çok severse onun yaşamasında ne anlam var?”

⁴⁴³ “Ölümünden ben hangi gün kaçayım, takdir edilmeyen mi edilen mi?”

⁴⁴⁴ “Takdir edilmeyende kaza gelmez, takdir edilende korku beyhûde.”

Kažā bir günde ger gelse duruşmak fā'ide virmez

O günde kim kažā olmaz ölüm ol günde olmaya

Ve haķikatte şecā'at oldur ki her kimse ki cāndan el yuyıp şimşir-i ābdār ile oynamaz. Lā-cerem şāhib-i hünerān miyānında nāmdār olmaz.

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Bir vaķitde ki leşker-i Hābeş'e vilāyet-i Yemen üzerine ğālib olmağla seyf-i zi'l-yezen bi'z-zarūrī celā-yı vaţan idüp Nüşirevān'dan meded u mu'āvenet taleb eyledi. Nüşirevān buyurdu: "Zindānda maħbūs olan düzdān u 'ayyārān ve ehl-i fitneden kim var ise silāh virüp aña hem-rāh eylediler. Ve anlar biñ yedi yüz kimesne idiler. Pes seyf-i zi'l-yezen bunlar ile gemiye girüp bir müddet ki deryāda girdiler āhir sāhile irişüp keştiden taşra çıkdılar." Seyf buyurdu: "Bi't-temām gemileri şoyup mecmū'-ı ta'āmlarını dökdiler." Ve didi ki: "Ey yārān-ı memleket [80b] Yemen'e geldik. Düşmenler ile muħkem cenk ü kıtāl eylemek gereksiz. Hāla iki kār arasındayuz. Fikr ü te'emmül eyledik, bu evķātda ya ğālib olmaķ gerek veyā cümlemiz küşte oluruz." Ol gürüh bi'z-zarūrī cānlarından ümidlerin kaţ' idün merdane-vār kārzāra geldiler. Ve ol ān 'asker-i Hābeşenüñ çokluķ leşkeri üzerine ğālib oldılar. Pes merd-i kārzāra lāzımdur ki ħavf u hirāsı kendülerine yol virmeyeler. Ve Rüstem-i dāstān dimişdür ki: "Đarb-ı ħışmdan baña biñ zaħm irişmek yegdür ki pister-i rencūrluķda ölmekden."

Beyt

بنام نكو كشته كردم رواست

مرانم ام باید کی تن مكر است⁴⁴⁵

Selāţından her kimsenüñ kim cür'et ü şecā'ati ziyāde olsa ve taħammül-i şedāyide ziyāde pāydārılıķ eylese tizcek menzil-i maķşūda irişüp ve çehre-i muradı āyineyi 'azīmetde mücib-i dil-ħ'āh ile müyesser olur.

Hikāyetde getürmişlerdür ki: Çünki Ya'ķüb Leys'üñ salţanat u devleti 'ālī oldı. Kaşd eyledi ki vilāyet-i Hōrasān'ı ħavza-i teşhīrine ve ķabza-i taşarrufına getüre. Bir gün ħarbe ve kıtāle 'azīmet eylemişdi ki ümerā vü leşkeri der-i bārgāhında cem' olmuşlardı. Ya'ķüb bām üzerine çıķup müneccimān irtifā' alup didiler ki: "Hālā tāli'-i vaķtde nuħūset vardır. Süvār olmağa sekiz sā'ate degin [81a] tevaķķuf buyursañız andan şoñra vāķi' olan sā'at ğāyetle eyüdür." Ve tāli'-i ħasebe dil-ħ'āh ile müyesser olur. Ya'ķüb silāhını çıķarmayup silāhı ile ħarāret-i hevā zamānında sekiz sā'ate degin bālā-yı bāmda durdı.

⁴⁴⁵ "Ölüp de benden iyi bir ad kalırsa bu ölüme razıyım; çünkü bana iyi bir ad lazım, vücudum zaten ölümcül ve fanidir."

Ancılayın ki erkân-ı devleti anuñ kuvvet ü muşâberetini ‘aceb bildiler. Çünkim vaqt irişüp tâli‘-i mes‘ûd oldu. Bâmdan aşğa inüp süvâr oldu. Bir cem‘i şordılar ki: “Tâb-ı âftâbda durmağuş sebep nedür?” Eytidi: “Baña bir emr-i ‘azîm ve zuhûr itmişdür. Ve bu mühimme ki ben şürü‘ eyledim. Nâziklik ve kâhillik eylemek huşûl-i maqşûda ‘azîm-ı halel ve küllî zarar vardur. Ve ben kendü nefsimi imtiḥân eyledim ki tâb-ı âftâbda silâḥ-ı girânla tākāt getirür mi yoḥsa getirmez mi? Gördüm ki tākāt getirür. Yürüñ ki huşûl-i maqşûd yüz gösterse gerekdür. Çün Ya‘kûb Leys taleb-i devletde tā bu gâyete dek ceḥd gösterdi. Bir dereceye irişdi ki irmişdür.

Ve hem Ya‘kûb Leys’den ḥikâyet iderler ki: Bir vaqıtde niçe civânlar ile oturmışlardı. Ve leṭâyif ü zarâyif ḥaberler söylerlerdi. Leys daḥi anlar ile bile idi. Henüz taleb-i mülk sevdâsında degüldi. Ve bahâdırılık ve şecâ‘at vâdisine ḳadem başmamışdı.” Biri didi ki: [81b] “Libâslaruñ gâyet laṭîfi atlas-ı Ḥıṭâyîdür.” Biri daḥi didi ki: “Tâclaruñ zarîfi tâḳiyye-i Rûmî’dür.” Ve biri daḥi edâ eyledi ki: “Bustânlarun menzilinden gül ü reyḥân menzil-i bihterdür.” Ve biri daḥi taḳrîr eyledi ki: “Meşrubâtdan ḥamr-ı şâfi gibi muvâfiḳ nesne yoḳdur.” Ve biri daḥi diline bunu cārî eyledi ki: “Sâyelerde sâye-i pîd sâzkârdur.” Biri daḥi buncılayın zıkr eyledi ki: “Sâzlaruñ na‘mâtından âvâzı ‘ûd mülâ’imdür.” Biri daḥi beyân eyledi ki: “Meḥâfil ü mecâlisde ḥûb-şüret ve zibâ-sîret gibi nedim lâyıḳ olmaz. Çünki nevbet Ya‘kûba irişdi. Didiler ki: “Sen daḥi bir söz söyleye.” Didi ki: “Libâslaruñ yigregi zırhdur. Ve tâclaruñ bihterî tolgadur. Ve menzillerüñ yigregi menzil-i ma‘reke-i ḥarbdür. Ve şerâblaruñ zibâsı ḥûn-ı düşmândur. Ve sâyelerüñ laṭîfi sâye-i nîzedür. Ve âvâzlaruñ zarîfi şuheyl-i âsbândur. Ve nüdemanuñ kirâmı nüdemanâ-yı merdân-ı kâr ve mübârizân-ı kârzârdur.” Ve eş‘âr-ı emîre’l-mü’mînîn de gelmişdür ki:

Şi‘r

السيف و الخنجر ريجا ننا

افعلی الرحسر والاس⁴⁴⁶

شرابنا مزدم اعداينا

و كاستا حممته الراس⁴⁴⁷

Farside bu beytün tercemesi budur:

⁴⁴⁶ “Kılıç ve hançer bizim fesleḡenimizdir; nergis ve üsse (mersin türü bir çiçek adı) oflar olsun.”

⁴⁴⁷ “Bizim rahatımız düşmanımızın kanındandır, kafatası da bizim bardaḡımızdır.”

Beyt

كل و ريحان ما تيغست و خنچر

[82a]⁴⁴⁸ بكار ما نياید نركس و اس

شراب ماست خون دشمن ما

اساس كله او بهترين كاس⁴⁴⁹

Zebān-ı Türkīye terceme olan ebyāt budur:

Terceme Li-mü 'ellifihî:

Gül ü reyḥānımız ḥançerle tıǵdūr

İşe gelmez bize hiç nergis ü ās

Şerābımız bizim düşmen ḳanıdır

Esās-ı kellesi bir bihterīn kās

Pes ṭālib-i mülke lāzımdur ki nevk-i sinān ābdārını şeb-revān gibi çü her cān için ḥazīne-i sīne-i düşmene naḳb ura. Ve şimşir-i zehr-bārıyla ser-hengān-ı ‘ayyār pīşe mānendī gevher-i rūḥ ḳaşdına ḥaşmuñ dürc-i bedeninden başını ḳopara. Ve bir pādīşāh ki dilir olsa leşker ü ‘askerinüñ cür’eti ziyāde olur. Ve her pādīşāh ki bī-dil u ḥavf-nāk olsa ‘ālemgīrlık devletiyle müsellemler olmaz.

Neşāyihü'l-Mülük’da getürmişlerdür ki her pīr ki ḥurd u ‘aḳıldan ḥālī ola, çeşme-i bī-āb gibidür. Ve her civān ki libās-ı edebden ‘uryān ola, bostān-ı bī-gül ve bī-reyḥān gibidür. Ve her ‘ālimüñ ki taḳvāsı olmaya, licāmsız esb gibidür. Ve bir ḥocanuñ ki iḥsānı olmaya, meyvesiz dıraḥt gibidür. Ve bir şāḥib-cemālüñ ki ḥayāsı olmaya, nemeksiz ta‘ām gibidür. Ve bir pādīşāhuñ ki ‘adāleti olmaya, bārānsız ebr gibidür. Ve bir ‘ālemgīrüñ ki şecā‘ at olmaya, sermāyesiz bāzīrgān gibidür.

Hikāyet: Selāṭīn-i ‘Arab’dan birine bir gün bir düşmen ile ittifāḳ muḳātele vü muḥārebe eylemek vāḳi‘ oldu. Çün iki [82b] leşker şaf bağladılar. Melik-i ‘Arab’uñ ümerā’-i devleti didiler ki: “Ey melik, mühimm-i ḥarb ikiden ḥālī degildür ya nuşret veya hezimetdür. Eger ḳazā vü ḳader ḥükmiyle ‘askerimüze şikest ü hezimet vāḳi‘ olur ise sizi ḳande bulalım?” Didi ki: “Eger ben cenk maḳāmında ḳaçup beni her kim ṭaleb iderse āferīdekāruñ ‘ināyetinden ebedī maḥrūm ḳılsun fe emmā eger ḥaşm ḡalebe iderse beni atlar

⁴⁴⁸ “Bizim gülümüz de reyhanımız da kılıç ve hançerdir; güller, çiçekler, nergisler bizim işimize gelmez.”

⁴⁴⁹ “Düşmanımızın kanı bizim için en iyi şaraptır; kafatası ise şarap içmemiz için en iyi kâse, en iyi kadehtir.”

ayağı altında hāk u hūn içinde taleb idesiz.” dedi. Ya‘nī ya gālib olurum veyāhud küşte olurum.”

Beyt

یا برابم بچرخ کردنده

یا شوم زیر پا سر افکنده⁴⁵⁰

Neṣr: Getürmişlerdür ki ol ḥarb u kıtālde düşmene tiğ çeküp cümle eyledi. Nişf-ı nehāra gelince muḥkem cenk olup çalışup duruşmağdan ve ḥarāret-i āfitābdan mübārizān-ı meydana ḥarāret galebe idüp teşnelikden dudağlar yarıldı. Ve gubār-ı kār-ı zār şeci‘ ve bahādırlaruñ yüzün bürüdi. Ḥavāş-ı gulāmāndan birisi melik-i ‘Arab’a at irişdürüp didi ki: “Eyyühe’l-melik! Teşne olduñüz bir zamān tevaḳḳuf buyuruñ. Tā ki bir miḳdār āb nūş idesiz.” Melik didi ki: “Tiğ-i ābdārım benden daḥi ziyāde teşnedür. Ḥudā ḥaḳḳı için anı tā ki hūn-ı düşmenāndan sīr-āb itmeyince kendü teşneligimi teskīn eylemezem.” Ve bu ‘azīmet-i dürüst ve cür‘et-i tāmme ve şecā‘at-i kāmile ile anı düşmen üzerine gālib idüp zafer [83a] ve nuşret bağışladı.

Beyt

کسی را کی ایزد کند یوری

که یارد کی یوی کند یوری⁴⁵¹

İskender-i Zü’l-ḳarneynden şordılar ki: “Pādişāhān-ı dilirūñ nişānesi nedür?” Didi ki: “Alāmeti oldur ki ‘asker-i düşmen ne miḳdār olduğımı şormaya belki ḳandeligini tefahḥuş eyleye ve her ḫāyifenūñ ser-dārı böyle gerekdür.”

Beyt

چو شمشیر هندی بکیر دست

بصف عادی درارد شکست⁴⁵²

بکزکران سنک و شمشیر تیز⁴⁵³

روان در جهان افکند رستخیز⁴⁵⁴

Nūşirevān Ebū Zercmihr’den şordı ki: “Şecā‘at nedür?” Didi ki: “Ḳuvvet-i dil iledür. Nūşirevān didi ki: “Niçün ḳuvvet-i destle dimedūñ?” Didi ki: “Ḳalbde ḳuvvet olmayıcaḳ elde ḳuvvet ḳalmaz.”

⁴⁵⁰ “Ya dönen gökyüzüne çıkacağım ya da ayaklarının altında ezileceğim.”

⁴⁵¹ “Allah’ın yardım ettiği kulun işi, diğer kulların eline düşmez.”

⁴⁵² “Hint kılıcını eline aldığı anda, yenilgiyi düşmanlara armağan eder.”

⁴⁵³ “Ağır gürzü ve keskin kılıcıyla, dünyada sanki kıyametler koparıyor.”

⁴⁵⁴ “Keskin kılıçlar ve ağır topuzlar bu dünyada kıyameti koparır.”

Hikāyetde işitdüm ki: Mübārizān-ı ‘Arab’dan birisi gāyetle pīr olmışıdı. Bā-vücūd za‘af pīri hāletinde qalbinde kuvvet vār idi bir gün diledi ki atına süvār ola. İki şahş anuñ bāzusından qaldurmayınca süvār olmadı. Ol maħalde bir bī-edeb hāzı bulunmağın ta‘neye āgāz eyledi.” Didi ki: “Bu kimesneden hüner zāhir olur ki iki kimesne gerekdür ki anı atına süvār ideler.” Pīr bu sözi işidicek didi ki: “Egerçi süvār olmasına iki kimesne lāzımdur. Fe emmā biñ kimesne [83b] gerekdür ki anı atından indürelen.” Nüşirevān bu sözi müsellemler dutup didi ki: “Destüñ kuvveti qalbüñ kuvvetine tābī‘dür.”

Beyt

ادمی را قوت دست از دلست

هر که اورا دل قوی بازو قوی⁴⁵⁵

Neşr: Getürmişlerdür ki İskender-i Zü’l-ıkarneyn eķālim-i ‘ālemi teşhīr eylemege ‘azīmet ü süvār olduğı vaķitde Aristo’yu taleb ider didi ki: “Ey hākīm! Bu meydāna ki qadam başup bu mühimme ki şürü‘ eyledim. Elbetde baña dost u düşmen olanlar zāhir ü peydā olırsardur. Bunların her birisiyle nicesine zindegānīlik eyleyem.” Hākīm eyitdi: “Bunuñ aşlı budur ki mümkün ü maķdūr olduğca düşmen engizlik itmeyüp dostlarını hār u bī-i‘tibār dutma. Eger bir düşmen zāhir u peydā olur ise aña istimālat ve dilnüvāzlık ve ihtişāş vir ki saña düşmen iken dost ola. Ve dostlarını ‘izzet ü hürmet ile kendüñe hāş eyle. Tā ki dostluğundan dönmeyeler.” İskender eyitdi: “Daħi ziyāde eyle.” Hākīm eyitdi: “Kār-ı düşmeden gāfil olma. Egerçi cüz’i daħi olur ise ve ‘asker ü leşkere i‘timād eyleme. Eger bisyār daħi olurlar ise ve mülāyemet ü refīķ ile bir maşlahat olmaķ qābil ü mümkün iken kelām-ı dürüşti zebāna getürmek olmaz. Ve bir mühim ki tāziyāne ile olmağa güc yetiše ğılāfından şimşiri çıkarmaķ olmaz.” İskender eyitdi: “Haşm ile muharebe vü muķātele eylemege nāçār olursam [84a] ne keyf ile medħal olup ve ne nev‘le iķdām eyleyem.” Hākīm eyitdi: “Hāl-i ħarb ikiden hālī degüldür. Ya sen bir kimesnenüñ cengine gidesin veyāħud senüñ qaşduña geleler. Eger bi kimesnenüñ cengine teveccüh iderseñ on şartı ri‘āyet eylemek gerekdür. Evvel lāzımdur ki cenk ü muħārebeden ğaraż-ı maħz-ı ħayr ve taleb-i dīn-i Ħaķķ ve def‘-i zūlm u fesād ola. İkinci cenāb-ı ‘izzete teveccüh eylemek ve Ħaķķ te‘ālādan nuşret ü yardım taleb etmek. Ve du‘ā ve ħayra ve şadāķata duruşmaķ ve ehl-i kulüb u qubūrdan istimdād-ı himmet buyurıla. Üçüncü şerāyiť ħazm u sū’-i zannı taķdīm eylemek lāzımdur. Menhiyān u cāsūsānı işe getürüp tefahħuş-ı leşker-i ħaşma ve keyfiyet-i hāl ve kemiyyet-i ricāllerine muķayyed olmaķ gerekdür. Dördüncü ‘askere

⁴⁵⁵ “İnsanların gücü, kuvveti kalbinden gelir; her kimin gönlü güçlüdür, pazusu da güçlüdür.”

teveccüh itmek gerekdür ki cemî' isi yek-dil ü yek-zebân olalar. 'Asker ü sipâh Hâzret-i pâdişâh ile yek cihet olmak mücib-i fetḥ ü zafer ve sebeb-i nuşret ü kuvvettür.

Beyt

کسی را ظفر بر ظفر حاصلست

که در پر دلی لشکرش یکدلست⁴⁵⁶

سپه را که فیروز مندی رسد

زیاران یکدل بلندی رسد⁴⁵⁷

Ve muvāfaqat-i ekābir ü ittifaq-ı büzürgān ḥuṣūṣā ḥ'vīṣ ü aqrabā olanlar bu bābda müttefik olmak bir emr-i lāzımdur. Beşinci leşkere ḥüb va' deler virmek ve ol va' deye vefā eylemek niyyetin eylemek [84b] gerek. Altıncı kâdir olduğça pâdişâh kendüsi ḥarb u kıtāle mübāşeret itmeye ki eger şikestlik vāqî' olur ise tedārikine mecāl olmaz. Yedinci tedbir-i leşkere ve sipehsālar-ı 'askere bir kimesneyi ihtiyār itmek gerekdür. Ol kimesnede üç şıfat mevcud ola. Evvel seçi' vü bahādır olup kavî dillik ile anuñ nāmı şöret bulmuş ola ki dil-i düşmenān andan dāyimā ḥavf u ḥirāsa ola. İkinci re'y-i şāyib ve tedbir-i tamāmı ola ki cenkūñ medāhil ü meḥāricin añlaya. Yeri gelür ki fikr u re'yi şecā' atden yeg olup envā' -ı ḥile vü ḥud' a muḥārebe vaqtinde mekrūh degüldür. Belki müstaḥsendür. Ancılayım ki ḥaberde gelmişdür: ⁴⁵⁸ خدعة و الحرب üçüncü mümāreset-i ḥurūb ve şāhib-i tecārüb ola ki. Fevāyid-i tecrübe bisyārdur. Sekizinci şart oldur ki çün bi kimesne eşnā-yı ḥarbde mübārezet ü şecā' atlık ile aqrānından mümtāz olsa vuşlat-ı 'aṭā vü Meḥmedet-i şenāsını ol kimesne üzerine ziyāde eylemek belki ol bābda mübalağa ri'āyet itmek gerekdür ki tā ḡayrılar daḡi cānsipāz u hevādārılık eyleyeler. Toḡuzuncı rüz-ı ḥarbde ḡafletden ırāḡ olalar ki çok vāqî' olur ki düşmen üzerine ḡālib olmak qarīb olmuş iken bir nefsi-ḡāfil olmaḡla 'askerūñ ḡālî diger ḡün olur. Onuncı şart budur ki eger leşker-i ḡaşm münhezim olur ise tizcek anlaruñ 'aḡabine varılmaya. Ve hiçbir kimesneyi daḡi göndermeyeler. Zirā [85a] niçe kerre vāqî' olmuşdur ki maḡlūb olan 'asker girü dönüp 'aḡabinden gelen 'askeri şımaḡla kuvvet bulup mu'āvedet itmekle 'askeri ḡālibi maḡlūb eylemişlerdür. Ve eger bir kimesne senūñle muḥārebeye gelse ve anuñ def'ine kaşd eyleseñ bu ḡāl ikiden ḡālî degüldür. Ya muḡāvemete kâdir olasıñ veyāḡud olmayasıñ. Eger kâdir olursāñ münāsib olan budur ki envā' -ı tedābirden her ne nev' le mümkün olur ise anı düşmenlik maḡāmından

⁴⁵⁶ "Cesarete tek yürek olan ordu, zafer üstüne zaferler kazanır."

⁴⁵⁷ "Zaferle müşerref olan orduya dostları yüce ggönüllü davranır."

⁴⁵⁸ "Savaş taktikleri."

qaldurup dostlığa getüre ve eger bu şüret el virmezde cenk ü muhârebe şartlarıña zıkr olunmuşdur ri‘āyet eylemek gerekdür ve eger muqāvemete tākāt yoğ ise cāsus u dīdebānlar gönderilüp ve yollar u derbendleri hıfz u qal‘aları muhkem idüp zaḥire tedārikine taqşirlik itmek olmaz. Ve taleb-i şulḥda bezl-i emvāl ve isti‘māl-i mekāyid ü ḥiyel żarūrī vü lāzımdur. Ve eger düşmen taleb-i şulḥ iderse şulḥdan ibā olunmayup aqlā sitize vü lücāc münāsib degüldür. Zīrā ki şāhib-i lücāc mezmüm u tālib-i şulḥ manşūr u muzafferdür.”

Beyt

ستیزه مکن زان که باد ستیز

کند باغ انصافرا برک ریز⁴⁵⁹

ستیزه بجای نه رساند سخن

که ویران کند خانمان کهن⁴⁶⁰

İskender bu sözleri kendüye düstür-ı ‘amel eyleyüp cenk ü şulḥ bināsını bunuñ üzerine qodı. [85b] Çünkim şıfat-ı şecā‘at ehl-i devlet ve ehl-i sa‘ādet üzerine bir bihterīn şıfatdur. Bu meyānda kelām-ı ḥadd-i iṭnāba irişdi.”

⁴⁵⁹ “İnatlaşma inatçılık rüzgârı adalet bağında yaprak bırakmaz.”

⁴⁶⁰ “İnatçılık öyle bir hâl alır ki, köklü saltanatı yerle bir eder.”

KAYNAKÇA

Acarlıoğlu, A. (2010). *Ahlâk-ı Alâ'î'de Aile*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altınpay, Hüseyin (2008). *Hocazâde Abdülaziz Efendi Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi Fatih Kitap 3467 (1A-60B)*, Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Avçın, M. (2010). *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsini (İnceleme-Metin)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). DPÜ/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Aynî, M. A. (1939). *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul: Kitabevi.

Beyzadeoğlu, S. (2004). *Lütfiyye*, İstanbul: Bedir.

Bice, H. (2010). *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bosnavî, Ö. E. *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinîn*, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Ktp., 43 Va 717.

Bozo, E. Y. (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî: Metin-İnceleme (1A-98B)*, Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetnâme Geleneği*, İstanbul: Doğu.

Çağrı, M. (1929). *Ahlâk*, DİA, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. ss.1-9.

Çağrı, M. (1994). *Edep*, DİA, Cilt: 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. ss. 412-414.

Çağrı, M. (2012). *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul: Ensar.

Çağrı, M. (2013). *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: Dem.

Çörekçi, S. (2012). *A Tribute to Kingly Virues Of Sultan Ahmed 1 (r:1603-1617): Hocazâde Abdülaziz Efendi (d.1618) and His Ahlak-ı Sultan Ahmedi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Demirkol, M. (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifî'nin Ahlâk Kitabı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın.
- Dilek, M. (2014). *Hocazâde Abdülaziz Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (Süleymaniye Ktp. Fatih Bl. Nu. 3467, vr. 166a-227b)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- İmamoğlu, R. (1965). *İyilerin Ahlâkı*, Ankara: Doğuş.
- İşpirli, M. (1999). *Selânikî Tarihi*, C 1, Ankara: TTK.
- Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say.
- Kanar, M. (2012). *Büyük Farsça Sözlük*, İstanbul: Say.
- Kaplan, M. (2002). *Ahlâk Kitaplarımız*, Malatya, ss. 161-176.
- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*, s.2, Ankara: AKM.
- Karagöz, İ. vd. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karaismailoğlu, A. (1999). *Hüseyin Vâiz-i Kâşifî*, DİA, Cilt: 19, ss. 16-18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karaismailoğlu, A. (2007). *Mevlânâ Mesnevi*, 6 Cilt, Ankara: Akçağ.
- Kâşifî, H. V. (1300). *Ahlak-ı Muhsini*, Bombay.
- Keene, H. G. (1850). *Akhlâk-ı Muhsini or The Morals of The Beneficent Literally Traslated From The Persian of Husain Vâiz Kâshifî*, Hertford (Austin).
- Keene, H. G. (1867). *Akhlâk-i Muhsin, or, The morals of the beneficent*, London.
- Kılıç, R. (2012). *Ahlâkın Dinî Temelleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kısakürek, N. F. (2010). *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul: Büyük Doğu.
- Koca, Nişancı Mustafa b. Celâl. *Mevâhibü'l-hallak fî Meratibi'l-ahlak*, İstanbul: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, OE_YZ_0020, 362 vr.
- Koç, M. (2007). *Kınalızâde Ali Çelebi Ahlâk-ı Âlâ'î*, İstanbul: Klasik.
- Koç, T. (2008). *İslâm Estetiği*, İstanbul: İSAM.
- Komisyon, (1977). *Azmi, Pir Mehmed*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: 1, s. 269, İstanbul: Dergâh.

Komasyon, (1979). *Firâkî*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: 3, İstanbul. Dergâh. s. 237.

Koyuncu, F. (2015). Ahlâkî Eğitim Rehberi Olarak Azmî Pir Mehmed'in Enîsü'l - Ârifîn'i, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 8/41, s. 241-258.

Koyuncu, F. (2016). *Azmî Pir Mehmed'in Enîsü'l-Ârifîn'i (İnceleme-Tenkitli Metin)* Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Koyuncu, F. (2019). *Enîsü'l-Ârifîn Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli (2007). H. Altuntaş-M. Şahin (hz.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kurt, F. H. (2019). *Ömer Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Metin- inceleme (98-b – 198-a)*, Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul: Ensar.

Levend, A. S. (1962). Siyaset-nâmeler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s.168-183.

Levend, A. S. (1963). Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s.89-115.

Naim, A. (2005). *İslâm Ahlâkının Temel Esasları*, İ. Karakaya (HAZ.), Ankara: Neşriyat Dağıtım.

Özcan, A. (2007). *Osmanzâde Ahmed Tâib*, DİA, Cilt: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. ss. 2-4.

Özçelik, K. (2015). *Âşık Çelebi Terceme-i Ravzatü'ş-şüheda (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Özdemir, S. (2009). Ahlâk Kitaplarımız, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, ss. 161-176., Isparta.

Peker, O. (2010). *Hocazâde Abdülaziz Efendi ve Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme-Metin vr. 61a-165b)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DPÜ/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Redhouse, J. (2006). *Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı.

Rıdvân b. Abdülmennân. *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nu. 980.

Rıdvân b. Abdülmennân. *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, Milli Kütüphane, 60 Hk 40.

Sami, Ş. (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. I-VI, Ankara: Kaşgar.

Sami, Ş. (2006). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı.

Sucu, N. (2006). Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 19, s. 125-148.

Sucu, N. (2010). *Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir'âtü'l-Ahlâk'ı* (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*, C 5, N. Akbayar (HAZ.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Şahinoğlu, M. N. (1989). *Ahlâk-ı Nâsirî*, DİA, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. ss.17-18.

Şahinoğlu, M. N. (1989). *Ahlâku'l-Eşrâf*, DİA, Cilt: 2., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. ss. 18-19.

Tahir, B. M. (1325). *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul.

Tahir, B. M. (2009). *Osmanlı Müellifleri*, 3 Cilt, C. Kurnaz-M. Tatçı (HAZ.), Ankara: Bizim Büro.

Taib, O. (1121/1709). *Ahlâk-ı Ahmedî*, Matbaa-i Amire, 10.

Tarama Sözlüğü (2009), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tarlan, A. N. (1990). *Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Ankara: AKM.

Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK.

Turgut, M. (2019). *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî İsimli Eseri* (İnceleme-Metin-İndeks), Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Turğut, M. (2019). *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî İsimli Eseri* (İnceleme-Metin-İndeks), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Türk, V. (2009). *Bahru'l-Hakayık*, Ankara: TDK.

Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*, Cilt: I-II, Ankara: TDK.

Yeniterzi, E. (2007). Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesneviler, *TALİD*, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 435.

Yıldırım, N. (2005). Fars Öğüt Edebiyatı, *Nüsha*, Sayı: 16, ss. 51-53.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Selma Ataç

Eğitim Durumu

Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Mezunu.

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğrencisi.

Yayınlar: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Koyuncu-Selma Ataç, Rıdvân Bin Abdülmennân'ın Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî'si, Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 120-135.